

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Den byggda miljös symbolvärden

Attityder till bevarande av
industrialismens boendeformer

Anders Järnegren
Marianne Liedholm
Magdalena Sandin

R/LA

INSTITUTET FÖR BYGGDOKUMENTATION	
Accnr	81-0493
Plac	See

R22:1981

DEN BYGGDA MILJÖNS SYMBOLVÄRDEN

Attityder till bevarande av industrialismens boendeformer

Anders Järnegren
Marianne Liedholm
Magdalena Sandin

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 790508-1
från Statens råd för byggnadsforskning till Sociologiska
institutionen, Lunds universitet.

I Byggforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

R22:1981

ISBN 91-540-3452-3

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

LiberTryck Stockholm 1981 151217

INNEHÅLL

RAPPORTENS UPPLÄGGNING - SAMMANFATTNING.....	7
--	---

DEL 1

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	16
Arkitekturpsykologin och approprieringen i rummet.....	16
Miljösymbolik i sociologisk teori.....	18
Miljösymbolik och social struktur.....	20
Miljösymbolikens ideologiska innebörd.....	22
Miljösymbolikens uppkomst och förändring.....	25
Sammanfattning.....	26
VAL AV UNDERSÖKNINGSOBJEKT.....	28
En klassifikation av olika miljöer som symbolbärare.....	28
Industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen...	31

DEL 2

RUMMETS APPROPRIERING.....	38
KUNSKAPSSOCIOLOGI.....	44
Den sociala grunden för miljörelaterade värdesystem.....	44
ATTITYDTEORI - individens miljörelaterade attityder.....	53
Attitydernas natur och innehåll.....	54
Den kognitiva - affektiva - konativa analysen.....	54
Attityders funktion.....	58
Attitydförändringar.....	60
Olika teorier om attitydförändringar.....	60

DEL 3

ARBETARKLASSENS BOENDE OCH BOSTADSPOLITIKEN I SVERIGE.....	64
Bostadspolitik och utveckling för 1930.....	64
Bostadspolitik 1930-45.....	67
Bostadspolitik efter 1945.....	68
Saneringspolitiken.....	70

ARLÖV - ETT ARBETARSAMHÄLLE.....	73
ETAPP 1 - INTERVJUER MED FÖRETRÄDARE FÖR ARBETARRÖRELSEN I ARLÖV.....	77
En första kategorisering av miljö- relaterade värderingar.....	78
"Tack och lov att husen är borta".....	79
"Inget att bevara - samhällsut- vecklingen är nödvändig".....	80
"Hälften av husen kunde stått kvar, saknar miljön och gemenskapen".....	82
"Samhället måste utvecklas, men man skulle ha bevarat det karakteristiska".....	82
ETAPP 2 - EN ENKÄTUNDERSÖKNING AV ATTITYDER TILL SANERING OCH BEVARANDE.....	85
Analysens uppläggning.....	90
Tabellernas utseende.....	91
ANALYS AV DEN ÖVERGRIPANDE ATTITYDEN TILL ÄLDRE BEBYGGELSE.....	92
Totalvärdenas fördelning.....	92
Kvinnor och män lika i sin attityd till den äldre bebyggelsen.....	93
Traditionella sociologiska variabler påverkar inte hållningen till äldre bebyggelse.....	93
Den primära och sekundära socialisationens olika status.....	94
Den primära socialisationens betydelse för attityden till helhetsbilden.....	95
Äldre mer negativa till den äldre bebyggelsen än yngre.....	95
Personliga erfarenheter av industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen ger skillnader i attityden	96
Sammanfattning.....	100
Den sekundära socialisationens betydelse för den övergripande attityden till den äldre bebyggelsen.....	100
Utbildning har inte någon betydelse för attityden till den äldre bebyggelsen.....	100
Den övergripande attityden till den äldre bebyggelsen är oberoende av social- grupps- och klasstillhörighet.....	102

Sammanfattning - den övergripande attityden till den äldre bebyggelsen.....	103
DEN GAMLA MILJÖN SOM SANERINGSOBJEKT RESPEKTIVE BEVARANDEOBJEKT.....	
Bevarandeitem - Saneringsitem.....	105
Bevarandeitem - Saneringsitem.....	106
HÅLLNING TILL SANERING.....	
Den primära socialisationen formar attityden till sanering.....	108
Den sekundära socialisationen är en av underordnad betydelse för hållningen till sanering.....	110
HÅLLNING TILL BEVARANDE.....	
Den primära socialisationen av under- ordnad betydelse.....	111
Den sekundära socialisationen påverkar attityden till bevarande.....	112
Sammanfattning - hållning till sanering och hållning till bevarande.....	113
JÄMFÖRELSE AV STRUKTUREN I ATTITYDEN TILL SANERING RESPEKTIVE BEVARANDE.....	
Den primära socialisationen påverkar attityden till sanering, både affektivt, kognitivt och konativt.....	115
Kognitivt.....	116
Affektivt.....	117
Konativt.....	118
Den sekundära socialisationen påverkar inte attityden till sanering.....	118
Sammanfattning.....	119
Den primära socialisationen har mindre betydelse för attityden till bevarande än för attityden till sanering.....	119
Kognitivt.....	120
Affektivt.....	121
Konativt.....	122
Kontroll av den sekundära socialisa- tionen visar vissa skillnader affektivt och konativt.....	123

AVSLUTANDE SYNPUNKTER.....	127
LITTERATURLISTA.....	130
BILAGA 1 - ENKÄTEN.....	133
BILAGA 2 - KOMMENTARER OCH SYNPUNKTER PÅ RIVNING OCH SANERING.....	147

RAPPORTENS UPPLÄGGNING - SAMMANFATTNING

Tre delrapporter har hittills utarbetats inom projektet "Den byggda miljöns symbolvärden - Sanering och värdering av industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen" med anslag från Statens råd för byggnadsforskning. Dessa presenteras här som tre delar i en sammanhängande forskningsrapport, där den första delen sammanställts av Anders Järnegren, som också fungerat som projektledare, medan Marianne Liedholm och Magdalena Sandin tillsammans utarbetat delarna 2 och 3.

Del 1: Sociologiska utgångspunkter för en empirisk forskning

I rapporten görs ett försök att dra upp riktlinjer för ett sociologiskt orienterat forskningsprogram. Den byggda miljöns symbolvärden ses som delar av ett socialt förankrat värdesystem. Man måste därför anta, att miljösymboliken successivt ändrar karaktär i takt med grundläggande sociala förändringsprocesser i samhället. En empiriskt inriktad forskning bör ta upp frågor om sambanden mellan miljörelaterade värderingar och social struktur, sambanden mellan värdekonflikter och intressekonflikter avseende den byggda miljön samt frågan om uppkomsten och förändringen av de miljörelaterade värdesystemen.

I den första delrapporten diskuteras också möjligheten att utifrån historiska och funktionella utgångspunkter upprätta en klassifikation av olika delar av den totala fysiska omgivningen såsom symbolbärare. Förindustriell tid, industrialiseringsperioden, urbaniseringsperioden och regionaliseringsperioden utgör en periodisering av den byggda miljöns historiska bakgrund. Boende, arbete, service, fritid och kommunikation utgör en klassifikation av dess funktioner. Utifrån dessa kan man identifiera en rad olika typer av symbolbärare.

Industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen ses mot denna bakgrund som ett lämpligt undersökningsobjekt för ett försök att pröva vissa av de tidigare utvecklade teoretiska utgångspunkterna. Några skäl för detta är att dessa miljöer aktualiserar en värderingsproblematik, som alltmer kommit att beröra det kommunala planeringsarbetet. Debatten om sanering kontra bevarande aktualiserar frågan om vilka sociala grupper som är bärare av dessa ofta motstridiga miljörelaterade värdesystem. Miljöerna aktualiserar också frågan om uppkomsten av nya miljörelaterade värderingar i samband med bevarandebeställningens snabba utbredning under 1970-talet.

Ovannämnda allmänna utgångspunkter ligger till grund för de två följande delrapporterna, som bygger på en pilotundersökning av värderingar och attityder till arbetarklassens boendemiljö i Arlöv, ett utpräglat industrisamhälle från 1800-talets senare hälft, beläget strax utanför Malmö.

Del 2: Miljörelaterade värderingar - Arkitekturpsykologi, Kunskapssociologi och Attitydteori

I denna rapport utvecklas vissa teoretiska utgångspunkter som ligger till grund för Arlövsstudien. Tanken är att resonemang från arkitekturpsykologin, kunskapssociologin och attitydteorin kan förenas till mer preciserade utgångspunkter för en empirisk undersökning av den byggda miljöns symbolvärden.

Del 3: Attityder till sanering och bevarande av industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen

Rapporten innehåller en kort genomgång av den bostadspolitiska diskussionen kring bostadsbebyggelsen för arbetarklassen från industrialismens genombrottsår. Därefter presenteras den lokala bostadspolitiska utvecklingen i Arlöv,

som har en mycket distinkt profil mot bakgrund av arbetarrörelsens dominans i samhället, både politiskt och socialt. I ett avsnitt redovisas resultaten av intervjuer med företrädare för arbetarrörelsens organisationer i samhället angående deras hållning till den gamla bostadsbebyggelsen. Därefter presenteras vissa resultat från en enkätundersökning med deltagande av 490 arlövsbor. Dessa har besvarat frågor som avser att mäta attityden till sanering och bevarande av den gamla bostadsbebyggelsen i samhället.

Resultaten av dessa delstudier på en nationell, en lokal och en individuell nivå visar, dels att värderingarna av industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen ändrat karaktär under det senaste decenniet, dels att olika grupper är bärare av skilda och i vissa fall motstridiga värderingar.

På den nationella nivån, i detta fall baserat på den bostadspolitiska diskussionen, har industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen ända fram till 70-talet i första hand betraktats som ett objekt för sanering. Först under de senaste åren har bevarandebestyrkelsen kommit till uttryck i detta sammanhang.

På den lokala nivån, den kommunala bostadspolitiken, utgör Arlöv kanske ett av de mest renodlade exemplen på efterkrigstidens svenska bostadspolitik. Detta har bl a inneburit, att huvuddelen av de gamla bostadsområdena för arbetarklassen rivits och ersatts av en modern höghusbebyggelse i allmännyttig eller kooperativ ägo. Värderingarna av denna saneringsprocess bland dagens företrädare för arbetarrörelsens organisationer präglas emellertid av en växande tveksamhet och fyra olika förhållningssätt kan urskiljas i detta sammanhang:

	Starkare affektiv	Starkare kognitiv
Sanerings- vänliga	I Sanera!	II Sanera - om ekon. fördel.
	III Bevara!	IV Bevara - om ekon. möjl.

Man bör kanske här nämna, att efter slutförandet av denna undersökning, har arbetet på en bevarandeplan för Arlöv påbörjats.

På den individuella nivån, baserat på svaren i enkätundersökningen, kan man identifiera en allmänt positiv hållning till den gamla bostadsbebyggelsen, vilket illustreras av följande tabell.

Attityden till industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen. Summerade självskattningar. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Negativa till industrialismens boendemiljöer	9	(44)
Tveksamma	36	(174)
Positiva till industrialismens boendemiljöer	55	(272)
Totalt	100	(490)

Vissa distinkta skillnader mellan olika sociala grupper framträder emellertid i enkätmaterialen. De tillfrågade, som själva bott i det gamla arbetarsamhället och som har en direkt personlig erfarenhet av bostäderna där, är i betydligt högre grad än de yngre eller inflyttade invånarna positivt inställda till den sanering som kännetecknat samhällets utveckling. Följande tabell illustrerar dessa skillnader.

Hållning till sanering. Summerade självskattningar av samtliga saneringsitem. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Hållning till sanering	Erfarenhet	
	"Nya" Arlövsbor	"Gamla" Arlövsbor
Positiva till sanering	15	43
Tveksamma	42	42
Negativa till sanering	43	15
Totalt	100 (242)	100 (248)

Attityden till ett eventuellt bevarande av den gamla bebyggelsen i Arlöv uppvisar emellertid en betydligt mindre klar bild med avseende på dylika socialt grundade skillnader. Förhållningssättet bland de tillfrågade måste i stället betecknas såsom allmänt tveksamt eller vagt positivt inom de flesta grupper. Tolkningen av dessa resultat är, att ett bevarande av den gamla arlövsbebyggelsen utgör ett attitydobjekt som ännu ej haft någon reell motsvarighet i samhällets utveckling, till skillnad från saneringen som varit både snabb och omfattande. Detta resonemang sammanfattas i tabell på nästa sida.

ATTITYDOBJEKT
Industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen

Attitydkomponenter	SANERING		BEVARANDE
KOGNITIV (den kunskapsmässiga hållningen)	Genomgående mönster. Den primära so- cialisationen har stor be- tydelse. Personliga er- farenheter av attitydobjektet påverkar atti- tyden till sane- ring i positiv riktning i samt- liga komponenter.	Genomgående mönster. Den sekundära socialisationen (mätt i utbild- ning, social- grupptillhörig- het mm påverkar ej någon av attitydens komponenter.	Stor tveksamhet inom samtliga kategorier
AFFEKTIV (den känslomässiga hållningen)			En allmänt positiv hållning till bevarande inom samtliga kategorier.
KONATIV (den handlingsinriktade hållningen)			Positiv till tveksam hållning till bevarande inom samtliga kategorier.

Som ett komplement till den kvantitativa presentation av arlövsbornas hållning till sanering respektive bevarande presenterad i en bilaga några av de talrika skriftliga kommentarer till den gamla bostadsbebyggelsen, som bifogades enkätundersökningens frågeformulär.

Del 1: Sociologiska utgångspunkter för en empirisk forskning

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

"Forskningsläget inom arkitekturpsykologin 1977" är titeln på en rapport från ett forskarseminarium anordnat av Statens råd för byggnadsforskning. (Se Wåhlin, 1979). I denna diskuteras en rad problem och utgångspunkter inom det forskningsfält som har att göra med människors upplevelse av den byggda miljön. Syftet med föreliggande rapport är att försöka applicera ett sociologiskt perspektiv på detta problemområde med utgångspunkt i den teoribildning som för närvarande utvecklas inom urbansociologin.

Arkitekturpsykologin och approprieringen av rummet

Verbet appropriera syftar egentligen på en relation mellan människa och objekt. Den ungefärliga innebörden är att människan kan råda över, använda och utnyttja olika objekt, i detta fall den byggda miljön, till sin egen fördel. Människan approprierar alltså sin miljö i samband med att hon tar den i besittning, använder och utnyttjar den till sin fördel och blir förtrogen med den.

Inom arkitekturpsykologin har innebörden i appropriationsbegreppet begränsats något till att gälla den process där individen på det kognitiva och känslomässiga planet blir förtrogen med och tar den fysiska omgivningen i besittning. Det är i denna något begränsade betydelse som appropriationsbegreppet kommer att utnyttjas i fortsättningen av denna rapport. Det finns naturligtvis en rad vetenskapliga utgångspunkter från vilka man kan närma sig detta problemområde. Som framgår av den ovan omnämnda rapporten är det framför allt psykologisk teori som hittills väglett forskningen inom området. Appropriationsprocessen är emellertid mycket komplex. Vi skall i denna framställning koncentrera oss på den aspekt som har att göra med den byggda miljön som symbolbärare - och därmed föra in den sociala dimensionen i diskussionen.

Att ta en miljö i besittning och bli förtrogen med den innebär att miljön successivt kommer att tilldelas en mening och en betydelse. Människor "laddar" miljöer symboliskt för att kunna begripliggöra och kommunicera känslor, värderingar och erfarenheter till varandra. Den byggda miljöns egenskap av att vara symbolbärare innebär också att människors appropriation av densamma kännetecknas av en social dimension. Innebörden i miljösymboliken klargörs genom inläring och ömsesidiga överenskommelser.

Några intervjuutalanden om en äldre boendemiljö från sekelskiftet, som framför allt befolkades av arbetarklassen, kan illustrera hur människor på detta sätt "laddar" den byggda omgivningen med betydelser:

"De gamla husen var obehagliga påminnelser om fattigdom och misär"

"Det var ingen idyll. I den gamla miljön fanns många problem"

"Gamla miljöer kan bevaras på bilder. Helt onödigt att spara en verklig miljö"

"Det är inget att spara minnesmärken som bara är förnedring"

I princip kan varje objekt i verkligheten på detta sätt tilldelas en konventionell mening och betydelse som ger upphov till enhetliga reaktioner. Den byggda omgivningen "laddas" med ett symbolinnehåll som kommunicerar känslor, värderingar och erfarenheter.

De stora ingrepp som skett i den fysiska miljön under de senaste decennierna visar, att känslor och värderingar i hög grad kan aktiveras. Dylika värdesystem utgör en väsentlig grund för förståelsen av reaktioner inför t ex saneringen av gamla - och utbyggnaden av nya bostadsområden. Miljörelaterade värderingar har under denna period kommit att få en växande aktualitet och djupa värdemotsättningar har ofta kommit att präglade debatten. Stora grupper har kunnat mobiliseras

kring miljöfrågor på ett sätt som kanske saknar motsvarighet i tidigare svensk historia.

Inom bebyggelsesociologi och socialekologi har emellertid intresset för sambanden mellan "det sociala" och "det byggda" främst koncentrerats på den dubbla frågan om hur människor utnyttjar och brukar den fysiska omgivningen och om hur denna i sin tur påverkar det sociala beteendet. Mer sällan har man uppmärksammat miljöns roll i olika kognitiva system, dvs de föreställningar, idéer, värderingar och känslor, som är förknippade med denna.

Ett undantag utgör den s k kulturekologiska teoribildningen, som uttryckligen tar upp frågan om känslors och värderingars betydelse i samband med den byggda miljön och dess förändring. I följande kapitel skall vi därför kort skissera några teoretiska utgångspunkter för en sociologiskt orienterad forskning kring appropriationen av den byggda miljön.

Miljösymbolik i sociologisk teori

Walter Firey brukar betraktas som en av föregångarna inom den sociologiskt orienterade kulturekologin. I sina studier av Bostons ekologiska mönster visade han, att kulturella variabler som känslor och värderingar utgör viktiga förklaringsgrunder till rumsliga förhållanden. (Se t ex Firey 1947 och 1971). Även Christen Jonassen (1949) visade hur en etnisk grupp kan fungera som bärare av miljörelaterade värderingar, vilka under en längre tidsperiod förklarar successiva förändringar i gruppens bosättningsmönster.

Fireys och Jonassens studier präglas av ett kulturvetenskapligt angreppssätt där en historisk förståelse av miljörelaterade värdesystem ligger till grund för en förklaring av mänskligt handlande i förhållande till den fysiska omgivningen. Båda dessa forskare öppnar fältet för en analys av

miljörelaterade värdesystem som sociala företeelser, där grupper av människor "laddar" sin fysiska omgivning med betydelser vilka i sin tur påverkar gruppens handlande.

Kyrkor och begravningsplatser, rådhus och slott, guldkust och slum, ja i princip varje element i den byggda omgivningen måste ses i ett sociokulturellt sammanhang för att överhuvudtaget vara begripliga. Dessa symbolvärden överförs socialt från generation till generation. De har en existens utanför den enskilde individen förankrade i ett kulturellt eller subkulturellt mönster.

Samma grundsyn som den ovan beskrivna har förts fram i diskussioner av planeringsprocessen. Den amerikanske planeraren och sociologen Herbert Gans har understrukit vikten av att uppmärksamma kulturella faktorer vid analyser av hur människor upplever och utnyttjar den fysiska omgivningen. (Se t ex Gans 1968). Känslor, normer och värderingar framhäver enligt honom bestämda miljöförhållanden som speciellt viktiga för de berörda människorna och de förklarar varför grupper med olikartad kulturell bakgrund kan komma att uppleva och utnyttja en och samma miljö på helt skilda sätt.

På ett allmänt plan ger alltså den kulturekologiska forskningen utgångspunkter för att analysera rummets appropriering som en sociokulturell företeelse. Kort sammanfattat kan man säga, att en fysisk miljö "laddas" med ett symboliskt innehåll. Miljön tilldelas en bestämd mening utifrån gruppens speciella verklighetsuppfattning, deras värderingar, erfarenheter osv. Dessa symbolvärden är sociala snarare än individuella. De utgör delar av ett gemensamt meningssystem som överförs socialt från generation till generation.

Den kulturekologiska teoribildningen öppnar ett specifikt sociologiskt perspektiv på approprieringen av den byggda miljön. Teorin är emellertid ofullständig i så måtto att den inte direkt behandlar frågor som har att göra med uppkomsten och förändringen av miljörelaterade värdesystem. Teorin be-

handlar heller inte förekomsten av motstridiga värderingar och värdekonflikter i anslutning till den fysiska omgivningen. Dessutom är frågan om vilken roll som miljösymboliken spelar i ett samhälleligt sammanhang ofullständigt uppmärksammat. Det är framför allt dessa sistnämnda problem som ligger till grund för diskussionen i de följande avsnitten.

Miljösymbolik och social struktur

Existerande urbansociologisk teori understryker sambanden mellan å ena sidan sociala förhållanden och å andra sidan utnyttjandet av den fysiska omgivningen. Livsstil, livscykel och social stratifiering utgör några element i den sociala strukturen som man sedan länge ansett speciellt viktiga för förståelsen av relationerna mellan människa och miljön. (Se t ex Michelson 1976 och Gans 1968).

Termen livsstil syftar i första hand på förekomsten av olika konsumtionsmönster, vilka kännetecknar grupper av människor under olika tidsperioder. Livsstilen har att göra med hur individerna använder sina pengar och hur de tillbringar sin fritid. Zetterberg (1977) har beskrivit en rad olika livsstilar i dagens svenska samhälle. Exempel på sådana är: "Familjekära", "sällskapsmänniskor", "matlagningsglada", "motionsstyrda" m fl. Miljöns egenskaper har skiftande betydelse för dylika livsstilsgrupper och olika element framhävs som speciellt viktiga eller värdefulla.

Begreppet livscykel syftar på en kombination av egenskaperna ålder och familjeställning. En människa kan t ex vara "ung och barn i en familj", en annan är "medelålders, gift och med barn i tonåren", en tredje "äldre och änkling" osv. Människor med olika position i denna livscykel ställer ofta helt skilda krav på miljön och utnyttjar olika delar av denna utifrån helt skilda förutsättningar.

Liknande synpunkter på miljön kan läggas utifrån förekomsten av en social stratifiering. Denna grundas på en rangordning och ojämlikhet mellan människor med avseende på sådana resurser som inkomster, utbildning, prestige, inflytande osv. Även i detta sammanhang finns påvisbara samband mellan social struktur och miljö. Boendesegregationen är blott ett uttryck för detta.

John Rex (1967) har utifrån studier i England påvisat ett mycket intressant samband mellan byggd miljö och social stratifiering. Hans forskningsresultat visar att människors ställning på bostadsmarknaden, t ex i termer av olika upplåtelseformer, utgör en viktig bidragande orsak till en social rangordning. Skillnaderna mellan att äga och att hyra sin bostad, mellan att bo centralt och perifert osv lägger grunden för en materiell ojämlikhet. Denna skär ofta igenom den traditionellt uppmärksamade ekonomiska och sociala stratifieringen. "Housing classes" är den term som Rex myntat för att karaktärisera denna "nya" ojämlikhet som genereras av människors ställning på bostadsmarknaden. Ett liknande resonemang har också utvecklats av David Harvey (1976), som också betraktar olika förhållanden i den fysiska omgivningen såsom ojämlikhetsskapande.

En grundläggande kunskapssociologisk tes är att människors tankar, värderingar och kunskaper till stor del formas mot bakgrund av vilka sociala grupper hon tillhör och av dessa gruppers position i samhällsstrukturen. Utifrån denna sociala bas utvecklas de tankemässiga konstruktioner som utnyttjas av gruppen för att tolka och begripliggöra verkligheten. (För en klassisk formulering av dessa tankegångar, se t ex Mannheim 1960).

En utgångspunkt för analysen av de speciellt miljörelaterade värdesystemen bör därför vara att sådana sociala karaktäristika som påverkar utnyttjandet av miljön också är grundläggande för den känslomässiga upplevelsen och approprieringen av samma miljö. Den första uppgiften för en sociologiskt in-

riktad forskning kring den byggda miljöns symbolvärden bör därför vara en empirisk analys av hur olika miljörelaterade värderingar är förankrade inom olika grupper med avseende på t ex livsstil, position i livscykeln och i den sociala stratifieringen.

Människors miljörelaterade värderingar formas emellertid inte enbart utifrån dylika strukturella förhållanden. Konkreta erfarenheter av unika historiska skeenden bidrar också i hög grad till att forma dessa. Generationstillhörighet och typ av uppväxtmiljö utgör därför indikatorer på gemensamma upplevelser av unika historiska förhållanden i bebyggelsemässigt, ekonomiskt, politiskt och ideologiskt avseende, som måste uppmärksammas vid en analys av den byggda miljöns appropriering.

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera, att det utifrån existerande teori finns goda skäl att förutsäga en samvariation mellan å ena sidan sociala variabler som t ex livsstil, livscykel, social stratifiering, typ av uppväxtmiljö och generationstillhörighet och å andra sidan approprieringen av den byggda miljön. Denna hypotes är empiriskt prövbar med hänsyn till existerande sociologisk undersökningsmetodik. Inom ämnet finns en lång tradition för att empiriskt analysera samband mellan sociala förhållanden och attityder, dvs känslor, föreställningar och handlingsberedskap i förhållande till olika objekt. Den byggda miljön utgör ett sådant attitydobjekt, men det har hittills endast i ringa omfattning varit föremål för någon sådan uppmärksamhet.

Miljösymbolikens ideologiska innebörd

Utifrån det förda resonemanget kan man formulera hypotesen, att den byggda miljöns symbolvärden i hög grad är förankrad i den sociala verklighet som olika grupper lever i. Vilken roll spelar då denna miljösymbolik i ett mer omfattande sam-

hälleligt sammanhang? Även här finns det skäl att aktualisera vissa kunskaps sociologiska tankegångar. Karl Mannheim (1960) hävdar, att kognitiva system i första hand fyller funktionen att legitimera olika sociala gruppers handlande och intressen. Miljösymboliken kan ses i detta sammanhang. Dess funktion kan t ex vara att legitimera ett bevarande av existerande förhållanden. Miljörelaterade värderingar kan också ha funktionen att legitimera handlandet bland grupper vars mål är att förändra och omstöpa existerande miljöförhållanden.

Den byggda miljöns symbolvärden har därför i hög grad en ideologisk innebörd. Ideologibegreppet är visserligen mångtydigt, men om man med termen avser "ett mer eller mindre sammanhängande system av verklighetsbundna och normativa föreställningar, idéer, värderingar och fakta av mer eller mindre formaliserat slag om hur verkligheten är eller borde vara" (Sociologisk Uppslagsbok, 1973), så finns det en grund att karaktärisera miljörelaterade värdesystem som ideologiska. De består av känslor, erfarenheter och värderingar utifrån vilka den yttre miljön "laddas" med mening och betydelse, vars funktion är att legitimera sociala gruppers intressen och handlande.

Språket är fullt av ord som kan sägas syfta på denna ideologiska funktion hos olika verklighetsuppfattningar eller meningssystem. Man talar t ex om att tankar kan fördölja, förvränga, försköna, förljuga, förbättra, försämra, fördunkla, förhårliga, förklara etc verkligheten. En av de vanligaste iakttagelserna när det gäller miljörelaterade värderingar är också att de ofta är motstridiga och konfliktladdade. Sociala grupper med motstridiga intressen "laddar" den byggda miljön med ett motstridigt symbolinnehåll.

Värdekonflikter konkretiseras emellertid inte enbart som attityder på en individuell nivå. På en kollektiv nivå företräder organisationer av olika slag ofta målsättningar, vilka

"laddar" den byggda miljön med mening och innehåll. Den bostadspolitik som företräds av olika politiska partier är ett exempel på detta. Även de organisationer som ansvarar för den fysiska planeringen genomsyras av föreställningar om vad som är värdefullt, önskvärt och eftersträvansvärt vid utformning och omformning av den yttre miljön. Detsamma kan sägas om en lång rad andra organisationer, vars målsättningar på något sätt är relaterade till utnyttjandet av den fysiska omgivningen.

Metodologiskt bör därför ett sociologiskt studium av den byggda miljöns symbolvärden skilja mellan individuella attityder och organiserade kollektiv med speciella målsättningar. Värdekonflikter kan ha sin grund inte enbart i motsättningar mellan olika sociala grupperingar av individer, utan även i motsättningar mellan organisationer och mellan organisationer och icke organiserade grupper av individer.

Ray Pahl (1975) har speciellt uppmärksammat sambanden mellan strukturella förhållanden baserade på makt och inflytande å ena sidan och miljöförhållanden å den andra. Hans tes är att företrädare för stora organisationer, t ex inom den statliga byråkratin och inom det privata näringslivet, vad han benämner "urban managers" och "gatekeepers", behandlar miljöfrågor utifrån intressen som inte alltid stämmer överens med de berörda människornas. Man handlar i första hand utifrån snävt rationella principer och i organisationens intresse.

Manuel Castells (1977 och 1978), Chris Pickvance (1976) och Ronny Svensson (1973) har också utifrån franska, engelska och svenska erfarenheter analyserat intressekonflikter mellan statliga/kommunala organisationer, organisationer inom det privata näringslivet och olika former för organiserade proteströrelser bland de berörda människorna. Ett studium av den byggda miljöns symbolvärden måste utgå från antagandet, att dessa typer av intressekonflikter kring olika miljöförhållanden motsvaras av värdekonflikter, där skilda aspekter på miljön framhävs som viktiga och därmed "laddas" med mening och betydelse i positiv eller negativ riktning.

Sammanfattningsvis kan man säga, att ett sociologiskt studium av miljösymbolikens funktioner måste uppmärksamma de samband som kan finnas mellan å ena sidan de värdemotsättningar som aktualiseras på samhällets ideologiska nivå och de intresse-motsättningar mellan sociala grupper och organisationer som kommer till uttryck i ekonomiska och politiska sammanhang. Denna typ av analys kan baseras på intervjuer med företrädare för myndigheter och organisationer samt på olika typer av sekundärmaterial.

Miljösymbolikens uppkomst och förändring

Den argumentation som hittills förts, för att man bör betrakta de miljörelaterade värdesystemen såsom grundade i den sociala strukturen, innebär att den byggda miljön ej kännetecknas av något för alltid bestämt symbolinnehåll. Man måste i stället anta, att dessa symbolvärden successivt ändrar karaktär i takt med grundläggande sociala förändringsprocesser i samhället.

Det finns idag en ganska stor samlad kunskap om hur de sociala förhållandena i det svenska samhället ändrat karaktär enbart under de senaste decennierna. Utan anspråk på systematik eller fullständighet kan man utpeka några sådana, som förmodligen har betydelse också för approprieringen av den fysiska omgivningen.

Under efterkrigstiden har vi i Sverige fått ett nytt bosättningsmönster som framför allt kännetecknas av en koncentration till, och en utspridning av befolkningen inom, de större tätortsregionerna. Tillverkningsindustrin kännetecknas av ett minskande antal sysselsatta samtidigt som den offentliga sektorn och servicenäringarna växer snabbt. Befolkningsstrukturen ändrar karaktär med bl a en växande andel invandrare, en minskad nativitet och allt fler äldre. Kommunsammanläggningarna har lett till en växande centralisering och byråkratisering av beslutsfattandet, bl a för miljö- och bebyggelse-

frågor. Utvecklingen inom massmediaområdet, kanske framför allt televisionens växande betydelse från och med 50-talets slut, har bidragit till en växande debatt och medvetenhet kring miljöfrågor. Och så vidare.

Vardagliga erfarenheter och iakttagelser pekar på att det tycks finnas samband mellan dessa grundläggande samhälleliga förändringsprocesser, försämrade sociala förhållanden för stora grupper inom befolkningen och framväxten av nya miljörelaterade värderingar. Bevarande kontra sanering, "antiurbanism" kontra "urbanism" osv är exempel på värdemotsättningar som accentuerats under de senaste decennierna.

En sociologisk forskning kring den byggda miljöns symbolvärden måste uppmärksamma dessa samband mellan samhällsförändring, social förändring och förändringar i de miljörelaterade värdesystemen. En analys av detta problem förutsätter data av historisk karaktär och måste därför i första hand basera sig på olika typer av sekundärmaterial.

Sammanfattning

Det är framför allt tre forskningsområden som, mot bakgrund av diskussionen i detta kapitel, framträder som speciellt viktiga för en sociologiskt inriktad forskning om den byggda miljöns symbolvärden.

Det första forskningsområdet har att göra med sambanden mellan miljörelaterade värdesystem och social struktur. Existerande sociologisk teoribildning ger grund för antagandet, att den byggda omgivningens appropriering i hög grad påverkas av människors position i den sociala strukturen. Den senare bör i så fall först och främst definieras i termer av livsstil, position i livscykel, position i den sociala stratifieringen, typ av uppväxtmiljö samt generationstillhörighet. Analysen av detta problemområde måste bli kvantitativ till sin karaktär och inriktas mot en komparativ beskrivning av miljörelaterade symbolvärden inom olika grupper.

Det andra forskningsområdet har att göra med sambanden mellan värdekonflikter och intressekonflikter avseende den byggda miljön. Modern urbansociologisk teori ger grund för antagandet, att de miljörelaterade värdesystemen fyller en ideologisk funktion genom att legitimera sociala gruppers och organisationers intressen och handlingsstrategier. Den byggda miljöns symbolvärden återspeglar alltså på en ideologisk nivå motsättningar som har sin grund i ekonomiska och politiska förhållanden. Analysen av värdekonflikter måste bygga på olika typer av kvalitativt material, i första hand hämtat från intervjuer och sekundära, tryckta källor.

Det tredje forskningsområdet har att göra med uppkomsten och förändringen av miljörelaterade värdesystem. Utifrån de två antaganden som görs ovan finns det grund för att förutsäga ett samband mellan å ena sidan samhälleliga och sociala förändringsprocesser och å andra sidan förändringar i människors appropriering av den byggda miljön. Problemställningen syftar till att presentera ett dynamiskt och historiskt perspektiv på frågan om den byggda miljöns symbolvärden. Studiet av förändringsprocesser förutsätter en historisk ansats och måste basera sig på en analys av olika typer av sekundärmaterial.

VAL AV UNDERSÖKNINGSOBJEKT

I den teoretiska diskussion som förts i kapitel 1 har frågan om miljörelaterade värderingar behandlats utan någon närmare precisering av olika element eller delar av den totala byggda miljön som symbolbärare. Denna miljö utgör naturligtvis en oändligt skiftande och komplicerad verklighet och i detta kapitel skall vi kort beröra några utgångspunkter för en klassifikation av olika tänkbara "symbolbärare", vilka var och en kan bli föremål för en vidare analys.

En klassifikation av olika byggda miljöer som symbolbärare

I planeringssammanhang utgår man ofta från en klassifikation av markanvändningens huvudsakliga funktioner när det gäller att avgränsa och definiera olika delar av den fysiska miljön. Marken kan utnyttjas för boende, arbete, service, fritid, kommunikationer osv. Denna uppdelning i olika funktioner kan utgöra ett första kriterium i arbetet mot att precisera olika typer av symbolbärare i den byggda omgivningen. Det funktionella kriteriet är kanske också speciellt relevant med tanke på utvecklingen mot en allt tydligare separation av olika funktioner i rummet.

En andra utgångspunkt är att olika miljöfunktioner fylls av bebyggelse från olika historiska perioder. Dagens fysiska miljö består av byggnader och anläggningar som har sina rötter alltifrån medeltid och fram till nutid. Exakt vilken betydelse denna historiska dimension har för approprieringen av miljön vet vi inte idag, men att den spelar en viktig roll torde stå utom allt tvivel. Den i planeringssammanhang ständigt pågående diskussionen om vad som kan klassificeras som kulturhistoriskt viktiga miljöer illustrerar detta.

En schematisk klassifikation av olika historiska faser i den svenska samhällsutbyggnaden har presenterats av Järnegren m fl (1980). I denna urskiljs fyra huvudperioder: Förindustriell tid, den period under vilken Sverige industrialiserades, urbaniseringsperioden och till sist regionaliseringsperioden. Var och en av dessa faser kännetecknas av distinkta drag med hänsyn taget till bl a bosättningsmönster och tätortsutveckling. Den förindustriella fasen kännetecknas bl a av en relativt spridd bosättning med relativt få och små tätorter. Under industrialiseringsfasen upplever Sverige, förutom en tillväxt inom en del av de redan tidigare etablerade tätortsbildningarna, framför allt en tillkomst av mindre, industriella tätorter på landsbygden. En växande del av befolkningen koncentreras till dessa mindre och medelstora bruks- och industrisamhällen. Under urbaniseringsfasen växer framför allt de redan etablerade tätortsbildningarna och en allt större del av befolkningen koncentreras till dessa. Regionaliseringsfasen slutligen, innebär framför allt en utflyttning och spridning av befolkningen inom de större tätortsregionerna till mindre förortssamhällen.

Om man samtidigt betraktar dessa både kriterier, det funktionella och det historiska, erhålls en schematisk klassifikation av en rad kvalitativt olika typer byggda miljöer. Nedanstående figur illustrerar några tänkbara typer. I figuren antyds också några olika konkreta objekt, vilka kännetecknar dessa.

Den byggda miljös historiska bakgrund

Den byggda miljös funktioner	För-industriell	Industri- liserings- period	Urbanise- rings- period	Regiona- nalisering- period
Boende	Bondbyn	Brukssam- hället	Sten- staden	Småhus- området
Arbete	Åker och äng	Fabriken		
Service	Marknads- platsen	Butiks- gatan	City- området	Stor- marknaden
Fritid		Koloni- trädgården	Parken	Stugbyn
Kommunikation	Landsvägen	Järnvägen	Spårvägen	Motorvägen
Etc				

Exemplen skulle givetvis kunna mångfaldigas. Dessutom skulle klassifikationen, både i funktionellt och i historiskt avseende, kunna bli föremål för tillägg och vidare preciseringar. Resonemanget borde emellertid duga som en startpunkt för arbete mot att identifiera olika tänkbara miljötyper som symbolbärare. Var och en av de miljöer som omnämns är föremål för känslor och värderingar och de är "laddade" med mening och betydelse. Förmodligen varierar också dessa symbolvärden inom olika sociala grupper och inom olika organisationer på det sätt som diskuterats i föregående kapitel.

Frågan om vilken av dessa miljöer som i första hand bör bli föremål för empiriska studier saknar emellertid ett klart och omedelbart svar. Som tidigare nämnts, har intresset för miljösymboliken inom urbansociologin varit mycket måttligt och kunskaperna om olika typer av miljöer är både spridda och

ofullständiga. Det finns alltså inga kriterier baserade på önskvärldheten av en kumulativitet i forskningsresultaten som utan vidare utpekar några bestämda miljöer som speciellt viktiga eller intressanta. Ett val av undersökningsobjekt bör därför snarare utgå från mer praktiska överväganden, t ex utifrån Önskvärldheten av bestämda kunskaper i samband med planeringsprocessen.

Industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen

Det föreliggande projektet baserar sig på en diskussion mellan konsthistoriker och sociologer kring industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen. Dessa miljöer, som kan hänföras till en av de tänkbara typer av symbolbärare som identifieras i figuren i föregående avsnitt, har blivit föremål för ett växande intresse i samband med saneringarna i många svenska tätorter under de senaste åren. Kommunernas bostads-saneringsprogram har i stor utsträckning kommit att beröra dessa miljöer och de befolkningsgrupper som bor där. Samtidigt har dessa miljöer på många håll givit upphov till djupa värdekonflikter.

Två diametralt motsatta värdesystem tycks ha kännetecknat saneringen. Å ena sidan återfinns uppfattningen, att saneringen utgör ett vällovtligt ingrepp i den yttre miljön. Härmed undanröjs spåren av ett förgånget som ofta präglades av fattigdom och elände. Å andra sidan ses samma process som ett oacceptabelt utplånande av en samhällsklass' tidigare historia. I båda fallen uttrycks ett starkt känslomässigt engagemang och samma fysiska miljö "laddas" med diametralt motsatta symbolvärden.

Samma värdemotsättning uppenbarar sig också på en mer konkret nivå. Å ena sidan "laddas" dessa boendemiljöer med betydelse av att vara dåliga och hälsovådliga. Å andra sidan upplevs de som en bas för social gemenskap och kollektivt ansvar. Frågan om vad som är objektivet riktigt eller sant i

detta sammanhang går ej att besvara entydigt. Vi har att göra med en diskussion på en ideologisk nivå som kretsar kring olika normativa uppfattningar.

Denna lista över värdekonflikter kring industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen skulle kunna göras betydligt längre. Den räcker dock för att antyda de djupt skilda värderingar som på ett affektivt plan är förknippade med appropriationen av dessa miljöer.

De positiva värderingar som är förknippade med industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen och det starka bevarandebestyrket som i många fall vuxit fram i anslutning till dessa är emellertid av ett relativt sent datum. Samtidigt tycks det som om de värderingar som varit vägledande för planeringsarbetet i många fall snarast haft en negativ grundton till dessa miljöer, främst med utgångspunkt i deras dåliga materiella standard. Industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen utgör därför ett mycket intressant undersökningsobjekt för en sociologisk studie av den byggda miljöns symbolvärden.

- Dessa miljöer aktualiserar en värdeproblematik som djupt berör det kommunala planeringsarbetet, bl a i samband med upprättandet av bostadssaneringsprogram.
- Debatten om sanering kontra bevarande aktualiserar också direkt frågan om vilka sociala grupper som är bärare av dessa motstridiga miljörelaterade värdesystem.
- Dessa miljöer reser också frågan om värdekonflikter, mellan organisationer och mellan organisationer och icke organiserade sociala grupper, t ex kommunala planeringsorgan och de berörda invånargrupperna.
- De aktualiserar till sist också frågan om uppkomsten av nya miljörelaterade värdesystem i samband med bevarandebestyrkets snabba utbredning under 70-talet.

Det är dessa överväganden som ligger till grund för valet av industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen som ett första lämpligt objekt för en studie av den byggda miljöns symbolvärden. Därmed är inte sagt att andra typer av miljöer skulle vara mindre viktiga eller mindre intressanta att studera. En övergripande behandling av miljösymbolikens betydelse i det moderna samhället förutsätter kunskaper även om dessa och på lång sikt måste givetvis forskningen sträva mot en syn-tes av kunskaper från många olika typer av byggda miljöer.

I delrapport 3 kommer vi att närmare presentera ett samhälle - Arlöv - där vi i en empirisk studie söker belägga några av de tankegångar som presenterats inledningsvis. Denna undersökning berör emellertid endast ett konkret exempel på hur industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen exploaterats under senare tid. Den måste därför betraktas som ett "pilotprojekt", där vi med begränsade resurser försöker fånga några av de värderingar och attityder som är förknippade med sanering och bevarande av gammal arbetarbebyggelse.

Dessa reservationer innebär bl a, att endast en del av de frågeställningar som vi skisserade inledningsvis kan bli föremål för en empirisk prövning. Resultaten kan inte heller utan vidare generaliseras till alla typer av sanering/bevarande av arbetarklassens boendemiljöer från industrialiseringsperioden i Sverige. Vår studie berör i första hand värderingar av en miljö som varit föremål för genomgripande ingrepp, gränsande till utplåning. Den berör också ett samhälle som alltid kännetecknats av en homogen arbetarbefolkning. För att erhålla en mer fullständig bild av problematiken borde man därför också genomföra liknande studier i samhällen som i större utsträckning kan uppvisa ett bevarande, eller t o m en restaurering, av den gamla arbetarbebyggelsen. Man borde också utsträcka studien till samhällen som i högre grad än Arlöv kännetecknas av en social heterogenitet för att mer i detalj kunna kartlägga hur de miljörelaterade värderingarna varierar inom olika sociala grupperingar.

Trots dessa begränsningar utgör emellertid Arlövsfallet ett konkret exempel på en utveckling som präglat många av de bostadsområden för arbetarklassen, som uppfördes under den period då Sverige industrialiserades och framför allt kan det bidra till att ge en bild av de värderingar och attityder som finns inom de sociala grupper som främst berörts av utvecklingen.

Även en mindre "pilotstudie" kräver emellertid något mer preciserade teoretiska utgångspunkter än dem som formulerades inledningsvis. För att längre fram i rapporten kunna

formulera några mer precisa hypoteser om de miljörelaterade värderingarna kommer vi därför först att presentera och diskutera vissa begrepp hämtade från tre områden - approprieringsteorierna, kunskapssociologin och attitydteorin.

Del 2: Miljövärderade värderingar - Arkitekturpsykologi,
Kunskapssociologi och Attitydteori

RUMMETS APPROPRIERING

En vetenskap som närmare bedrivit forskning rörande den byggda miljön och människors miljöupplevelser är arkitekturpsykologin. Man har bl a undersökt under vilka förhållanden en miljö upplevs som positiv, under förutsättning att de primära boendekraven är tillfredsställande lösta.

Denna forskning har under lång tid övervägande bedrivits med naturvetenskapliga metoder. Det har gjorts empiriska undersökningar utifrån en psyko-fysiologisk teoribildning. Här liksom inom övrig beteendevetenskaplig forskning har man allt mer övergett det positivistiska synsättet, som visserligen innebar hanterbara metoder, men som presenterade endimensionella bilder av människan, utan att inordna eller sammanbinda dessa med den komplexa verkligheten och dess oerhört komplicerade samspel. Allt mer har det tvärvetenskapliga perspektivet gjort sig gällande och man har på senare tid tillfört arkitekturpsykologisk forskning en samhällelig dimension.

Att människan och hennes relation till den byggda miljön måste ses i sitt socio-kulturella sammanhang betonades vid en arkitektur-psykologisk konferens, som hölls i Frankrike 1976 under temat: Appropriation i rummet. (Se Wåhlin, 1979) Den debatt som fördes där är i vissa stycken intressant att införliva med vår uppsats. Den uppfattning vi vill argumentera för är, att människor på grund av sin position i den kulturella och sociala strukturen tillägnar sig olika delar av miljön och tillägnar miljön olika betydelser och symboler. Inom arkitekturpsykologin talar man i detta sammanhang om att individen approprierar sin miljö. Ordet appropriera betyder ungefär "att ta i besittning" och "låta sig tas i besittning" av någonting. Att appropriera sin miljö innebär således mer än att enbart kognitivt uppfatta eller lära känna den, det förutsätter att man själv blir involverad, att man identifierar sig.

Approprieringen kan sägas vara en dynamisk process, som både innebär en påfyllnad och modifikation av individens värdesystem. Det approprierade blir en del av individen. Samtidigt sker en rörelse i motsatt riktning: När någon approprierar sitt rum så investerar hon sin person, sig själv, i detta rum. Människans faktiska karaktär beror på de sociokulturella förutsättningarna, som påverkat individens utveckling alltifrån den första levnadsdagen. Arkitekturpsykologerna anser att människans grundresurser, utvecklade i nära samspel med den socio-kulturella verkligheten, bestämmer hennes möjligheter att appropriera sin miljö.

Människor "laddar" miljöer symboliskt, och för människor inom samma delkultur blir miljön läsbar, kommunicerbar, begriplig genom att den laddats inom samma värdesystem av människor med samma erfarenhetsbas.

Det finns naturligtvis många synpunkter att lägga på approprieringsfrågan. En aspekt som analyseras och som även från vår synvinkel är värd att analysera, gäller i vilken grad individen blir bunden till det sociokulturella sambandet, och vilket utslag detta ger i approprieringen. Är det t ex möjligt för en arbetare att appropriera en medelklassmiljö?

De bidrag till kunskapen om approprieringen, dess förlopp och variationer, som lämnades vid konferensen i Strasbourg, talade enligt Sven Sandström (1979, bil 3, s 24) "entydigt för att approprieringen innehåller väsentliga moment, som är fristående från vanlig behovstillfredsställelse, som den fattas i dagens byggnadsplanering".

Chombard de Lauwe tillhörde de konferensdeltagare, som beto- nade detta samband mellan fysisk och socio-kulturell miljö. Människans möjligheter att förståndsmässigt och känslomäs- sigt ta sin miljö i besittning uttryckte han på följande sätt (a.a. bil 3, s 15): "Appropriering är bara möjlig i ett samhälle, i grupper, i en social klass, i relation till andra grupper". Det socio-geografiska rummet som vi har att göra

med är ett kodifierat rum, ett rum som institutionaliserats och organiserats i enlighet med modeller, föreställningssystem och värdeskalor. "Delvis svarar dessa förutsättningar mot individens, delvis står de i strid med individens förutsättningar och delvis saknar individen relationer till dem". Flera forskningsrapporter visar hur människor haft svårigheter att anpassa sig till miljöer, där de saknat sociokulturella identifikationsmöjligheter. De har saknat de sociala redskap som behövs för att uppfatta och tillgodogöra sig omgivningens symboler. Om en positiv utveckling ändå kan vara möjlig diskuterades vid den ovannämnda konferensen. Ett exempel som gavs var, att invandrare kan ta ett kvarter i besittning genom att gradvis förändra det.

Navajoindianernas erfarenheter åskådliggjorde motsatsen, hur en appropriering misslyckades. Indianer förflyttades till ett område, som enligt amerikanska normer var en god miljö, men då inte några hänsyn tagits till indianernas egna traditioner, föreställningar och bruk visade det sig inte möjligt för dem att i vår mening appropriera den nya miljön. De föredrog hellre att återvända till sin gamla miljö.

Om de nyss nämnda rapporterna inriktat sig på sociokulturella förhållanden, så tar Charlan Graff, Indiana (se a.a., bil 3, s 7) upp en annan väsentlig del i människans samhällsliga existens, de socio-ekonomiska skillnaderna, som kan tänkas påverka identifikationsmöjligheterna. Hans studie gällde 1000 collegestuderandes attityd till föräldrahemmet. Det visade sig att de som identifierade sig med hemmet i högre utsträckning vuxit upp i rymliga bostäder, med plats för sociala kontakter, än de som "alienerade", som i högre grad saknat utrymmen. Hur detta resultat skall tolkas är inte självklart. En möjlighet är att den rymliga bostaden gav färre problem, men man kan också tänka sig att den sociala innebörden i en större bostad kan upplevas som ett identifikationsvärde i sig. En kombination är inte omöjlig. Den större bostaden tyder på bättre socio-ekonomisk familjestruktur. Approprieringens komplexitet bevisades genom de många utfallsvinklar, som

diskuterades vid Strasbourg-konferensen inom approprieringsbegreppets ram. Man fastslog att approprieringen är en betydelsefull akt i människans tillvaro. När samspelet med omgivningen stöter på hinder, så kan man tänka sig olika utvägar. Navajoindianernas problem är ett exempel på när detta hinder varit för stort och "missappropriering" inträtt. En utväg vid dylika rumsapproprieringsproblem kan vara kompensatorisk appropriering, t ex av en fritidsmiljö, eller att tillföra miljön bitar av sin kultur.

Ett forskarteam från Zürich framförde en annan anpassningsteori. De hade i en undersökning av bostadsattityder hos 800 hushåll funnit, att flertalet var positiva till sitt boende. Påfallande positiva var de personer, som inte hade möjlighet att flytta. Mest kritiska var de som skulle flytta (pga ändrade bostadsbehov). Med hänvisning till Festingers dissonans-teori drog forskarna den slutsatsen, att i en situation då individens värderingar, förväntningar och erfarenheter inte stämmer med miljöns egenskaper, är det möjligt att hon genomgår en identitets- och attitydförändring. Individens behov av samstämmighet mellan värdering och livssituation leder till att hon anpassar värderingarna till de verkliga villkoren, om inte skillnaden är alltför stor, i så fall sker en missappropriering.

Om inte den miljö som undersöktes var så rik på identifieringsmöjligheter att den tillfredsställde de flesta som bodde där, visar resultatet, med den tolkning som gjorts, på svårigheter förenade med att mäta attityder och värderingar. Allvarligare är att den visar på reella faror i utvecklingen. En gradvis anpassning till en utarmad och kulturfattig miljö synes fullt möjlig, i varje fall om människorna saknar eller tror sig sakna valmöjligheter. God miljö får bli acceptabel miljö, vi nöjer oss med att begränsa störningar i stället för att skapa positiva värderingar. Det kan t ex ske en anpassning nedåt till de villkor industrisamhället ställer för ekonomisk tillväxt.

Om approprieringens villkor kan man generellt säga, att individen redan under uppväxttiden i sin sociala miljö införlivar bestämda ideal och föreställningar, som är förbundna med bostaden och den byggda miljön. Dessa värderingar är viktiga att kunna identifiera, t ex vid byte av bostad. Detta ställer kravet på vår moderna miljö och vår bostadsplanering, att den bör möjliggöra en förflyttning av värden tillsammans med individen.

En komplikation är att faktorer, som skulle kunna underlätta en appropriering är socialt olika fördelade i samhället. Man har bl a diskuterat ägandets betydelse för appropriering. En relativ enighet rådde bland deltagarna vid den refererade konferensen om, att ägande inte är en nödvändig förutsättning för appropriering av en bostad (ägande har dessutom olika betydelse i olika kulturer), men att det kan spela en viss roll och ibland kompensera brister i miljön och underlätta approprieringen.

En angelägen fråga är hur en positiv förändring över tiden är möjlig, både av miljön och av individens resurser att tillgodogöra sig den. Dessa processer är intimt sammankopplade med varandra och med samhällsutvecklingen i stort. Att så är fallet kan man lätt konstatera genom att betrakta både historisk och modern miljö, som i hög grad består av materialiserad samhällsutveckling. Den tidigare citerade Chombarde Lauwe uttryckte sin åsikt om förändringen. Han konstaterade, att det sociala sambandet medför att man inte bara kan förändra miljön och sen hoppas att människorna kan ta till sig den: "Rummets appropriering är kommunikation. Ideologier, sociala strukturer och relationer är oundvikliga beståndsdelar i denna process. Att förändra våra möjligheter att ta omvärlden i besittning kräver en förändring av hela samhället och av den byggda miljön, som är dess uttryck" (a.a. bil 4, s 8)

Vad vi i första hand får ut av denna genomgång av approprieringsdebatten är ett stöd i vår uppfattning att miljöupplevelsen, attityden till miljön, miljösymboliken är socialt be-

bestämd. Vad approprieringsprocessen gäller är individens föreställning om verkligheten. De faktiska förändringarna är sedan beroende av hennes möjligheter att uttrycka sina förväntningar, att påverka, att agera politiskt.

Om man anser att känslomässig solidaritet och identifikation med en miljö är betydelsefull, så är kunskaper om miljösymboliken och insikt om olika gruppers identifikationsmöjligheter väsentliga vid planering både av gammal och ny miljö. Denna problematik berör oss alla, då vi alla är konsumenter av miljön.

Bristande förståelse för brukarnas socialt och kulturellt betingade värderingar leder till att det produceras miljöer, som de boende inte kan tillgodogöra sig. Klyftan mellan arkitekter och brukare, skillnaden mellan deras relevansstrukturer, framträder i klartext i ett uttalande, som också citerats i Strasbourg-rapporten: "Arkitekten uttryckte sin förvåning över att människor inte trivdes i ett modernt bostadsområde, som enligt hans åsikt 'inte /var/ avskräckande monotont... trots mycket långt driven standardisering'. Den enformighet, som otvivelaktigt fanns, uppvägdes av den fint studerade arkitekturen och helhetsverkan inom området" (Maria Nordström a.a. sid 6).

När vi nu tittar på miljösymboliken och attityder till en gammal arbetarmiljö, så frågar vi oss om den var bärare av positiva eller negativa symboler. En forskare Sansot (a.a. bil 3, sid 14) anger, att accepterande är en förutsättning för appropriering. "Vad du inte accepterar kan du inte appropriera". Var arbetarmiljön approprierbar för arbetaren, eller innehåller den sanerade miljön identifikationsmöjligheter som är mera lockande? Vi kan också ställa frågan om den sanerade miljön leder till en identitetsförändring, genom att den är förenad med fördelar som är eftersträvansvärda för människorna?

KUNSKAPSSOCIOLOGI

Den sociala grunden för miljörelaterade värdesystem

Vi har inledningsvis klargjort, att undersökningens mål är en beskrivning av arbetarklassens attityder till rivning och sanering, och en analys av de symbolvärden arbetaren tillägnar sin boendemiljö. Därmed antar vi att miljörelaterade värderingar kan variera från grupp till grupp. Förklaringen till detta ryms inom hypotesen att verkligheten är socialt bestämd, dvs att samhälleliga faktorer bestämmer hur vi uppfattar verkligheten. Den byggda miljön uppfattas olika, värderas olika - och tilldelas olika symboler av olika grupper av människor beroende på det socio-kulturella sammanhanget. Den övergripande frågan gäller hur individens tankar, medvetande, kunskap förhåller sig till samhället. Är kunskapen ett socialt fenomen? Hur uppstår kunskapen om verkligheten? Varför är den olika från grupp till grupp?

Den disciplin, som speciellt intresserat sig för dessa frågor, är kunskapssociologin. Dess mål har varit att visa att tankar såväl som människor är socialt lokaliserade. Om kunskapen om verkligheten är socialt betingad varierar det vi kallar för verklighet med det samhälle, den kultur vi lever i och med den position vi har i detta samhälle. Verkligheten blir en konstruktionsprocess och en av kunskapssociologins huvuduppgifter har varit att studera just variationerna i verklighetskonstruktionen mellan olika samhällsformer.

Peter Berger och Thomas Luckmann har i sin bok *The Social Construction of Reality* (1967) presenterat ett viktigt bidrag till denna debatt. De applicerar sin teori på vardagsverkligheten, och menar att det som för människan framstår som vardagsverklighet i själva verket är en av henne själv tolkad verklighet. Innan vi går närmare in på deras resonemang skall vi redogöra något för kunskapssociologins bakgrund.

Kunskapssociologins rötter beskrivs av bl a Berger & Luckmann (1967). Det var från Marx kunskapssociologin hämtade sin grundläggande sats, att människans medvetande bestäms av hennes samhälleliga vara. Kunskapssociologin ärvde från Marx inte bara denna skarpsinniga formulering av sitt centrala problem utan även några av sina nyckelbegrepp, då särskilt "ideologi" (idéer som tjänar som vapen för sociala intressen) och "falskt medvetande" (tänkande som är alienerat från den tänkandes verkliga, sociala existens). Det som Marx intresserade sig för var, att det mänskliga tänkandet grundar sig på mänsklig aktivitet och på de sociala relationer som denna aktivitet ger upphov till. Nietzsches idéer följs inte så klart upp inom kunskapssociologin, men de ingår i högsta grad i dess allmänna bakgrund och i den "stämning" i vilken den uppstod.

Nietzsche utvecklade sin egen teori om "falskt medvetande" under sina analyser av bedrägeriets och självbedrägeriets sociala betydelse, och av illusionen som en nödvändig livsbetingelse. I största allmänhet kan man emellertid säga, att kunskapssociologin representerar en speciell tillämpning av vad Nietzsche så träffande kallade "misstrons konst".

Historicismen var en omedelbar föregångare till kunskapssociologin. Det dominerande temat var här en överväldigande känsla av det relativa i alla perspektiv på mänskliga skeenden. Historicismen hävdar att ingen historisk situation kan förstås annat än i sina termer. Vissa historicistiska termer som "situationens bestämmande inflytande" och vad som bokstavligen kallas "plats i livet" skulle direkt kunna tolkas som hänsyftande på tänkandets "sociala lokalisering".

Den sociolog man närmast förknippar med kunskapssociologin är annars Karl Mannheim (se t ex *Ideology and Utopia*, 1960). Enligt hans uppfattning utövar samhället ett bestämmande inflytande inte bara på de mänskliga tankarnas och föreställningarnas yttre form, utan också på deras innehåll. (Med undantag för matematiken och delar av naturvetenskap.) Således

blev kunskapssociologin verkligen en metod, med vars hjälp man kunde studera nästan vilken aspekt som helst av det mänskliga tänkandet. Mannheim intresserade sig framför allt för det fenomen som ideologin utgör. Han trodde att olika socialgrupper i hög grad varierar när det gäller förmågan att sålunda höja sig över sin egen snäva ståndpunkt och satte sitt hopp till någon form av fritt svävande intellegentia.

Kunskapssociologer som Peter Berger och Thomas Luckmann har i sitt teoretiska resonemang försökt att applicera kunskapssociologin på vardagsvärlden. De markerar en skillnad mellan ett filosofiskt respektive sociologiskt synsätt i kunskaps-teoretiska frågor. En filosof, menar de, kan betrakta vardagsverkligheten som en illusion och därför överklig, medan en sociolog alltid i sina studier måste utgå från denna, därför att det är denna verklighet, som utgör grunden för sociologin som empirisk vetenskap.

Vardagsverkligheten dominerar, enligt Berger-Luckmann, för de flesta människor och bestämmer deras attityder. Medvetandet återvänder alltid till vardagen från utflykter till t ex dröm, liksom från teoretiskt tänkande. Verkligheten finns förvisso rent objektivt, men det som vi ser av denna yttre verklighet ger vi en subjektiv mening. Bevis på detta är att verkligheten inte alltid ser likadan ut för oss. Den var t ex annorlunda när vi var yngre och hade andra attityder och handlingsintressen.

En annan karakteristika för vardagsverkligheten är att den framträder objektiv för individen. Man tar den för given. Den behöver inte ytterligare förklaras utan den finns som en självklar och tvingande faktor. Vidare så är den intersubjektiv. Vår gemensamma värld byggs upp och produceras i en ständigt återkommande social interaktion. Vid denna interaktion typifierar vi varandra, tilldelar varandra roller. Individernas totala interaktionsnät bestämmer hennes plats i den sociala strukturen. Våra kunskaper om verkligheten är

strukturerade i termer av vad som är relevant för oss. Detta bestäms av våra handlingsintressen, vilka är beroende av vår position i samhället.

Vi nämnde innan, att vardagsverkligheten presenterar sig som objektiv. Ett problem är då hur det som är subjektivt kan bli objektivt. Berger-Luckmann menar att detta är möjligt genom att vi har ett gemensamt språk. Vi har signifikanta symboler med vilka vi t ex kan uttrycka inre känslor. Med språkets hjälp kan vi även lagra kunskap och överföra den till andra. Detta kunskapslager delas av andra vi umgås med, vi har en gemensam erfarenhetsbas.

Efter denna analys av olika karakteristika i vardagsverkligheten, vilka tillför oss förståelse för sambandet individ-samhälle, kommer vi till huvudfrågan hur konstruktionen av verkligheten går till. För att öka förståelsen för Berger-Luckmanns teorier anser vi det adekvat att först grovt härleda deras teori. Vi har redan nämnt att de utvidgade den kunskapssociologiska traditionen genom att intressera sig för allt som gäller kunskap i samhället, i stället för att fokusera sig på det teoretiska tänkandet. De har vid sin omdefiniering inspirerats av Alfred Schutz, som sysslade med common sense verkligheten.

Med hjälp av fenomenologin sökte de sammanjämka två så skilda storheter som Emile Durkheims helhetsperspektiv och Max Webers individperspektiv. Durkheims grundläggande regel var att man måste betrakta sociala fakta som ting. Weber menade att objektet för förståelsen var det meningsfulla handlandet. Berger-Luckmann förenar dessa båda och påstår att samhället samtidigt äger objektiv fakticitet och byggs upp av aktivitet som uttrycker subjektiv mening.

Deras samhällsbild är Durkheimskt sammanhållen. Samhället integreras till solidaritet. De tillför dock ett dilektiskt perspektiv, som de hämtar från Marx. En av huvudpunkterna i den

Berger-Luckmannska teorin är internaliseringen av den sociala verkligheten, dvs hur den överförs från en generation till en annan. Här har författarna i sitt socialpsykologiska resonemang i hög grad influerats av G H Mead och den symbolisk-interaktionistiska skolan. Symbolisk-interaktionismen kan kortfattat beskrivas i tre punkter:

- 1) Det sociala samspelet föregår och skapar individens medvetande och jag-uppfattning.
- 2) Individens medvetandeutveckling sker genom ett rollövertagande.
- 3) Individens jag-uppfattning skapas och bibehålles genom rollerna.

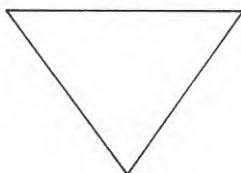
Berger-Luckmann bygger upp ett teoretiskt system i triangelform, en treenighet med tre väsentligheter:

1. Samhället är en mänsklig produkt
2. Samhället är en objektiv verklighet
3. Människan är en social produkt.

I denna treenighet sammanfattas teorin, att verkligheten konstrueras socialt och att det hela tiden föreligger en interaktion mellan individ och samhälle. De viktigaste faserna i processen benämnes externalisering, objektivisering och internalisering.

Objektivisering: samhället är en objektiv verklighet

Internalisering:
människan är en
samhällelig produkt

Externalisering:
samhället är en
mänsklig produkt

Detta kretslopp leder till att samhället skapas av människor som påverkas av samhället. Generationsväxlingar är således viktiga. Ändrar man roller och föreställningar så ändras samhället.

Externalisering: Människan skapar sin sociala omgivning, sina livsbetingelser, genom sin interaktion med andra människor.

Objektivering: Dessa livsbetingelser institutionaliseras och blir sociala fakta. Den institutionella världen uppfattas som en objektiv verklighet, då varje enskild individ inte har varit med om att bygga upp den. Den existerar före och efter det människan föds in i sin värld. Institutionerna som är uppbyggda av tidigare generationer måste legitimeras för den nya generationen, den måste förklaras och försvaras.

Internalisering: Internalisering i vid bemärkelse är grundvalen för det första för förståelse av medmänniskor och för det andra för upplevelsen av världen som meningsfull och social verklighet. "Vi lever inte bara i samma värld, vi tar del i varandras tillvaro. Först när en individ har uppnått denna grad av internalisering är han medlem av samhället." Detta sker genom socialisationen, som är en livslång process, under vilken värderingar, attityder, beteenden, kunskaper etc överföres till en individ från andra individer och grupper i samhället. Vilken typ av normer och värderingar individen får bestäms av den typ av samhälle och den sociala position individen växer upp i.

Berger-Luckmann skiljer mellan primär och sekundär socialisation. Den primära socialisationen är den grundläggande processen i individens internalisering, den som är svårast att förändra (ränderna går aldrig ur). Den primära socialisationen påbörjas i det ögonblick barnet blir medvetet om sin omgivning och sker genom den primärgrupp som är ansvarig för barnets uppväxt. Under denna process finns det inga identifikationsproblem. Det existerar inga valmöjligheter för barnet. Position i samhällsstrukturen blir avgörande för vilka socialisationserfarenheter barnet får. Den primära socialisationen är mer än en kognitiv inläring, den förutsätter en känslomässig bindning till socialisationsagenten och är således känslomässigt laddad.

"Sekundär socialisation kallas varje följande process, som leder en redan socialiserad individ in i nya sektorer av hans samhälles objektiva värld." Om den primära socialisationen kan sägas internalisera en grundläggande basvärld, så sker genom den sekundära en internalisering av "undervärldar". Denna socialisering sker ofta med hjälp av experter och individen behöver inte vara känslomässigt knuten till socialisationsagenten, om den inte strävar till en radikal förändring av individens subjektiva verklighet. Innehållet i det som lärs ut under den sekundära socialisationen upplevs inte i så hög grad tvingande och det är således lättare att avsocialisera sig från den sekundära socialisationen än från den primära. Den sekundära socialisationen fortsätter hela livet ut.

Utgående från att människor i sin sociala situation internaliserar en miljösymbolik, som är kongruent med deras socio-kulturella position, så kan det på detta sätt i ett heterogent samhälle uppstå motstridiga värderingar. I ett homogent samhälle bör å andra sidan värderingarna vara likartade. Men även inom samma klass kan man ha olika attityder beroende på hur socialisationsagenten, i regel familjen, uppfattat sin situation.

Individens relation till miljön bestäms inte enbart av hennes strukturella position, utan även av hennes konkreta historiska erfarenheter, som hon delar med andra i sin generation. Det som den äldre generationen konkret upplevt som en verklighet, kan ha presenterats för dem i negativa eller positiva termer genom interaktionen i den primära socialisationen. Detta förs genom språket vidare i objektiverad form till nästa generation. Genom objektiveringen förstärkes troligen effekten hos de äldre, medan det däremot är osäkert hur nästa generation påverkas av det förmedlade. Det är alltid lättare att hålla avstånd till det man inte själv upplevt. I den mån samma miljö finns kvar internaliseras den dessutom hos nästa generation i ett nytt historiskt sammanhang, under i varje fall modifierade samhälleliga förhållanden. Detta anser vi gör det motiverat att jämföra olika generationers värdesystem.

Eftersom socialisationen aldrig slutförs och det innehåller den internaliserar ständigt möter nya hot mot sin subjektiva verklighet, måste varje livsdugligt samhälle utveckla metoder, med vars hjälp det kan vidmakthålla sin verklighet för att trygga ett visst mått av harmoni mellan objektiv och subjektiv verklighet. Människans plats i det sociokulturella sammanhanget materialiseras främst i hennes ekonomi, boende och inflytande, vilket bestämmer ramarna för hennes aktionsmöjligheter. I samband med boendet ger ojämlikheten mellan människors resurser återsken t ex i boendesegregation. Utifrån denna bas utvecklas människors miljörelaterade värderingar och de symbolsystem som förknippas med miljön. Om man antar att värderingar formas av strukturella förhållanden kan man således i motstridiga värderingar spåra konflikter som finns i samhället. Miljösymboliken kan t ex ha en legitimerande funktion. Värderingarna kan legitimera ett bevarande av existerande förhållanden eller syfta till en förändring av dessa.

Det som har sagts om socialisationen visar på möjligheten av att den subjektiva verkligheten kan förvandlas. Redan att leva i ett samhälle medför att man upplever en fortlöpande modifiering av den subjektiva verkligheten. Människors skilda positioner, interaktionsradie och möjlighet till inflytande medför att modifieringen utvecklas olika hos olika grupper. Politikerna intar en särställning i samhället. De agerar inom ett annat interaktionsnät än de övriga, varigenom de utsätts för ett annat socialisationstryck. Genom sin position har de även en särställning i externaliseringsprocessen. Detta kan innebära att deras modifierade verklighet skiljer sig något från de övrigas i samhället, vilket gör en jämförelse mellan politikernas och övrigas attityder befogade i vår undersökning.

Förändringar i miljörelaterade värderingar sker i kombination med grundläggande sociala förändringsprocesser i samhället och leder till en ny objektiv verklighet. Denna internalise-

ras subjektivt av en ny individ med andra basförutsättningar, vilket leder fram till successivt förändrade miljörelaterade värderingar. Människan produceras av och producerar sin värld i en samtidig och oavbruten process. Vår fråga blir: skiljer sig politikernas attityder från de övrigas i vår population? De värderingar som synes varit vägledande för den planering (och sanering) som skett tycks ha dominerats av negativa värderingar till dessa miljöer, främst med utgångspunkt i deras dåliga standard. Har denna värdering varit i överensstämmelse med de berördas och har det kanske på 70-talet efter den stora byggnadsexpansionen och den kraftiga saneringen uppkommit ett nytt miljörelaterat värdesystem i anslutning till ett riksomfattande bevarandeinitiativ?

ATTITYDTEORI - individers miljörelaterade attityder

I ett stort antal år har sociologerna försökt att finna ett supplement till sina kulturella begrepp inom psykologin, ett begrepp som skulle kunna i konkreta termer uttrycka den mekanism genom vilken kultur och värdesystem bärs av den enskilde individen. Instinkt-hypotesen tillfredsställde inte sociologerna och genom att de var hänvisade till någon psykologisk doktrin och missnöjda med "instinkter" accepterade de så småningom begreppet attityd. Dewey (1917) ansåg begreppet "instincts" otillräckligt och ersatte det med "habit", "disposition" och "attitude".

De första som fick in begreppet "attitude" i sociologin var Thomas och Znaniecki (1918) (Fishbein 1967, sid 6). Innan dess hade ordet endast funnits sporadiskt inom sociologin. Enligt Thomas och Znaniecki är attityder individuella mentala processer som bestämmer både de aktuella och potentiella responserna hos varje individ i den sociala världen. Eftersom attityd alltid är riktad mot ett objekt kan det definieras som "ett sinnestillstånd hos individen gentemot en värdering". Nya sociala värderingar skapas av attityder, som är gemensamma för många människor, men dessa attityder i sig själva beror på tidigare existerande sociala värderingar.

Det finns en mängd definitioner av begreppet attityder. Här vill vi bara ta upp ytterligare två definitioner, som inriktar sig på något olika aspekter av attityden. Rosnow, Robinson (1967) beskriver i sin definition attitydens uppbyggnad: "Attityd är en organisation inom en individ av hans känslor, övertygelser och benägenhet att bete sig som han gör". Attityderna har alltså en kunskapssida - att känna till eller inte känna till, en känslosida - att tycka om eller inte tycka om, och de ger oss impulser att reagera på ett visst sätt i en situation. Krech, Chritchfield och Ballachey (1962) tar i sin definition fasta på attitydens betydelse för anpassningen: "Attityder representerar en grundläggande psykologisk

länk mellan en persons perceptionsförmåga, känslighet och inlärningsförmåga, samtidigt som de förlämnar ordning och innebörd åt den ständiga strömmen av upplevelser i en sammansatt miljö". De ger individen möjlighet att reagera på ett konsekvent sätt inför människor eller företeelser, som hon tycker liknar dem hon tidigare mött. Nya sociala värderingar skapas av attityder som är gemensamma för många människor, men dessa attityder i sig själva beror på tidigare existerande värderingar.

Attitydernas natur och innehåll

Attityderna innehåller tre centrala karakteristika:

- 1/ de har alltid ett objekt
- 2/ de innehåller vanligen en skattning
- 3/ de är relativt varaktiga.

En fjärde karakteristika är också känd: Attityder är pre-disponibla för handling. Sambandet mellan attityd och handling har dock varit omdiskuterat. En del forskare ifrågasätter detta samband och menar att man åtminstone måste beakta att olika attityder har olika handlingsdisposition och ibland ingen alls. Andra menar att i många fall bestämmer individens handling attityden i stället för tvärtom.

Den kognitiva - affektiva - konativa analysen

Människans villkor har ofta och i långa tider uppdelats i att tänka, känna och handla. Ett av sätten att beskriva attitydens struktur och innehåll speglar direkt denna indelning.

Vid den kognitiva - affektiva - konativa analysen utgår man från att attityder innefattar:

- A) en kognitiv komponent, eller individens föreställning om situationen eller objektet
- B) individens känslomässiga orientering till objektet (ofta betraktad som positiv eller negativ)
- C) hans handlingsbenägenhet i en situation (också ofta fastställd som positiv eller negativ).

Till den kognitiva komponenten hänförs individens tro, uppfattning och den information han har om ett objekt. Tron på kvinnans överlägsna intuition, uppfattningen att alla socialhjälpstagare är lata är båda exempel på kognitiva aspekter. Om en individ betraktas som medlem i en grupp påverkas vårt sätt att se honom, uppfatta honom, av den mer eller mindre stereotypa uppfattningen vi har av gruppen som helhet. Hur vi betraktar en bestämd politiker är t ex beroende av hur vi uppfattar politiker i allmänhet.

Den affektiva komponenten är den del i attityden som uttrycker individens känslomässiga engagemang i objektet, hur han gillar eller ogillar objektet i fråga. Vid mätning av den affektiva komponenten talar man ofta om riktning och intensitet. Då den dikotoma uppdelningen i negativ och positiv värdering ofta har ansetts för grov har man i stället sökt ange en riktning och göra en gradbedömning. Individen kan vara mer eller mindre positiv till något och mer eller mindre negativ.

En del forskare har betraktat den affektiva komponenten som huvudkomponent. Således ser Katz och Stotland känslaspekten som den centrala aspekten, då den är mest knuten till värderingen av objektet, men de anser samtidigt att attity-

den innehåller både kognitiva element och känslöelement. De förra kan ibland vara obetydliga, men det finns också enligt dessa författare attityder med ett omfattande kognitivt innehåll.

Samvariationen mellan dessa komponenter är tydlig. En reell kunskap om ett objekt påverkar både riktningen och intensiteten i den affektiva bedömningen. En förändring i den ena komponenten influeras av den andra och vice versa. Rosenberg ger som exempel situationen med en politiker som anstränger sig för att bli omtyckt. Han försöker således påverka den affektiva sidan snarare än idéerna. Är han framgångsrik, så kommer väljarna inte bara att tycka om honom utan även favorisera hans idéer. En annan kandidat väljer kanske rakt motsatt väg. Han framhåller sina idéer och hoppas att tron på idéerna kommer att påverka känslorna för honom som person.

Vid mätning av de affektiva komponenterna använder man sig ofta av en hierarkiskt uppbyggd skala. Man utgår då från påstående som man anser företräder olika nivåer, från positivt över neutral till negativ attityd gentemot objektet.

Det tredje elementet i attitydstrukturen är den konativa komponenten. Handlingsberedskapen är den komponent som man lättast kan mäta direkt i de skapade sociala situationer. Man har dock i regel valt att fråga individen hur han skulle handla om en viss situation uppstod eller gällde. En av svårigheterna vid bedömning av handlingsberedskapen är, att det verbala påståendet ofta korrelerar dåligt med hur individen skulle ha handlat i verkligheten.

Generellt kan man påstå, att attityderna styr en människas beteende därför att de är värdebestämda förhandsinställningar. Men vi vet också att människan inte alltid handlar efter sin övertygelse. Beteendet bestäms inte bara av attityder, utan även av yttre faktorer i den omedelbara sociala situationen, vilket till viss del förklarar den låga korrelationen mellan attityd och beteende. Det är omöjligt att dra gränsen för

vad den sociala situationen bidrar till i beteendet. En annan förklaring till att attityder och beteende kan synas motstridiga är, att flera olika attityder kan vara relevanta för samma handling.

Genom mätningar av attityder har man dock funnit att attityder och personers handlande kan vara väl korrelerade och man kan lugnt påstå, att attityderna spelar en väsentlig roll för vårt beteende. De påverkar våra omdömen och föreställningar om andra, de har betydelse för snabbheten och effektiviteten av vår inläring, medverkar till att bestämma vilka grupper vi umgås med, vilka yrken vi väljer och den livsfilosofi vi lever efter. Allt detta har naturligtvis betydelse för handlandet.

Man anser att korrelationen mellan den affektiva och konativa komponenten i regel är högre än mellan någon av dessa och den kognitiva komponenten. Vid diskussion av denna uppdelning hävdar en del forskare, att korrelationen är så hög att uppdelningen är meningslös, medan andra anser att de olika komponenterna kan vara motstridiga.

Man diskuterar också inom attitydforskningen huruvida man kan skilja mellan relativt specifika och generella attityder. Med generella attityder menar man då attityder som präglar individen i många olika situationer och med specifika attityder sådana som kan ta sig uttryck i en bestämd typ av situation eller åsikt. Konservatism skulle t ex vara en generell attityd.

Krech har identifierat tre karakteristiska relevanta till attityders komplexitet:

- 1) attityder kan skilja i grader av "multiplexity". Antalet och variationerna av kognitiva element i attityder till ett objekt bestämmer multiplexiteten.
- 2) attityder kan variera i konsonans. Multiplexa attityder kan innehålla element som är mer eller mindre i harmoni

med varandra. En attityd som saknar kognitiv konsonans är inte en bristfällig attityd utan reflekterar ofta en intelligent respons till ett komplext objekt.

- 3) attityder kan ha olika relationer till andra attityder hos samma person. En individs mera specifika attityder kan t ex vara baserade på en allmän moralisk attityd.

Attityders funktion

Vi utvecklar våra attityder när vi möter och anpassar oss till vår sociala omgivning. När attityderna väl har utvecklats så gör de våra reaktionssätt regelbundna och underlättar den sociala anpassningen. Våra attityder kan förändras och modifieras av senare erfarenheter under tryck från nya situationer. Risken finns dock att en individs attityder blir så fast rotade och schablonartade att de reducerar och begränsar hela hennes beteendemönster. Folk har attityder som passar deras behov och för att förändra en människas attityd måste vi veta vilka behov hon har.

Två ganska lika funktionsteorier har utvecklats av Katz och av Smith, Bounes och White. (Fishbein 1967, sid 461) Katz anser att vidmakthållandet och modifieringen av sociala attityder fyller fyra olika personlighetsfunktioner:

Anpassning: I denna funktion leder intagna attityder till belöningar eller undvikande av straff. Individen strävar efter att maximera belöningar och minimera bestraffningar. Därför har han motiv att inta attityder med vilka han kan vinna socialt gillande och familjens, vännernas och kollegernas aktning. Han lär sig att ha åsikter som liknar grannarnas och vännernas på områden som äktenskapets helgd, demokrati mm.

Uttryck för värdering: I denna funktion upplever individen tillfredsställelse, då han kan ge uttryck åt at-

tityder som stämmer överens med hans personliga värderingar och hans uppfattning om sig själv. Dessa attityder utgör integrerade system, som personen lärt in i barndomen genom att identifiera sig med bl a föräldrarna. Dessa attityder hör ihop med personlighetens kärna.

Kunskap: Denna funktion grundar sig på behovet att förstå, fatta meningen med och förläna en adekvat struktur åt världsalter. Man vidmakthåller attityder som på ett adekvat sätt handskas med situationer och som meningsfullt strukturerar erfarenheten.

Egoförsvär: Attityder kan också ha en egodefensiv funktion och skydda oss mot att behöva erkänna sådana grundläggande obehagliga sanningar som att vi är utsatta för lidande och död, svaghet, otrygghet, brott och krig.

Försvarsmekanismerna stöter vi ofta på i rationaliserade, förvrängda attityder. Därför att skrämmande kommunikationer frambesvärjer faror som är fasansfulla att tänka på, framkallar de ofta defensiva reaktioner snarare än attitydförändringar. Attitydernas funktionella bas finns såtillvida, att en speciell opinion eller övertygelse kan utvecklas och vidmakthållas för att tillfredsställa ett viktigt socialt behov hos individen. Detta visar att mycket av vårt sociala beteende är influerat av attityder. De talrika attityder vi till slut utvecklar kommer att samla sig i typiska mönster som bidrar till vår personlighet. Vi lär oss att frukta och undvika företeelser och människor som vi associerar med otrevliga händelser och närma oss sådant som vi associerar till trevliga händelser.

Attitydförändringar

Eftersom attityder är inlärdade borde det vara lätt att modifiera deras intensitet eller att ersätta en icke önskvärd attityd genom att lära in en annan. Men ett komplicerat faktum är, att attityder inte låter sig förändras eller ersättas lika lätt som de inlärs. De attityder som en gång utvecklats blir integrerande delar av individens personlighet som påverkar hela hans beteendemönster. Välplanerade försök att förändra attityder lyckas i regel bara modifiera tankeåsiktskomponenten utan att påverka känslor och reaktionstendenser, varför attityder med tiden återfår sin tidigare natur.

De attityder som utvecklas i hemmet och genom tidigare grupperfarenheter är särskilt betydelsefulla för utformningen av attityder och särskilt motståndskraftiga mot förändringar. Vi kan förutsätta, att attityder är särskilt svåra att förändra om:

- a) de inlärs tidigare i livet
- b) de inlärts både genom association och överföring
- c) de blivit integrerande delar av personligheten och beteendemönstret.

Olika teorier om attitydförändringar

Den nutida socialpsykologin innehåller olika teorier om attitydförändring och betraktar samma fenomen ur olika synvinklar.

Inlärningspsykologerna förklarar att attityderna inlärs på samma sätt som annat beteende. Man kan alltså även förändra attityderna genom att som vid inläring använda betingning och den instrumentella inläringens mekanismer.

De funktionella attitydteorierna försöker klargöra vilken funktion attityden har för individen: den hjälper honom att

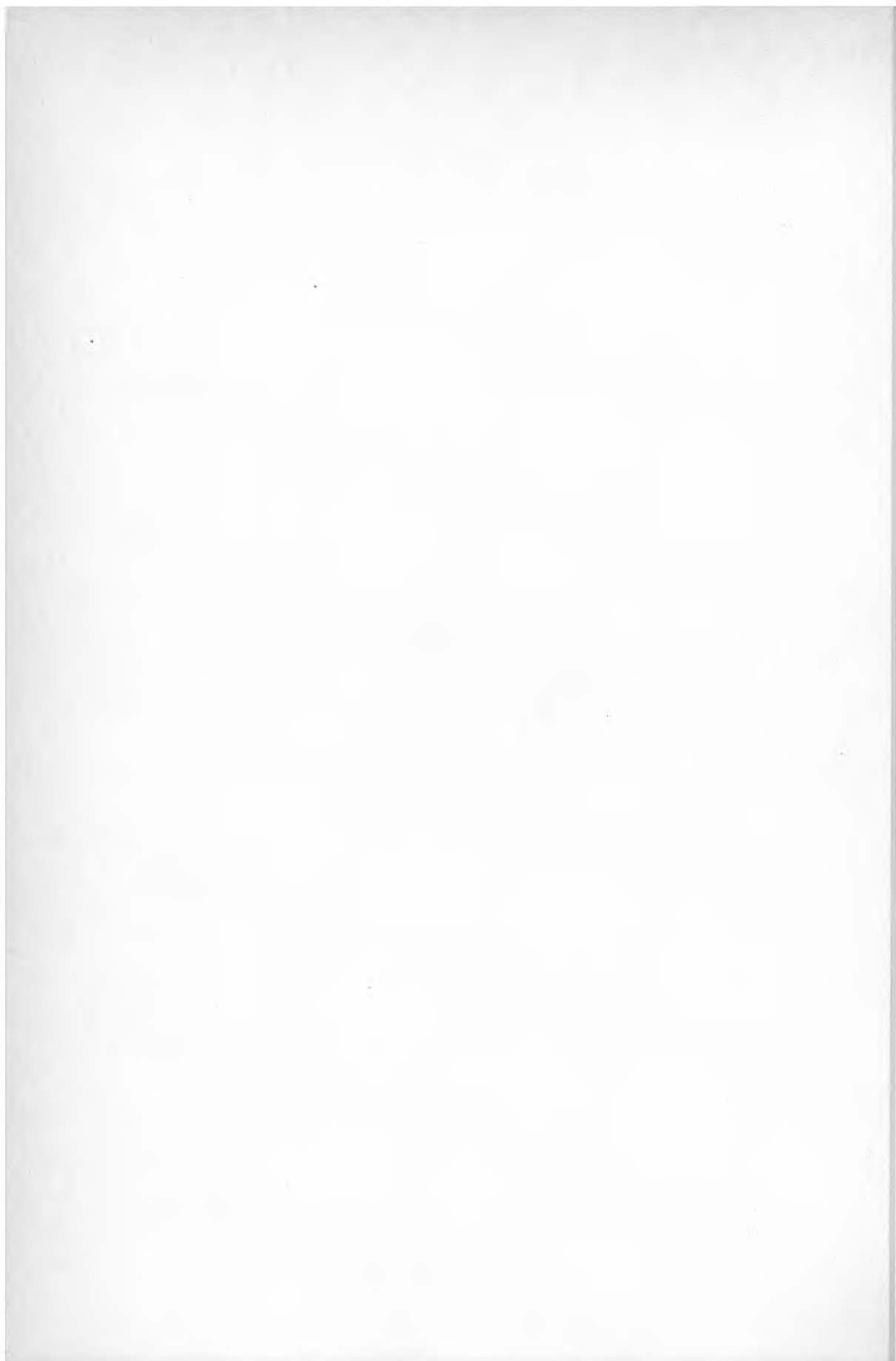
anpassa sig till sin miljö, att skydda sitt jag, att intellektuellt förstå den omgivande världen, att uttrycka sina egna värderingar och känslor. Attityden förändras om den nya attityden uppfyller dessa funktioner bättre än den förra.

Förutom attitydernas inre struktur kan man tala om attitydsystemens struktur. Konsistensteoretikerna tar just upp frågan om attitydsystemens struktur. De betraktar attitydförändringarna som en strävan efter jämvikt mellan olika kognitiva element i ett attitydssystem.

Då människan har ett behov av att uppnå ett tillstånd av samstämmighet och inre harmoni blir konsekvensmotivet en mäktig kraft i ett attitydssystem. Denna tanke har bl a Festinger utvecklat i sin kognitiva dissonansteori, vilken i stort sett går ut på att människan försöker reducera det obehag hon känner då hennes attitydssystem innehåller kognitivt inkonsistenta element. Detta sker genom att hon modifierar ett eller flera av det kognitiva systemets element eller tillför något nytt.

De olika förändringsteorierna ger en uppfattning om att attityderna inte uppkommer eller förändras efter en enda princip. Det finns flera olika aspekter att beakta. Vi har talat om attitydernas funktionella underlag, deras struktur eller egenskaper, om det sociala sammanhang som bär ansvaret för attitydens uppkomst och som påverkar dess fortbestånd.

Upphovsmännen till attitydteorierna har ofta inte varit intresserade av i vilken riktning attityderna förändras, utan de har endast strävat efter att finna medel, varmed man effektivt skulle kunna manipulera attityderna i vilken riktning som helst. Då vi talar om den sociala förändringen är det dock skäl att beakta även attitydernas innehåll och den riktning i vilken förändringen går. Det är nämligen viktigt att kunna skilja de tillfälliga, genom social manipulation åstadkomna attitydförändringarna, från de konstanta utvecklingstrender som ansluter sig till hela samhällets strukturella förändring.

Del 3: Attityder till sanering och bevarande av industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen

ARBETARKLASSENS BOENDE OCH BOSTADSPOLITIKEN I SVERIGE

Det har skrivits mycket om bostadspolitiken i Sverige. De uppgifter vi kommer att lämna i texten har vi, om inte annat anges, hämtat från Johansson, Karlberg: "Bostadspolitiken", Helsingborg 1979; Nasenius, Ritter: "Delad välfärd", Stockholm 1974 och Inge: "Socialmedicin 2", Stockholm 1976.

Bostadspolitik och utveckling före 1930

Industrialismens genomförande och expansion under 1800-talet medförde en ökad befolkningsanhopning och koncentration av svåra ekonomiska och sociala problem till städerna och till landsbygdens industrisamhällen. Utkomstmöjligheterna för arbetarna var osäkra och skiftande, och ansamlingen av människor till industriorterna försämrade ytterligare deras bodesituation.

Ett vanligt bostadsutrymme för arbetaren och hans ofta stora familj bestod vid denna tid av ett rum och kök eller mindre. Inte alltför sällan måste detta trånga utrymme delas med inneboende för att man skulle kunna klara hyran. Överbefolkade lägenheter och urusla sanitära förhållanden innebar låg hyra och låg hyra var en nödvändighet för arbetaren. En nödvändighet som reellt skulle bestå under lång tid framåt, och som man även under mycket lång tid kom att räkna med som en bestämmande faktor vid bostadsplaneringen i landet.

Arkitekten Per Johan Ekman beskrev 1861 arbetarnas bostads-situation i ett förslag till arbetarbostäder i Stockholm:

"Orsakerne, hvarför der är svårare att hålla en arbetares rum i stenhus lika sunda som deras, hvilka hafva råd att hålla sig större lokaler, äro egentligen de: att arbetarens familj ständigt vistas i ett och samma rum, att den egentliga arbetaren har starkare utdunstningar än andra personer, att han som oftast hemkommer med våta kläder, som skola torkas i samma rum der han bor. Af alla dessa orsaker utvecklas en mängd fukt, som om vintern, då ytterväggarne äro kalla, kondenseras mot dem och insugas deruti, hvaraf efterhand bildas ett lager af mögel, som ytterligare kvarhåller fukten, och, då denna kommer till förskäm-

ning, sprides deraf denna förpestade lukt, som så skadligt inverkar på de i rummet boendets hel-
sa".

(Landshövdingehusens Göte-
borg, Ursula Larsson, Stock-
holm 1979, s 20)

Till tidsandan hörde att man betraktade arbetarens svårigheter som individuella brister snarare än som sociala fenomen. En artikel från 1850-talet i "Tidskrift för praktisk byggnadskonst och mekanik" ger en uppfattning om vilken inställning man kunde ha till arbetaren och hans bostadsproblem. Enligt denna artikel borde detta utrymme (ett rum) inte vara för stort, för att förhindra att familjen hade inneboende, vilket var moraliskt förkastligt, med upplösta seder, splittrade äktenskap, alkoholism och prostitution som följd. (U Larsson, 79)

En mera socialt indignerad rapport utfärdade en offentlig utredningskommitté mot slutet av 1850-talet. Dess beskrivning syftade på att bostadsbyggandet hade blivit privata affärsrörelser som drevs i vinstsyfte:

"I flera av Sveriges städer har uppstått en industri att skaffa sig hus och inkom aptera dem till arbetsfolks inhyrning. Husens beskaffenhet, deras hälsosamhet, värnbarhet osv tages icke i beaktande, även uthus, stallar och dylikt inredas till böningsrum: och i vartdera av dessa inpackas ofta flera familjer, så att osnyggheten och osundheten bliva upprörande för varje ofördärvad människokänsla".

(Johansson, Karlberg, s 14)

Även om bostadsförhållandena erkändes som svåra, så ansågs bostadsförsörjningen länge vara enbart den privata företagsamhetens angelägenhet och samhällets ansatser att genom stat och kommun lösa problemen var före 1930-talet mycket få. (Johansson, Karlberg, s 13-18)

Statens engagemang var med undantag av egnahemslånefonden, som kom 1904, endast ett krisengagemang. Från kommunernas

sida inskränkte insatserna sig i stort till att det efter sekelskiftet byggdes några bostäder i kommunernas regi, avsedda för egna anställda. Omkring 1915 byggdes även i några större städer ett mindre antal bostäder för att lindra ett allmänt kristillstånd. Åtgärderna var i liten omfattning och 1915 utlöstes en mycket svår och långvarig bostadsbrist, då man i de större städerna fick tillgripa medel som nödinkvartering i skolor för att hjälpa de husvilla.

Man kunde vid denna tidpunkt notera en något förändrad inställning till bostadsproblemen jämfört med några årtionden tidigare. Samhällets och kommunernas ansvar för de bostadslösa fastslogs, men det var fortfarande endast krispolitik som diskuterades och några generella åtgärder från det allmännas sida var inte aktuella.

Trots bristtillståndet avvecklade staten 1921-1923 de bostadssubventioner och den hyresreglering, som tillkommit under de sista krigsåren. Kommunernas bostadspolitik fortsatte att vara passiv. Insatserna begränsades till viss finansieringshjälp till egnahemsbyggande och kooperativa föreningar.

Enligt en undersökning, som redovisades av bostadssociala utredningen (SOU 1935:2), så synes bostadsförhållandena ha förbättrats något under 1920-1930-talet. Förbättringarna berodde dock inte på någon lyckad bostadspolitik, utan var effekten av ett minskat barnantal. De bostäder som byggdes under denna period var mycket små, huvudsakligen mindre än två rum och kök, och med låg utrustningsstandard. Förklaringen var ekonomisk. Efterfrågan var inte behovsanpassad, utan styrdes av det ekonomiskt möjliga.

Ytterligare exempel på att inte mycket hade förändrats för arbetaren i boendeavseende fram till 30-talet ger den tillbakablick vi i år har ägnat 1930 års Stockholmsutställning, som innebar funktionalismens genombrott. En av pionjärerna inom bostadsforskningen, Brita Åkerman, säger i en intervju i Sydsvenska Dagbladet den 16 maj 1980, att på Stockholms-

utställningen lanserades lägenheter för existensminimum. Så gjordes överallt i Europa, så det var inget exceptionellt för Sverige. Man hade funnit att det var ekonomiskt omöjligt att komma upp till mer än ett rum och kök för en industriarbetare. Ettan för arbetarna bestod av ett rum och minimalt kök - en kombinerad mat- och sovalkov. Till detta kom badrum och garderober. I detta utrymme kunde man klämma in sex sovplatser för vuxna och en för ett barn. Funktionalismen och bostadsdebatten banade dock vägen för socialt likvärdiga bostäder: målsättningen var sol, ljus och luft åt alla.

1931 kom funktionalisterna ut med en stridsskrift - "acceptera"- och dess "budord" ger oss en uppfattning om tidsandan och synen på de äldre bostäderna: "acceptera den föreliggande verkligheten - endast därigenom har vi utsikt att behärska den, att rå på den för att förändra den och skapa kultur som är ett smidigt redskap för livet. - Vi har inte behov av en gammal kulturs former för att uppehålla vår självaktning. - Vi kan inte smyga oss ur vår egen kultur bakåt. - Vi kan inte heller hoppa förbi något som är besvärligt och oklart in i en utopisk framtid".

Sammanfattningsvis kan man säga, att de statliga och kommunala insatserna fram till 1930-talet var fåtaliga och av liten betydelse. Bostadsproduktionen var låg och ojäm. Arbetarnas boendesituation var oförändrat dålig.

Bostadspolitiken 1930-45

Under åren 1930-45 förändrades det bostadspolitiska tänkandet avsevärt. En mera medveten och omfattande bostadspolitik infördes, som dock i högre utsträckning var baserad på arbetsmarknadspolitiska argument än på bostadssociala. Vad man syftade till var dels att använda byggnadsmarknaden som stabilisator i arbetsmarknaden, dels att förbättra bostadssituationen. Även om man under 1930-talet inte hade någon synlig bostadsbrist, då arbetaren inte hade ekonomisk möjlighet att kräva större eller bättre bostad, så var bostadsförhållandena som nämnts svåra för många. (Johansson, Karlberg, s 17-22).

De åtgärder, utöver rena krisprogram, som sattes in efter 1930, var punktåtgärder. Man inriktade sig på tre målgrupper: landsbygdsbefolkningen, flerbarnsfamiljerna och pensionärerna fick finansieringsstöd till nybyggnad och bostadsförbättringar. 1933 tillsattes en bostadssocial utredning. Även om dess slutbetänkande inte framfördes förrän 1945 så fick den redan tidigare inflytande. Dess viktigaste förslag före 1945 gällde flerbarnsfamiljerna. Utmärkande för detta förslag var, att det var rent bostadspolitiskt motiverat, och att det inte enbart var inriktat på att öka mängden av bostäder, utan även såg till storleken. Genom att införa 2 rum och kök som minsta storlek angrep man trångboddheten. Förutom trångboddhetsproblemet tog detta förslag upp problemet med högbelåning av fastigheter, betalningsförmågans beroende av barnantalet, förvaltning utan vinstsyfte och samverkan mellan stat och kommun.

Den privata bostadsproduktionen, som varit aktiv några år efter krisåret 1933, bröt helt samman under andra världskriget. Detta drev fram nya bostadspolitiska åtgärder såsom hyresreglering, utvidgad långivning och subventionering. Därmed ökade samhällsinflytandet över bostadsproduktionen. De kommunala, allmännyttiga och kooperativa bostadsföretagen fick allt större betydelse.

Det bostadspolitiskt nya var främst att denna krispolitik inte enbart gällde provisoriska nödlösningar, utan syftade till att behålla och förbättra bostadsstandarden.

Bostadspolitiken efter 1945

Åren 1945-47 brukar betecknas som födelsetiden för en ny bostadspolitik. Fortfarande var bostadsbeståndet mycket dåligt. "Enrumslälandet" var ett dominerande problem. Nära 40 % av alla bostäder utgjordes av enrumslägenheter, bara var fjärde lägenhet hade tillgång till bad eller duschrum och var tredje hade inte ens vatten och avlopp i lägenheten. (Johansson, Karlberg, s 22-39)

Bostadssociala utredningen lade 1945 fram sitt förslag och med stöd av detta gjorde riksdagen 1946-48 en omfattande översyn av låne- och bidragssystemet. Den övergripande principen var mera generella och mindre speciella åtgärder i avsikt att allmänt förbättra bostadsstandarden.

SOU-utredningen 1945 hade redovisat prognoser över hur mycket som borde byggas för att avskaffa bostadsbristen och höja standarden, bl a genom sanering av äldre bebyggelse. Detta program visade sig inte hålla, dels därför att prognoserna var för lågt ställda, dels därför att bostadsinvesteringarna fick fungera som en konjunkturregulator.

Bostadsförhållandena förbättrades dock åtskilligt under åren 1945-65. Lägenhetsbeståndet ökade med 770 000. Standardförbättringarna var markanta. 1945 hade t ex 46 procent central värme mot 83 procent 1965. 36 procent av lägenheterna hade 1945 tillgång till wc, vilket kan jämföras med 81 procent 1965. Samma tendens gäller bad/dusch, som ökade från 28 till 66 procent.

Samhällets ansvar fördelades mellan stat och kommun. Staten ställde ekonomiska och legala medel till förfogande och på kommunernas ansvar låg planering och initiativ. Denna uppdelning hade grundlagts tidigare, men fick nu stöd i lagstiftningen. Den nya byggnadslagen 1947 gav kommunerna ökade möjligheter att bestämma om markens utnyttjande för tätbebyggelse och att påverka bostadspolitikens utformning i stort.

Bostadsbyggandet kom ganska snabbt igång i början av 40-talet som effekt av det statliga stöd som sattes in. Brist på material begränsade dock snart byggnadsverksamheten och den lag om byggnadstillstånd som infördes reglerade under två årtionden restriktivt byggandet. Efter krigsslutet begränsades byggnadsverksamheten trots högkonjunktur, då andra politiska mål ställdes i förgrunden. Bostadsbristen ökade, vilket präglade bostadspolitiken så, att målsättningen blev kvantitativ snarare än kvalitativ.

1966 utarbetades det s k miljonprogrammet, dvs under en tio-årsperiod planerade man att bygga 1 miljon lägenheter, vilket mål nästan exakt kom att uppfyllas. De allmänna målen för bostadspolitiken förändrades inte. Allmänt sammanfattades de på följande sätt i propositionen 1967:100:

"Syftet med samhällets bostadspolitiska åtgärder är att främja en god bostadsförsörjning. Det allmännas engagemang i denna uppgift motiveras av bostadens grundläggande betydelse för familjelivet, individens hälsa och arbetsförmåga, vila och rekreation. Samhällets mål för bostadsförsörjningen bör vara att hela befolkningen skall beredas sunda, rymliga, välplanerade och ändamålsenligt utrustade bostäder av god kvalitet till skäliga kostnader".

På 1970-talet hade man i någon mån byggt ifatt bostadsbristen. Det började förekomma lediga lägenheter i nyproduktionen. Detta medförde dels en annan inriktning av byggandet, produktionen av flerbostadshus minskade och småhusbyggandet ökade, dels inriktades bostadspolitiken från början av 1970-talet mer än tidigare på att modernisera det äldre bostadsbeståndet.

Saneringspolitiken

Saneringsproblemen som bostadssociala utredningen hade tagit upp i sitt betänkande 1945 hade inte föranlett någon åtgärd från regering och riksdag. Även utredningen poängterade för övrigt, att detta var ett problem på sikt, som kunde aktualiseras först när bostadsbristen var löst genom nyproduktion. Den stora satsningen på nyproduktion innebar i praktiken att det äldre bostadsbeståndet inte kunde upprustas i rimlig takt. Det ideologiska motivet i 1945 års betänkande var att ge olika grupper möjlighet att bebo goda bostäder. Den standard man då eftersträvade ansåg man sig inte kunna förverkliga inom bevarandets ram:

"En mycket betydande del av den i stadsplaneteknisk mening saneringsmogna bebyggelsen i de svenska städerna härstammar ju från tiden efter det industriella genombrottet och bär alla spår av att vara byggd enbart för den ekonomiska vinningens skull utan tanke på invånarnas trevnad. Den bildar i stor utsträckning otrivsamma och dåliga miljöer, som det knappast ur någon annan synpunkt än den rent pri-

vatekonomiska kan anses önskvärt att bevara för bostadsändamål. Att en rationell sanering i regel kräver ett fullständigt slopande av de gamla husen medför därför i sådana fall knappast några konflikter med estetiska eller sentimentala synpunkter..."

1950 tillsattes en ny saneringsutredning, vars syfte var att fastlägga kommunernas roll i saneringsfrågan. Det ideologiska motivet för rivningssanering hade vid denna tid dämpats. Bostadsnöden var inte längre en så dominerande faktor, i stället fick krav på parkeringsplatser och kommersiella intressen ökad betydelse. 1953 fick kommunerna genom byggnadslagen rätt att expropriera hela stadsdelar med hänsyn till den allmänna samfärdseln eller krav på en ändamålsenlig bebyggelse. Saneringsideologin kunde förverkligas.

Från 1955, då boken Ombyggnad utarbetades på KF:s arkitektkontor, kan man märka ett ökat intresse för en ombyggnads-sanering. Under 1960-talet växte en debatt fram om begreppet stadsförnyelse, som inbegrep möjligheterna att bevara den befintliga bebyggelsen. Saneringsproblemet uppmärksammades i högre grad inom forskning och undervisning från 60-talets senare hälft. Bevarandeproblemen togs även upp i internationella sammanhang. Vid en konferens som hölls inom ECE:s verksamhet i Budapest 1970 med deltagare från Europa och Nordamerika, bedömdes de sociala, estetiska och ekonomiska problem som är förenade med en omfattande rivningsverksamhet som oroväckande och man framförde krav på ansträngningar för upprustning.

En ny saneringsutredning utkom 1971 med ett betänkande, som sedan följdes av en bostadssaneringslag. Saneringsutredningens förslag innebar i korthet, att kommunerna skulle ta initiativ till och med stöd av särskilt upprättade bostadssaneringsprogram leda saneringsverksamheten. Bostadssaneringslagen gav samhället ökade befogenheter att kontrollera fastighetsägarna och lånereglerna ändrades.

I saneringsutredningen 1971 framlägger man en förnyad syn på det gamla bostadsbeståndet (SOU 1971:64, Sanering I och II). Tidigare utredningar var i huvudsak inriktade på rivnings-sanering, medan man i denna senare utredning poängterar möjligheterna att göra reparation och ombyggnadssanering. I en historisk överblick över rivningssanering kontra ombyggnadssanering uttrycker man sig sålunda: "De saneringsmetoder, som är aktuella i Sverige idag, utgörs dels av en uppföljning av, dels en reaktion mot tidigare synsätt".

Utredningen instämmer i den tidigare målsättningen goda bostäder åt alla, men diskuterar medlen:

"Tidigare avsåg man att en gång för alla lösa saneringsproblemen genom att riva omodern bebyggelse och ersätta den med en ny, byggnadstekniskt och stadsplanetekniskt modern bebyggelse... Att bevara den befintliga bostadsmiljön kan /därför/ tillfredsställa krav på både kortare och längre sikt. På kortare sikt kan underhåll och förbättringsåtgärder inom befintlig miljö skapa bästa möjliga livsbetingelser för de nuvarande boende. På längre sikt innebär de att olika tiders byggnader bevaras och ger kontinuitet i stadsmiljön..."

Med hänsyn tagen till sociala aspekter skriver man vidare, att "som ett alternativ till rivningssanering - när så är möjligt - framhålls därför numera en modernisering i förening med sociala rehabiliteringsåtgärder".

Som denna genomgång visar, så har det skett en viss omdefiniering av saneringstänkandet. Att det även i viss mån har slagit igenom i praxis är klart, huruvida detta skett i tillräcklig omfattning diskuteras dagligen i åtskilliga sammanhang.

ARLÖV - ETT ARBETARSAMHÄLLE

Den plats vi valt som undersökningsobjekt för de frågeställningar som skisserades inledningsvis är Arlöv, ett mindre bruks- och industrisamhälle beläget i Burlövs kommun tätt invid Malmö och uppvuxet under 1800-talets slut och 1900-talets början. I Arlöv har merparten av samhällets gamla bostadsbebyggelse från industrialismens genombrottsår utplånats under de senaste 20 åren, dock utan att samhället socialt sett förlorat sin ursprungliga karaktär av arbetarsamhälle. Fram till andra världskriget dominerades samhället nästan totalt av arbetarbefolkningen och fortfarande utgör arbetarklassen en stor grupp i samhället. De människor som berörs av denna studie tillhör alltså till övervägande delen den klass som tidigare befolkade de gamla bostäderna och många har personligen upplevt 20- och 30-talens bostadsnöd.

Skälen till att just Arlöv av oss bedömdes vara ett lämpligt undersökningsområde för denna studie var, att samhällets bebyggelsemässiga och sociala utveckling finns relativt väl kartlagd. (Se Järnegren och Ventura, 1977). Arlövs förändringshistoria i dessa avseenden är dessutom representativ för många andra mindre svenska bruks- och industrisamhällen. Arlöv kan också sägas utgöra ett skolexempel på hur den svenska bostadspolitik som utformades under 30- och 40-talen kom att omsättas i praktisk handling under efterkrigstiden.

Bebyggelsemässigt växte Arlöv fram under industrialismens genombrottsskede. Ett sockerbruk och en mekanisk industri etablerades här under 1800-talets slut och kom under ett sekel att utgöra de dominerande arbetsplatserna i samhället. Till sin form anslöt sig den första bebyggelsen till traditioner från den skånska landsbygden, med låga envåningshus avsedda för en, två eller tre familjer. Huvuddelen av husen uppfördes privat, men ett mindre antal flerfamiljshus byggdes och ägdes av ett av de större företagen.

Den bostadsnöd och den ekonomiska osäkerhet som kännetecknade arbetarklassens förhållande i Sverige under 1900-talets början var synnerligen uttalad i Arlöv. Dessa förhållanden kom sedan i stora drag att fortleva i samhället ända fram till 1950-talet. Ny bebyggelse kom till endast i begränsad omfattning under 1930- och 1940-talen och den gamla bostadsbebyggelsen från industrialismens genombrottsår låg kvar och gav samhället dess bebyggelsemässiga karaktär. Som en följd av den regionala utvecklingen och Arlövs läge i sydvästra Skåne, tätt invid Malmö, kom emellertid förhållandena att förändras radikalt under 1950-talets slut och under 1960- och 1970-talen.

Politiskt sett har Arlöv allt sedan rösträttsreformen haft en stabil socialdemokratisk majoritet i municipal- och kommunalfullmäktige. Arbetarrörelsens betydelse i samhället har också varit utomordentligt stor. Socialdemokratins bostadspolitiska målsättningar och värderingar har därför under 1960- och 1970-talens omvandling kunnat förverkligas med en konsekvens och i en omfattning som kommit att ge Arlöv en mycket distinkt profil i sydvästra Skåne. (Se t ex Gasslander, Järnegren och Ventura, 1977).

Några exempel kan hjälpa till att belysa denna utveckling i Arlöv. Redan under 1950-talets första hälft började kommunen förvärva mark kring tätorten. Denna aktiva kommunala markpolitik har sedan konsekvent följts upp under 1960- och 1970-talen. Den översiktliga planeringen påbörjades också den tidigt. Arbetet på en generalplan startades 1954 och ungefär vid samma tid bildades en kommunal bostadsstiftelse. Det omfattande bostadsbyggande som påbörjades under början av 1960-talet kom att kännetecknas av storskalighet och standardisering. Under de följande decennierna tredubblades samhällets lägenhetsbestånd, mycket tack vare att Burlöv fick ta på sig en del av det bostadsbyggande som ursprungligen planerats för Malmö.

En medveten strävan i Arlövs kommun har varit att i första hand tillgodose bostadsbehoven inom den egna befolkningen. Huvuddelen av bostadsbyggandet har därför inriktats mot bostäder i flerfamiljshus och inom sydvästra Skåne utgör Burlöv den kommun som har störst andel lägenheter av denna art. Nybyggnationen domineras dessutom klart av allmännyttigt och kooperativt ägande.

Samtidigt som 60- och 70-talen präglades av en massiv satsning på byggandet av moderna bostäder, har en omfattande sanering av den gamla bostadsbebyggelsen skett. Man kan säga att huvuddelen av den boendemiljö för arbetarklassen som tillkom i samband med samhällets industrialisering utplånades under denna period. Bostadsstandarden i Burlöv är idag därför mycket hög. 1975 fanns det 5 530 lägenheter i Burlöv, av dessa hade 94 % mycket hög teknisk standard, dvs vatten och avlopp, centralvärme, WC och bad. Siffran kan jämföras med riksgenomsnittet, som var 86 %. 70 % av lägenheterna är byggda efter 1960. 34 % av lägenheterna var i småhus och resten, 66 % i flerfamiljshus. Motsvarande siffror för riket var 42 % i småhus och 58 % i flerfamiljshus. Dessa siffror för Burlöv innefattar även tätorten Åkarp, som övervägande består av småhusbebyggelse.

Det finns många faktorer att ta hänsyn till vid en analys av samhällsförändringen i Arlöv. En ledamot i byggnadsnämnden under den stora expansionstiden skriver i en artikel i Burlövstidningen, att "Grundtanken var att alla människor ska ha rätt till en bostad till ett hyggligt pris". Samtidigt har många av dem i ledande ställning personligen upplevt trångboddheten och de sanitära olägenheterna i de gamla husen. Vad man mer bör hålla i minnet i samband med diskussioner av sanering och omdaning är, att bostäderna från 1800-talet och början av 1900-talet vid denna tid stod lågt i kurs, att bostadsbristen var svår och att Arlöv hade ett tryck på sig från Malmö att bistå dem i bostadsfrågan.

En skildring av hur man som Arlövsbo kan ha upplevt samhällets omvandling finner vi i Burlövsbladet 1968. Signaturen Martin skriver sålunda:

"Omvandlingen från det gamla brukssamhället till dagens mera tätortsbetonade struktur har även kommit att betyda en ändring i det allmänna samhällslivet. Beträffande bostäderna har ju en avsevärd förbättring skett. Dagens bostäder med värme och ljus, större bostadsytor och mängder av förvaringsutrymmen, kylskåp och värmeskåp, tvättmaskiner och andra hjälpredskap kan ställas mot gårdagens lägenheter med små utrymmen, där ofta stora familjer på 6-8 barn plus föräldrarna hade en bostad på ett rum och kök - i bästa fall på två rum och kök - ofta kalla hus med enkla stenväggar, där moran måste tidigt upp och elda i köksspis eller kakelugn, snålt med förvaringsutrymmen, enkla brädgolv utan beläggning, dass på gården varvid oftast många familjer om varje dylikt, en kall och dragig tvättstuga till vilken allt skulle bäras från en pump på gården, sällan vatten inne i lägenheterna utan detsamma måste bäras in till husbehovet.

Boendet har ändrats på ett sätt som väl idag den yngre generationen ej kan göra sig en föreställning om. Men samtidigt har folket i byn mist någont. Samhörighetskänslan med grannar och övriga familjemedlemmar har försvunnit. I det äldre samhället kände alla alla, hälsade och pratade, deltog i varandras såväl lycka som sorg. Ofta hade man smeknamn på varandra, de naturliga namnen glömdes. Det dansades 3-4 dagar i veckan på Hotellet, Nils-Johans, Hundramannasalen och Arbetarsalen. Och folket träffades - de yngre för att dansa och de äldre för en öl med porter eller en kopp kaffe. Och snacket gick. Allt detta är borta idag. Hyresgästen i ett höghus känner knappast grannen på samma trappavsats och människorna har blivit mera ensamma än de var under tidigare epok.

Detta är ett minus men uppväges väl av alla plussen - bättre boendeförhållanden, lättare arbete, bil och TV, och allt annat som kommer dagens människor till del".

Det är alltså detta bebyggelsemässigt omvandlade Arlöv som vi valt som ett första undersökningsobjekt för våra studier av "sanering och värdering av industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen".

ETAPP 1 - INTERVJUER MED FÖRETRÄDARE FÖR ARBETARRÖRELSEN
I ARLÖV

I en första etapp har vi valt att intervjua ledamöter i byggnads- eller kommunalnämnden (-styrelsen) från perioden 1950-79. Motiveringen är att dessa nämnder är de kommunala organ som handlagt frågor angående rivningslov och byggnadstillstånd under den period då Arlöv omvandlades.

Genom att vi använt oss av ostrukturerade, fokuserade intervjuer, som vi spelat in på band, tror vi att vi har haft möjlighet att fånga upp de värderingar, som är aktuella i saneringsfrågan. Innan vi gick ut med intervjuerna hade vi genom litteraturstudier och diskussioner utarbetat en referensram, en sammanfattning av faktorer, som vi betraktade som relevanta och viktiga att få belysta i intervjuerna. Vi utgick från att individens värderingar är ett resultat av de erfarenheter han tidigare gjort, av hans nuvarande situation och av den information om framtiden, som når honom från olika källor, som det återspeglas i hans minne, upplevelser och förväntningar.

För att förstå och fånga upp individens värdering av den byggda miljön och till sanering, ville vi därför konfrontera honom med frågor om hans upplevelser och minnen av det gamla samhället, framför allt av bostäderna och boendemiljön. Vi hade därvid hjälp av bilder från det gamla Arlöv. Vi ville även studera hans reaktion inför saneringsprocessen, hans uppfattning om det nya Arlöv, och slutligen ville vi diskutera hur han i stort ser på miljöns utformning idag och vilken inställning han har till rivning och sanering i framtiden.

Vi genomförde sammanlagt 20 intervjuer, dels med personer som tidigare varit direkt involverade i saneringsfrågan, dels med personer som är aktiva i miljöplaneringen idag genom att de sitter i de tidigare nämnda kommunala organen.

En första kategorisering av miljörelaterade värderingar

Vid analysen av intervjuerna kunde vi konstatera, att alla de intervjuade i stort var positiva till den sanering som genomförts i samhället, men även om alla intog denna generella ståndpunkt så fanns det en skillnad i de specifika värderingarna. Samtidigt som ingen tog helt avstånd till saneringsprocessen, så var en del mer odelat positiva än andra, som hade kritiska invändningar att göra.

När vi ställde frågor om dagens situation var det några för samhället betydande minnesmärken, som alla var beredda att spara, medan meningarna om hur man skulle förfara med övrig gammal bebyggelse var mindre enhetliga. En uppdelning i en saneringsvänlig och en mer bevarandevänlig grupp visade sig därför möjlig. Ungefär hälften av intervjuerna hamnade inom vardera kategorin.

I båda dessa huvudgrupper fann vi två olika typer av värderingar. En som kännetecknades av ett starkt känslomässigt engagemang och en som främst byggde på olika typer av rationella överväganden. Vi hade således fyra grupper att arbeta med och deras attityder till miljön och dess omvandling kan karakteriseras med korta sekvenser ur intervjuerna:

- "Tack och lov att de gamla husen är borta!"
- "Inget att bevara - samhällsutvecklingen nödvändig".
- "Samhället måste utvecklas, men man skulle ha bevarat det karakteristiska".
- "Hälften av husen kunde stått kvar. Saknar miljön och gemenskapen".

Schematiskt kan resonemanget illustreras på följande sätt:

	Starkare affektiv	Starkare kognitiv
Sanerings- vänliga	I Sanera!	II Sanera - om ekon.fördel.
Bevarande- vänliga	III Bevara!	IV Bevara - om ekon.möjl.

I valet av citat och i figuren ovan har vi försökt att ge en antydning om att attityderna i grupperna I och III i hög grad är affektivt grundade, till skillnad från II och IV, där attityderna i större utsträckning bygger på kognitiva resonemang. Grupperna I och II vill vi beteckna som klart positiva till saneringen. De tycker att samhället fått den utveckling det bör ha. För framtiden vill de bevara "kulturhistoriskt särskilt värdefulla hus", för övrigt skall inget sparas. Grupperna III och IV uttrycker sig ambivalent om rivning och sanering. Grupp III tar inte helt avstånd från rivningarna, men anser att det har rivits onödigt mycket, utvecklingen har gått för fort och med utvecklingen har positiva värden försvunnit. Grupp IV kan placeras ganska nära grupp III, men de har mindre känslomässigt och mer "krasst" förhållande till miljöproblematiken.

Nedan följer en mer ingående presentation av dessa olika typer av miljörelaterade värderingar.

"Tack och lov att husen är borta!"

Som framgår av det schema vi satt upp var de personer, som ingick i grupp I starkt kritiska mot det gamla boendet. De

påminde oss om hur ohyggligt trångt och eländigt det var i de små bostäderna. "Husen var oanvändbara, hemska". "Det var för väl att de husen försvann". "Då var vi verkligt fattiga", sade en av de intervjuade och beklagade samtidigt att denna erfarenhet var så svår att förmedla till dagens ungdom. Man tycker att ungdomen kunde ta emot historien.

Denna grupps minnen saknade helt idyllens skimmer. Det var en krass verklighet de beskrev för oss, med osäkerhet på arbetsmarknaden, underdånighet på arbetsplatsen, undermåliga bostäder. I arbetarkvinnornas vardag ingick bekymmer för hur sängplatserna skulle räcka till. "Det fanns inget positivt i den gamla miljön". För dem framstod de gamla bostäderna som obehagliga påminnelser om fattigdom och misär. Detta födde ett socialt patos för en samhällsförändring, i vilken socialt likvärdiga bostäder var ett mycket väsentligt mål. "Man måste ge arbetaren rätt till utveckling och till en människovärdig bostad".

Vi kan utläsa tanken att dagens verklighet inte skall behöva belastas med förhatliga minnen. "Samhället har fått den utveckling det bör ha". Denna utveckling ansåg de svår att förena med ett bevarande av de gamla bostäderna, och de ansåg det inte heller önskvärt: "Dokumentation får ske genom bilder". De hus som de ville bevara var hus som Kalinan och Hundramannasalen. Dessa hus representerar en kollektiv gemenskap, de är en anknytning till en positiv del i deras sociala situation. "Det är en bebyggelse som jag lärt mig att kämpa för, därför att den hör till historiens gång".

"Inget att bevara - samhällsutvecklingen nödvändig"

Grupp II ligger mycket nära grupp I i sin attityd till sanering och bevarande. Skillnaden mellan grupperna ligger närmast i att grupp II inte har samma känslomässiga relation till husen. De kognitiva faktorerna får därför större utrymme i dessa intervjuer än de affektiva. Alla i gruppen är po-

sitiva till saneringen. "Det finns dock så mycket kvar". De anser att samhället har genomgått en nödvändig utveckling. "Man får inte hejda utvecklingen". "Ett hus skall fylla en funktion". Mycket väsentligt för denna grupp, liksom för övriga grupper, är förbättringen av arbetarens levnadsvillkor. "Man får inte glömma att vi i så många år kämpat för en god standard". "På 60-talet var det viktigaste att bygga bort bostadsbristen".

Många av de gamla husen bedöms tekniskt som dåliga: "De liknar nödbostäder, de kan dokumenteras, något annat kan inte göras med dem". Denna grupp anser att de ekonomiska frågorna måste väga tungt vid beslut om sanering eller bevarande. "Det är dock folk som skall betala". "Man måste alltid tänka praktiskt". "Man kan bevara en liten del av varje 10-årsperiod, men inte bevara allt". "Det blir för dyrt att bevara, ingen vanlig människa kan bo där". "För beslutsfattarna är det ekonomi".

När vi diskuterar behovet av historisk anknytning så tycker grupp II att det är viktigt att visuellt kunna visa historien, men de kommer samtidigt i ett ekonomiskt dilemma: "Man bör bevara något för att visa hur arbetaren hade det förr, men inte massor för att ha som bostäder idag". Precis som i grupp I, så är Kalinan och Hundramannasalen de byggnader man i första hand vill spara. Någon anser att de är det enda som är värda att bevara. "Arlöv för ung miljö med usla hus - inget att spara. Det gamla ska bort - Kalinan och Hundramannasalen skall sparas". Andra är inne på tanken att man kan bevara delar av miljön. "Man får bevara något enstaka hus som verkligen är värt att bevara, annars får man riva, det är just ekonomi". "En lösning skulle vara att bevara någon del av varje epoks historia".

"Hälften av husen kunde stått kvar, saknar miljön och gemenskapen"

Denna grupp beklagar att miljön försvann med saneringen, samtidigt som de tycker att det är skönt att en del av de dåliga bostäderna är ersatta med bättre. Miljön var uppenbarligen för denna grupp bärare av positiva symboler. "Hög trivsel i de gamla bostäderna - men dåliga sanitära förhållanden", "Härlig gemenskap, helt annat sätt att umgås förr". De uttrycker en tydlig affektiv känsla för den gamla miljön, gemenskapen, samlingspunkterna. "Husen, kaféerna, affärerna, den fantastiska gemenskapen, allt är borta nu". "Man plånar inte ut fattigdom genom att riva. Man har rivit för mycket och ska vara rädd om det som finns kvar".

Men även om den affektiva delen är stark så finns det en kognitiv sida också. "Bättre ekonomiskt med 9-våningshus - men negativt känslomässigt". Idag när de ser tillbaka på saneringen anser de att det bör finnas starkt vägande skäl för rivning. "En anknytning bakåt behövs för framtiden". Denna grupp har till en viss del värderat om sin allmänna inställning, som var att bygga goda bostäder åt arbetaren. De upplever nu en saknad av den gamla och tycker att allt gått för fort.

"Samhället måste utvecklas, men man skulle ha bevarat det karakteristiska"

Vi har uppfattat grupp IV som mindre renodlad och mer svårdefinierad än de övriga. Gruppen är, som vi tidigare påpekat, delvis positiv till den genomförda saneringen, med det förbehållet att man skulle ha bevarat det karakteristiska. Många av bostäderna bedömer man som så dåliga, att det var befogat att riva: "De gamla husen var utifrån pittoreska, men inte roliga att bo i". "Wagonbostäderna - inget att bevara". Deklarar av den nu rivna miljön hade man dock önskat fått stå kvar just därför att det var typisk för arbetarsamhället: "Gamla Lommavägen skulle bevarats som gammal arbetarmiljö".

En faktor att beakta i samband med saneringsprocessen är samhällets snabba utveckling och de som ingår i denna grupp betonar, att "samhället måste utvecklas, det får ej stå stilla". Detta är en syn som stämmer väl överens med de övriga gruppernas, om man undantar grupp III, som snarare anser att utvecklingen gick för fort. De ekonomiska bedömningarna är för grupp IV väsentliga. Deras ställningstagande ligger någonstans mellan II och III, då de i dagens läge är inställda på att bevara - med villkorsbisatsen, om det är ekonomiskt möjligt. För grupp II har vi i stället fastställt styrordet sanera med tillägget om ekonomiskt fördelaktigt, och grupp III anser i stort att vi idag har råd att bevara och därför bör överväga varje sanering mycket noga.

Som vi ser ligger grupp I och grupp II mycket nära varandra, dels i sin inställning till samhällets tidigare utveckling, och dels i vad som framstår som deras miljörelaterade värderingar. Vi har redan fastslagit grupp I:s emotionella engagemang. Deras beskrivning av den för arbetaren så bittra verkligheten, som för dem tycks belasta miljön, påminner oss om Santos tidigare refererade inlägg i approprieringsdebatten: "Det man inte kan acceptera kan man inte appropriera". Har man inte känslomässigt tagit miljön i besittning, så finns det heller ingen tvingande anledning att spara den. Grupp I:s attityd bestod inte bara av affektiva komponenter utan inslaget av kognitiva var också betydande. Man bedömde husens tekniska standard som dålig, man gjorde ekonomiska överväganden, man resonerade målrationellt om vad som var bäst för utvecklingen. Dessa kognitiva komponenter var hela tiden i konsonans med de affektiva, vilket borde befästa värderingens styrka.

Grupp II har vi konstaterat, saknar i sina värderingar ett märkbart affektivt inslag. De resonerar övervägande målrationellt och ekonomiskt, de talar mer om dålig standard än om symbolvärden. Den historiska miljön bör bevaras ur pedagogiskt syfte, snarare än av känslomässiga - eller upplevelseskäl. Deras värderingar är uppbyggda huvudsakligen av kogni-

tiva element, som harmonierar med varandra, känslomässigt är de neutrala, medan det förnuftsmässiga resonemanget om behovet av historisk anknytning ökar attitydens komplexitet.

Även om vi kallar de återstående grupperna för bevarandevänliga så skall vi komma ihåg, att alla grupperna i stort var positiva till den sanering som skett. De första två grupperna hade inga invändningar att göra, medan de övriga hade velat bevara viss del av den miljö som nu är riven. Att en stor del av de rivna bostäderna var "saneringsmogna" instämmer även grupp III och IV i. "Det var för dåliga bostäder", "Folk hade inte kunnat bo i de gamla bostäderna nu". "Arbetarnas hus var dåliga från början i jämförelse med 'finare' bostäder".

ETAPP 2 - EN ENKÄTUNDERSÖKNING AV ATTITYDER TILL SANERING OCH BEVARANDE

Genom de intervjuer vi gjorde med arbetarrörelsens företrädare fick vi en relativt nyanserad bild av olika attityder till sanering, men vi kände inte deras representativitet för samhället eller olika grupper i samhället. Vår ambition var därför att föra undersökningen vidare genom att i större skala testa attityden till sanering och bevarande. För att nå ut till ett tillräckligt stort antal människor valde vi att genomföra en postenkät.

I anslutning till den teoretiska diskussion vi tidigare fört, som framhäver betydelsen av och skillnaden mellan primär och sekundär socialisation och generationsväxlingars vikt i utvecklingsprocessen, ville vi försöka nå grupper med olika socialisationsbakgrund. Vi var bl a intresserade av huruvida den äldre generationens attityd kan föras vidare oförändrad till den yngre generationen, hur olika socialisationsbakgrund påverkar attityden. Undersökningens mål underlättades till stor del av att vi hade tillgång till listor som upprättats vid en tidigare undersökning (Järnegren & Ventura, 1977), vilka innehöll en förteckning över de personer som bodde i Arlöv 1950. Genom kontroll via mantalslängder fick vi fram 479 personer som fortfarande bodde kvar i samhället.

Då den sanering som genomförts i Arlöv i huvudsak har skett efter 1950 har alla i detta urval erfarenhet av samhället före saneringen, de har upplevt saneringsprocessen och de har även som kvarboende hunnit uppleva det nya samhället.

Många av de äldre har införlivat sin attityd till den gamla boendemiljön i Arlöv genom den primära socialisationen. Deras attityd har dels påverkats av att de sett hur husen och omgivningen fungerat, dels av det sociala och kulturella sammanhang de befunnit sig i. Gemensamt för alla i detta urval är, att de har lång boendetid i samhället, skillnaden består i att en del direkt upplevt den tidsepok, som andra

t ex genom överföring från föräldrar eller genom skolan fått lära sig en viss attityd till.

Som kontrollgrupp ville vi ha ett slumpmässigt urval, vilket vi fick genom länsstyrelsens försorg. Efter bortsanering av personer boende utanför Arlov och redigering av de personer som hamnat i båda grupperna, hade vi slutligen ett urval på 955 personer födda mellan 1904 och 1960. Ungefär hälften hade bott i samhället åtminstone sedan 1950 och den andra halvan hade flyttat in efter detta årtal, vilket var en uppdelning som var tillfredsställande ur vår utgångssynpunkt.

Att det inte är oproblematiskt att få tillförlitlig information om människors attityder och värderingar blir man snart medveten om genom att studera de metoddiskussioner som förts inom attitydforskningen. Det övergripande problemet vid attitydmätning gäller omfånget och gränserna för det attitydobjekt man är intresserad av att mäta. De fokuserade intervjuer vi gjorde med politikerna gav oss en god möjlighet att innehållsligt definiera saneringsbegreppet och spalta upp det i underdimensioner, vilket är både en hjälp och nödvändighet vid itemkonstruktioner. Ostrom (1971) har i en artikel om attitydmätning riktat uppmärksamheten mot denna, enligt hans åsikt ofta inte tillräckligt beaktade innehållsliga dimension vid itemkonstruktionen, då attitydskalans tillförlitlighet i hög grad är beroende av hur itemen är innehållsligt komponerade. Generaliseringar baserade på verbala attitydmätningar är beroende av att man rätt definierat attitydens innehållsliga universum och att man försäkrat sig om ett adekvat sampling ur detta universum:

"Two general considerations guide the procedures used in items construction. Once the desired domain of attitudinal responses is specified the investigator should insure that all items in the initial pool are relevant to that desired content. Secondly, the items should be as representative as possible of all content positions within the domain".

De dimensioner i saneringsbegreppet som vi ansåg viktiga att belysa i itemen kan beskrivas som miljö, symbolhistoria och bevarandaspekter. Vi refererade vid itemkonstruktionen även till de affektiva, kognitiva och konativa attitydkomponenterna, då vi ansåg att detta väsentligen skulle öka möjligheterna att uttolka svarsprofilerna.

Av de olika metoder som utarbetats med syfte att mäta attityders riktning valde vi att använda Likert-testet. De mest kända skalkonstruktörerna är Thurstone, Likert och Guttman, och många andra skalmetoder är i stort vidareutvecklingar av deras metoder. För Guttmanskalorna gäller att påståendena skall inordnas i en intervallskada. Likertskalan har den fördelen, att den är mindre arbetskrävande samtidigt som den har hög reliabilitet och ger ett med Thurstone jämförbart resultat, vilket A L Edwards och K D Kenney redovisat i en artikel i Attitude Theory and Measurement, Fishbein (1967).

Vid Likerttestet väljer man ut ett antal påståenden som den som har en positiv inställning till bör instämma i och den som har en negativ bör ta avstånd från och vice versa. Vanligen har den testade fem olika svarsalternativ att välja mellan alltifrån "instämmer helt och hållet" till "tar helt och hållet avstånd". De fem möjliga svaren ges ett värde 1-2-3-4-5 eller 5-4-3-2-1. Antingen 1 eller 5 är konsekvent positivt eller negativt till objektet. Vi valde att tilldela de svar som var starkast positiva till bevarande värdet fem och således fick de starkast negativa svarsalternativen värdet ett.

Genom intervjuerna med företrädare för arbetarrörelsen hade vi fått en grunduppsättning av påståenden som vi använde vid itemkonstruktionen. I denna itempool ingick till att börja med ett 50-tal påståenden, vilka vi ansåg relevanta till undersökningsobjektet. Av dessa valde vi ut 21 st, med hänsyn till att de skulle representera olika dimensioner inom saneringsbegreppets ram och olika attitydkomponenter. Vi försökte även tillfredsställa övriga krav som man ofta stöter på i

metoddiskussioner, nämligen att itemen bör diskriminera, de får inte vara dubbelbottnade och de bör omväxlande vara formulerade för och emot attitydobjektet. (Se bil 1 för de item som slutligen valdes.)

Genom att vi inte själva konstruerade itemen anser vi att vi eliminerat ett av de problem man ofta påpekar i metoddiskussioner, nämligen att den språkliga differensen mellan itemkonstruktörerna och de svarande kan medföra missvisande svar. De påståenden vi använde var uttryckta på ett vardagligt språk och hade en naturlig anknytning till samhället.

Lars Sivik (1979) har analyserat attitydmätningar i anslutning till miljöupplevelser och diskuterar där bl a tillförlitligheten i attitydmätningar. Många av de felkällor man brukar anföra, t ex jasägartendens, tendens att sätta kryssen i mitten på skalan eller bara på extremvärdena, anser han beror på att det undersökta varit av så perifert intresse, att den undersökta inte haft någon bestämd mening.

Svårigheterna med att få de sanna värdena kan också sägas överbryggas av att undersökningens syfte ofta inte kräver den "verkliga" attityden. Vad man behöver veta är skillnaden i folks attityd till något och då räcker det med riktningen och den relativa intensiteten i det de tycker och tänker, i stället för det exakta svaret. Attityden definieras också ofta som en polaritet för eller emot. (Se t ex Carlsson, 1961)

Ett av huvudargumenten mot attitydmätningar är den dåliga korrelationen med beteendet. Sivik tar även upp denna fråga till diskussion och påpekar, att detta inte säger så mycket om attitydmätningarnas tillförlitlighet, då faktiska handlingar även bestäms av andra karakteristika hos individen och av situationsfaktorer, som sociala och ekonomiska omständigheter. Sivik menar att kunskap om attityder eller värderingar av företeelser i sig ger en tillräckligt värdefull upplysning, utan att behöva leda till generella lagar. För

dem som har möjlighet att påverka omformningen av miljön bör kunskap om hur människor upplever sin miljö vara av stor betydelse. Den bästa metoden att få tillförlitlig och nyanserad information anser Sivik vara en kombinerad mjukdata och strukturerad undersökning. Dvs man låter de två metoderna komplettera varandra genom att man först med hjälp av intervjuer skaffar sig en djupare information som man sedan kan få synpunkter på i större skala i mera strukturerad form. Detta stöder vårt sätt att arbeta.

Förutom attityddelen så innehöll den enkät vi arbetade fram också bakgrundsvariabler av två typer. Dels de traditionella sociologiska som kön, ålder, utbildning, bostad, civilstånd, socialgrupp och klasstillhörighet, dels sådana bakgrundsvariabler som hade särskild relevans för vårt syfte. Dessa var boendetid i Arlöv, boendetid i rivna respektive bevarade och nybyggda områden.

Enkäten sändes ut i december 1979 och en första påminnelse efter nyår. Som tredje påminnelse sände vi ett kort och slutligen ringde vi ca 75 telefonsamtal.

Av de 955 personer som ingick i urvalet hade 24 vid undersökningstillfället flyttat från Arlöv. 13 var döda eller långvarigt sjuka och det slutliga urvalet kom därför att omfatta totalt 918 personer. Av dessa besvarade 490 enkäten tillräckligt fullständigt för att svaren skulle kunna bearbetas. Detta innebär ett bortfall på 47 %, vilket måste betraktas som högt. Syftet med undersökningen är emellertid inte i första hand att generalisera resultaten till Arlövsbefolkningen i sin helhet, utan framför allt att undersöka om det finns någon variation i de miljörelaterade attityderna inom olika grupper med avseende på erfarenheter av de gamla boendemiljöerna och med avseende på social hemvist. För detta ändamål och med tanke på studiens "pilotkaraktär" måste därför resultaten ses som en första fingervisning om olika gruppers attityder till sanering och bevarande av industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen.

Analysens uppläggning

Inom enkätdelens ram kommer vi att genomföra fyra olika delanalyser. I den första avdelningen genomför vi en studie av den övergripande attityden till äldre bebyggelse, där samtliga item ingår. Därefter gör vi en innehållslig uppdelning av materialet i hållning till bevarande och hållning till sanering. Slutligen kommer vi att anknyta till uppdelningen av attityden i en affektiv, en kognitiv och en konativ komponent och jämföra attitydstrukturen till bevarande med den till sanering.

I analysen har vi sökt identifiera skillnader i attityden till industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen inom olika sociala grupperingar.

Vi har dels arbetat med traditionella sociala bakgrundsvariabler, dels med variabler som är betingade av det speciella undersökningsområdet. Bland de förstnämnda gav ålder, utbildning, socialgrupps- och klasstillhörighet utslag så ofta att vi anser det befogat att kontinuerligt redogöra för dem. Kön, familjesituation och föreningsverksamhet gav däremot endast undantagsvis signifikanta differenser, varför vi inte kommer att ägna dem så stor uppmärksamhet.

Bland de miljörelaterade variablerna visade sig boendetiden i Arlöv vara den mest särskiljande. Av de övriga kontrollerade variablerna gav erfarenheter av boende i olika bostadsområden och bostadstyp inte några tydliga utslag. Ursprungligen hade vi även tänkt oss att relatera erfarenheter från tidigare bostättningsort till attityden till den äldre Arlövsbebyggelsen. De kontroller vi gjorde mot denna bakgrund gav emellertid inga intressanta skillnader, och var dessutom behäftade medsvagheter i kodningen då uppgifterna ofta var diffusa och svårkodifierbara.

De variabler som vi betraktar som intressanta och väsentliga att redogöra för är därför boendetid i Arlöv, ålder, utbildning, socialgrupps- och klasstillhörighet, kön och i viss mån familjesituation. De två förstnämnda betraktar vi som indikatorer på den primära socialisationen, de tre följande anser vi operationaliserar den sekundära socialisationen och de avslutande två räknar vi som oberoende.

Tabellernas utseende

I enkäten hade de intervjuade möjlighet att vid varje item välja mellan fem olika svarsalternativ, som sedan vid bearbetningen tilldelades värdena 1-5. Värde 1 är konsekvent mest negativ till industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen och följaktligen är värde 5 alltid mest positivt. I de tabeller vi presenterar har vi nöjt oss med tre graderingar. Yttervärdena har sammanförts så, att en negativ hållning till dessa boendemiljöer motsvarar värde 1 och 2, medan en positiv hållning motsvaras av värdena 4 och 5 i den ursprungliga kategoriseringen. De som varken instämt eller tagit avstånd har tilldelats värde 3 och kategoriserats som tveksamma. De som ej svarat eller svarat "vet ej" har inte medtagits i beräkningarna. Detta är orsaken till att det totala antalet svar varierar i tabellmaterialet. Vid varje tabell kommer vi att ange de procentuella värdena, samt totalvärdena.

ANALYS AV DEN ÖVERGRIPANDE ATTITYDEN TILL ÄLDRE BEBYGGELSE

Totalvärdenas fördelning

Den bild vi har fått av Arlöv visar ett samhälle där omfattande rivningar har skett och där fortfarande rivning och sanering är aktuell. Vi har frågat oss hur väl förankrad denna utveckling är hos de boende. I tabell 1 redovisar vi totalvärdena för de "summerade självskattningarna", dvs den övergripande attityden, där alla de item vi har tagit upp ingår i bilden.

Tabell 1. Attityden till industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen. Summerade självskattningar. (Item 1 - Item 21), se sid 43).* Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes.

Negativa till industrialismens boendemiljöer	9	(44)
Tveksamma	36	(174)
Positiva till industrialismens boendemiljöer	55	(272)
Totalt	100	(490)

Av tabellen framgår att mer än hälften av de som besvarat enkäten har en övergripande positiv attityd till den äldre bebyggelse vi studerar. Vi har också en stor andel tveksamma, medan däremot de som förhåller sig direkt negativa befinner sig i stark minoritet. Majoriteten tar alltså totalt sett ställning för bevarande och återanvändning snarare än för rivning och ersättningsbebyggelse.

Vi ska senare redogöra för en något annorlunda bild, beroende på om man refererar till husen som saneringsobjekt eller bevarandeobjekt.

* sidohänvisningen gäller samtliga tabeller

Kvinnor och män lika i sin attityd till den äldre bebyggelsen

Vi uppfattade det inte som en självklarhet att kvinnor och män skulle inta samma attityd till miljöns utformning med tanke på deras olika erfarenhetsbakgrund. Kvinnans traditionella uppgifter i hemmet och i arbetslivet har ofta mycket påtagligt konfronterat henne med husens och miljöns fördelar och brister. Vi kan dock konstatera, att även om kvinnornas erfarenheter och intressesfär delvis varit skild från männens, så är man överens i sin attityd till den äldre bebyggelsen. Fördelningen är närapå identiskt lika hos kvinnor och män.

Andra ganska närliggande variabler som inte heller ger några skillnader är civilstånd och familjeposition. Vi hittar visserligen samband i några fall mellan familjeposition och attityd, men förklaringen finns inte i själva familjesituationen utan i gruppens sammansättning ålders- och erfarenhetsmässigt. De som särskiljer sig är sammanboende med barn. Om man räknar in att dessa består av yngre personer med mindre erfarenhet av den gamla miljön så är deras positiva hållning till bevarande ingen överraskning.

Traditionella sociologiska variabler påverkar inte hållningen till den äldre bebyggelsen

Vid de summerade självskattningarna visade det sig, att de bakgrundsvariabler som var indikatorer på erfarenhet av den gamla boendemiljön gav de intressanta skillnaderna. Socialgrupp, klass och utbildning gav inga differenser och synes således vara av mindre betydelse för den övergripande attityden till den äldre bebyggelsen än de direkta erfarenheterna av densamma.

Dessa olika bakgrundsvariabler operationaliserar i princip de olika faserna i socialisationsprocessen. De miljörelaterade variablerna företräder den primära socialisationen och flera av de traditionella variablerna såsom utbildning, klasstillhörighet och socialgrupp är indikatorer på den sekundära socialisationen. Deras olika utfall i studien gör det angeläget att anknyta till Berger-Luckmanns teori om verklighetskonstruktionen och pröva några av dess teser i det empiriska materialet. Först vill vi i korthet rekonstruera de teser som vi kommer att pröva.

Den primära och sekundära socialisationens olika status

Verklighetskonstruktionen är enligt Berger-Luckmann en subjektiv process, som aldrig kan ske oberoende av det socio-kulturella sammanhanget. Individen föds in i en subjektiv verklighet, som med hjälp av ord objektivteras och överföres till henne som objektiv sanning, vilken internaliseras som ny subjektiv verklighet.

De viktigaste faserna i överföringsprocessen är den primära och den sekundära socialisationen. Berger-Luckmann tilldelar de olika socialisationsprocesserna olika status. Genom den primära socialisationen tillföres individen en grundläggande och svårföränderlig basinställning. Den primära socialisationen är primär både i tid och betydelse.

Den ursprungliga internaliseringen måste vidmakthållas, vilket även det sker genom en social process, då individen ständigt i sin interaktion med andra får sin subjektiva verklighet bekräftad. Sker inte detta leder det förmodligen till en frigörelse eller förändring.

Samtidigt med denna verifikationsprocess försiggår den sekundära socialisationen, då nya delar av verkligheten internaliseras. Hur detta sker och vad som händer med det

ursprungligen internaliserade är beroende av överensstämmelsen mellan det ursprungliga och det nya. Den sekundära socialisationen tilldelas dock en underordnad status. "Den måste handskas med ett redan format jag och en redan internaliserad värld. Detta erbjuder ett problem då den internaliserade verkligheten har en tendens att leva kvar. Det nya innehållet måste på något sätt fogas till denna verklighet."

Vårt empiriska material ger oss en möjlighet att analysera hur de olika socialisationsformerna påverkar individens attityd till den äldre bebyggelsen. Vi söker belägg för hur den subjektiva verkligheten har internaliserats, vidmakthållits och/eller omvandlats hos olika grupper i vår studie.

Den primära socialisationens betydelse för attityden till helhetsbilden

De bakgrundsvariabler vi kommer att koncentrera oss på inom den primära socialisationens ram är ålder och personlig erfarenhet av industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen.

Äldre mer negativa till den äldre bebyggelsen än yngre

Berger-Luckmann talar om generationsväxlingarnas betydelse, hur erfarenheter och minnen kan sedimenteras och föras vidare från en generation till nästa som historia eller tradition. Erfarenheter som individen själv inte upplevt kan då på detta sätt ändå bli relevanta för henne, men ofta förlorar de i styrka under överföringsprocessen. I vår tid har utvecklingen gått så snabbt att de olika generationernas erfarenheter nästan är förbluffande olika. Några av företrädarna för arbetarrörelsens organisationer påpekade, att skillnaden är så stor att det är omöjligt att förmedla den, ungdomen vill inte tro på den.

I tabell 2 nedan har vi gjort en uppdelning i två åldersgrupper och kontrollerar hur attityden till den äldre bebyggelsen förhåller sig inom dessa. De äldre är födda 1930 eller tidigare, de yngre är födda efter 1930.

Tabell 2. Attityden till industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen inom olika åldersgrupper. Summerade självskattningar - Item 1 t.o.m. Item 21. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes.

Attityd till den gamla bebyggelsen	Ålder	
	Äldre (födda före 1930)	Yngre (födda efter 1930)
Negativa till industrialismens boendemiljöer	10	7
Tveksamma	44	24
Positiva till industrialismens boendemiljöer	46	68
Totalt	100 (284)	100 (206)

Vi ser att åldersfaktorn ger ett klart utslag. De äldre är mindre positiva till den gamla bebyggelsen än de yngre.

Personliga erfarenheter av industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen ger skillnader i attityden

Som vi påpekat tidigare, är åldern en faktor som i hög grad är sammankopplad med möjligheterna att ha personliga erfarenheter av den miljö vi studerar. Många av de äldre har bott länge i Arlöv, en del hela livet. De har många minnen och relationer direkt kopplade till människor, byggnader och gator i just detta samhälle. Deras attityd till den gamla boendemiljön har en djup och tidig förankring.

Med hjälp av nedanstående tabeller vill vi pröva hypotesen att inställning till den äldre miljön inte enbart är en funktion av ålder utan är starkt beroende av den konkreta erfarenhet man har av den aktuella miljön.

Tabell 3. Attityden till industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen inom grupper med olika lång boendetid i samhället. Summerade självskattningar - Item 1 t.o.m. Item 21. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes.

Attityd till den gamla bebyggelsen	Boendetid i Arlöv			
	1-10 år	11-20 år	21-50 år	50- år
Negativa till industrialismens boendemiljöer	4	12	10	11
Tveksamma	21	27	43	44
Positiva till industrialismens boendemiljöer	76	61	48	45
Totalt	100 (111)	100 (75)	100 (206)	100 (98)

Tabellen är tydlig nog. Ju längre tid man bott i samhället desto mindre positiv är man till den äldre bebyggelsen. De som har upplevt samhället sedan en lång tid tillbaka har tillförts en så fast grundad attityd till bebyggelsen att den fortfarande är av betydelse för deras ställningstagande.

I tabell 4 har vi kombinerat åldersvariabeln med variabeln "Erfarenhet av gamla boendemiljöer". De som bott i samhället mer än 20 år benämner vi invånare, de som har bott kortare tid kallar vi inflyttade.

Tabell 4. Attityden till industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen inom grupper med olika ålder och grad av personlig erfarenhet av dessa boendemiljöer. Summerade självskattningar - Item 1 t.o.m. Item 21. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes.

Attityd till den gamla bebyggelsen	Erfarenhet av gamla boendemiljöer			
	Yngre inflytt.	Äldre inflytt.	Yngre inv.	Äldre inv.
Negativa till industrialismens boendemiljöer	8	4	4	12
Tveksamma	21	29	32	46
Positiva till industrialismens boendemiljöer	71	67	64	43
Totalt	100 (138)	100 (48)	100 (56)	100 (248)

Den grupp som särskiljer sig här är inte överraskande de äldre invånarna, som har erfarenhet av Arlövs föregångare, som har erfarenhet av Arlövs föregångare, som har erfarenhet av Arlövs föregångare. Erfarenhetsaspekten får återigen stöd. Även de yngre invånarna har en något mindre positiv attityd till den gamla bebyggelsen än de jämnåriga inflyttade. Vi kan tänka oss att vi här ser ett exempel på den Berger-Luckmannska överföringsprocessen - från generation till generation, fast med förminskad styrka.

I tabell 5 har vi tagit fasta på de äldre invånarnas särställning i föregående tabeller. Vi har mot denna bakgrund byggt upp en tvåfältstabell som indikator på erfarenhetens betydelse. Den består av två kolumner: "Nya" och "Gamla" Arlövsbor. De "Gamla" Arlövsborna är födda 1930 eller tidigare och har bott mer än 20 år i samhället. De "Nya" är antingen födda efter 1930 eller har bott mindre än 20 år i samhället.

Tabell 5. Attityden till industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen bland "Nya" och "Gamla" Arlövsbor. Summerade självskattningar. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes.

Attityd till den gamla bebyggelsen	Erfarenhet	
	"Nya" Arlövsbor	"Gamla" Arlövsbor
Negativa till industrialismens boendemiljöer	6	12
Tveksamma	25	46
Positiva till industrialismens boendemiljöer	69	43
Totalt	100 (242)	100 (248)

Vi får i princip samma resultat som i förra tabellen. Den konkreta erfarenheten av en miljö har betydelse för attityden till den. I detta fall i den bemärkelsen att de som bott länge i Arlöv är mer negativa eller tveksamma än de med kortare boendetid.

Sammanfattning

Vid operationaliseringen av begreppet "primär socialisation" har vi genomgående fått signifikanta skillnader mellan dem som erfarenhetsmässigt och genom primär socialisation har internaliserat sin attityd till den äldre bebyggelsen i Arlöv, jämfört med dem som primärt har internaliserat en annan miljö och under kortare tid har interagerat i Arlöv.

I nästa avdelning ska vi fästa uppmärksamheten på den sekundära socialisationen och se vilken betydelse den kan påvisas ha för den övergripande attityden.

Den sekundära socialisationens betydelse för den övergripande attityden till den äldre bebyggelsen

De bakgrundsvariabler vi kommer att stödja oss på är utbildning och socialgruppstillhörighet.

Utbildning har inte någon betydelse för attityden till den äldre bebyggelsen

Utbildning är en viktig fas i den sekundära socialisationen, då attityder och värderingar som grundlagts i den primära socialisationen kan modifieras och nya kan internaliseras. Skolans mål är förutom att förmedla kunskap även att förmedla och befästa attityder som anses väsentliga för individen och samhället. Utbildningen kan dessutom bidra till att individen knyter nya kontakter och förs in i en annan interaktionsradie, vilket kan påverka attityden. Frågan är hur olika utbildningsresurser påverkar individens miljörelaterade värderingar. Förhoppningar har t ex ibland ställts på att kunskap om historia och kultur ska kunna medverka till en ökad medvetenhet och till en förändrad attityd till bebyggelsen.

I tabell 6 har vi gjort en grov uppdelning i två utbildningsgrupper, "Folkskola" och "Mer än folkskola" och kontrollerat dem mot attityden till den äldre bebyggelsen.

Tabell 6. Attityden till industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen inom grupper med olika skolutbildning. Summerade självskattningar. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Attityd till den gamla bebyggelsen	Skolutbildning	
	Folkskola	Mer än folkskola
Negativa till industrialismens boendemiljöer	9	9
Tveksamma	37	33
Positiva till industrialismens boendemiljöer	54	58
Totalt	100 (215)	100 (265)

Tabellen är tydlig nog och vi kan lätt konstatera, att attityden till den gamla miljön är likartad inom de båda utbildningsgrupperna. Vi kan alltså inte påvisa någon effekt av den sekundära socialisationen. Att utbildning ändå kan ha betydelse för den miljörelaterade attityden kommer vi att uppmärksamma vid "sanerings-" respektive "bevarande"-avdelningarna, då vi vid dessa uppdelningar får andra resultat vid kontroll av utbildningsvariabeln.

Den övergripande attityden till den äldre bebyggelsen är oberoende av socialgrupps- och klasstillhörighet

Socialgrupp och klasstillhörighet är bakgrundsvariabler av intresse då studien gäller den miljö som framför allt bebotts av socialgrupp 3 respektive arbetarklassen. Vi kommer endast att redovisa socialgruppstabellen, då de båda tabellerna gav ungefär samma siffror. I socialgruppsindelingen har vi sammanfört socialgrupp 1 och 2 till en kategori.

Tabell 7. Attityden till industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen inom olika socialgrupper. Summerade självskattningar. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes.

Attityd till den gamla bebyggelsen	Socialgrupp	
	Socialgrupp 1-2	Socialgrupp 3
Negativa till industrialismens boendemiljöer	8	9
Tveksamma	37	32
Positiva till industrialismens boendemiljöer	54	59
Totalt	100 (204)	100 (224)

Vi konstaterar att socialgruppstillhörighet inte ger några signifikanta skillnader i attityden. Mot den bakgrund vi har skisserat både allmänpolitiskt och lokalpolitiskt är det intressant att notera att cirka 55 % av de som deltagit i enkäten, oberoende av socialgruppstillhörighet, kan betecknas som positiva och en så liten procentandel som 8 % skattats som negativa.

Den bostadspolitik som har förts har främst inriktats på att befria arbetaren från den gamla arbetarbostaden, och ända fram till 70-talet utmönstrade man i princip helt den äldre bebyggelsen. Arlöv är ett samhälle som i hög grad har upplevt de stadier som har präglat landets bostadsutveckling; dåliga eller miserabla bostäder - rivning-nybyggnation - förbättrad materiell standard. Det är ett samhälle som har större erfarenhet av sanering än av bevarande. Idag finner vi ändå inom alla socialgrupper en hög procent som i sin övergripande attityd ställer sig bakom återhållsamhet i saneringen.

Sammanfattning - den övergripande attityden till den äldre bebyggelsen

Det intryck som har dominerat denna analys är att direkta erfarenheter och minnen av arbetarnas gamla boendemiljöer är av betydelse för individens hållning till denna bebyggelse idag. Den grupp som har markerat en klart avvikande hållning är de äldre invånarna i Arlöv. De yngre har genomgående en mera bevarandeinriktad attityd, men de äldre inflyttades attityd är inte så olik de yngres.

Vad som ligger bakom de äldre invånarnas ställningstagande är inte så svårt att föreställa sig. Förutom att de har minnen och erfarenheter som är direkt förknippade med husen, och som belastar dem, så har de förmodligen också lärt sig uppskatta utvecklingen, därför att den i många avseenden inneburit förbättringar för dem. De yngre tar lättare dessa för givna och är mera kritiska till de negativa effekterna. Slutsatsen blir att den utveckling som skett i samhället har varit bäst förankrad hos dem som upplevt den äldre bebyggelsen i sitt ursprungliga skick.

Erfarenhetsvariabeln har slagit ut och det empiriska materialet kan i detta avsnitt sägas ha gett stöd för två antaganden om de olika socialisationsformernas betydelse för den övergripande attityden till den äldre bebyggelsen:

1. Den primära socialisationen har haft betydelse för attityden .
2. Den sekundära socialisationen synes inte ha påverkat attityden.

DEN GAMLA MILJÖN SOM SANERINGSOBJEKT RESPEKTIVE
BEVARANDEOBJEKT

De offentliga utredningar vi tidigare refererat till och den bostadspolitiska utvecklingen visar, att den gamla arbetarmiljön länge betraktades enbart som ett saneringsobjekt. De gamla husen ansågs inte kunna uppfylla den nya tidens krav och värderingar, varför ambitionen var att utplåna dem. Rivningar skedde också i den omfattningen att man har talat om rivningsraseri.

Bl a under intryck av negativa erfarenheter av den nya bebyggelsen skedde successivt ett ifrågasättande av bostadsutvecklingen och en omprövning av attityden till den äldre bebyggelsen. Förutom väldokumenterade materiella krav vaknade intresset för miljöns övriga kvaliteter. Man började betrakta i varje fall delar av miljön som bevarandeobjekt, dvs man utgick i sin bedömning från miljöns egna värden i stället för som tidigare från de uppställda materiella krav och normer man ansett den oförmögen att uppfylla.

Även om man numera manar till återhållsamhet och återanvändning visar praktiken i åtskilliga exempel på svårigheten att hitta en välbalanserad anknytningspunkt mellan det förgångna och det nya. Olika intressenter bollar med invektiv som rivningsraseri respektive bevarandehysteri. Man talar om att man vänder ryggen åt det förgångna eller går baklänges mot framtiden.

Korrelationen mellan dessa båda perspektiv, attityd till sanering och attityd till bevarande är inte given. Vid intervjuerna med politikerna uppmärksammade vi, att det bland dem som i sak var positiva till bebyggelsen som bevarandeobjekt fanns både personer som inför saneringen konkret värnade om husens bevarande och andra som var beredda att riva dem, därför att andra motiv, exempelvis ekonomiska, betraktades som väsentligare.

Detta gör det befogat att inte stanna vid en analys av helhetsattityden utan fortsätta analysen med en innehållslig uppdelning av itemen i en bevarandedel och en saneringsdel. Vi har här två aspekter på samma problem: dels attityden till äldre bebyggelse som bevarandeobjekt, dels som objekt i saneringsprocessen.

<u>Bevarandeitem</u>	<u>Saneringsitem</u>
1. Omedelbart rivningsförbud borde införas på all äldre bebyggelse i Arlöv	2. De gamla husen var obehagliga påminnelser om fattigdom och förnedring
4. Gammal bebyggelse är en anknytning bakåt som behövs för framtiden	3. Känslor driver fram icke realistiska krav på bevarande
5. Ett samhälle som har kvar gammal bebyggelse är trevligare att bo i än ett helt nybyggt område	7. En god bostadsstandard är viktigare än bevarandet av den gamla miljön
8. Man bör spara hela miljöer för att kunna visa hur arbetaren hade det förr	9. Arbetarklassens hus i det gamla Arlöv var inte användbara
11. Helt fantastisk gemenskap i det gamla boendet. Synd att den miljön försvann	10. Man måste se praktiskt. Det är folk som ska betala
12. Många av de gamla arbetarbostäderna var vackra	16. Gamla miljöer kan bevaras på bilder. Helt onödigt att spara en verklig miljö
13. Människor tappar fotfästet om det inte finns något gammalt	17. Det är inget att spara minnesmärken som bara är förnedring
14. En del av husen var inte så dåliga. Många skulle kunnat stå kvar	21. I dagens Arlöv finns i stort sett inga hus kvar som är värda att bevara
15. Gamla Lommavägen skulle bevarats som exempel på en gammal arbetarmiljö	
18. Så länge ett hus är beboeligt ska det inte rivas	
19. Mycket har gått förlorat för kommande generationer	
20. Det fanns ett värde i själva hantverket i de gamla husen, som gjorde dem mer levande och mindre opersonliga	

Sorteringen av item till de båda delarna var inte oproblematiske, men den uppdelning vi gjorde visade sig få ett stöd i en faktoranalys, där fördelningen stämde väl med vår uppdelning.

HÅLLNING TILL SANERING

Innebörden av de båda begreppen sanering och bevarande befinner sig på olika erfarenhetsnivå. Det samhälle vi baserar studien på, dvs Arlöv, har liksom många andra samhällen i landet större erfarenhet av sanering än av bevarande. Sanering är en konkret erfarenhet - bevarande snarare en abstraktion. Hypotesen är att detta kan ha betydelse för attityden. Förhållandet mellan primär och sekundär socialisations inverkan på attityden i ett konkret sammanhang och ett mera fiktivt resonemang är inte klar. Vi kommer därför att föra studien vidare mot erfarenhets- respektive utbildningsvariabeln för att se om attityden till bevarande och sanering påverkas olika av de två socialisationsprocesserna.

Den primära socialisationen formar attityden till sanering

Generellt kan vi säga om de tabeller vi tagit fram inom saneringsdelen, att de genomgående visar stor tveksamhet och stora differenser mellan grupperna.

Tabell 8 belyser den primära socialisationens betydelse för hållningen till sanering, mätt genom erfarenhetsvariabeln "Gamla" och "Nya" Arlövsbor.

Tabell 8. Hållning till sanering. Summerade självskattningar av samtliga saneringsitem. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Hållning till sanering	Erfarenhet	
	"Nya" Arlövsbor	"Gamla" Arlövsbor
Positiva till sanering	15	43
Tveksamma	42	42
Negativa till sanering	43	15
Totalt	100 (242)	100 (248)

Tabellen ovan ger ett mycket klart utslag. Ålder och boendetid ger positiva attityder till sanering, medan attityden hos den andra gruppen är diametralt motsatt. Samtidigt finns det i båda grupperna en relativt hög procent tveksamma. Vi drar därav den slutsatsen, att hög ålder och lång boendetid, erfarenhet av alla tre momenten i saneringsbildningen, miljön före saneringen, saneringsprocessen och den nya miljön gör att man bejakar saneringen i högre grad än vad de gör som saknar någon eller några av de tidiga erfarenheterna. Den primära socialisationen, som handlar om hur man upplevt sin omgivning, vilka värderingar man fått genom den, synes otvetydigt ha format attityden till saneringen.

Den sekundära socialisationen är av underordnad betydelse för hållningen till saneringen

Tabell 9 visar i vilken mån den sekundära socialisationen påverkar hållningen till sanering.

Tabell 9. Hållning till sanering. Summerade självskattningar av samtliga saneringsitem. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Hållning till sanering	Skolutbildning	
	Folkskola	Mer än folkskola
Positiva till sanering	37	21
Tveksamma	44	42
Negativa till sanering	19	38
Totalt	100 (215)	100 (265)

Vi får här visserligen en signifikant skillnad mellan de olika utbildningsgrupperna, men denna skillnad förklaras av gruppernas sammansättning ur ålders och erfarenhetssynpunkt. De äldre med lång boendetid i samhället återfinnes i huvudsak i gruppen med folkskoleutbildning. Det betyder att den primära socialisationen skulle ha format hållningen till sanering, och den sekundära socialisationen, mätt genom utbildningsvariabeln, varit av underordnad betydelse för attityden till saneringen. Ett resultat som för övrigt bekräftas när man konstanthåller utbildningsvariabeln. Vi finner då att erfarenhetsvariabeln ger klara utslag i båda utbildningsgrupperna.

HÅLLNING TILL BEVARANDE

Som vi tidigare påpekade så är bevarandet i stor utsträckning oprövat i Arlövs bostadsutveckling. De item som ingår i denna avdelning kan därför kanske upplevas som mindre kontroversiella för de intervjuade, vilket också svarsfördelningen tyder på. Man är allmänt positiv till bebyggelsen som bevarandeobjekt. Den bakgrundsvariabel vi tidigare tillmätt så stor betydelse, erfarenhet av den gamla boendemiljön, får inte här någon genomslagskraft.

Den primära socialisationen av underordnad betydelse

Nedanstående tabell mäter attityden till bevarande mot bakgrundsvariabeln "Gamla" och "Nya" Arlövsbor.

Tabell 10. Hållning till bevarande. Summerade självskattningar av samtliga bevarande item. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Hållning till bevarande	Erfarenhet	
	"Nya" Arlövsbor	"Gamla" Arlövsbor
Negativa till bevarande	5	9
Tveksamma	17	21
Positiva till bevarande	77	70
Totalt	100 (242)	100 (248)

Vi ser att en hög andel av enkättagarna i båda grupperna, alltså oberoende av tidigare erfarenheter av den aktuella miljön, intar en positiv hållning till bevarande. Den primära socialisationen synes vara av underordnad betydelse för attityder till sådant som "inte finns".

Den sekundära socialisationen påverkar attityden till bevarande

Det visar sig intressant nog, att vid denna bedömnings-situation, som vi menar att individen har mindre konkret erfarenhet av och därför kräver ett ökat abstrakt tänkande, får den sekundära socialisationen en annan effekt. Tidigare har vi inte kunnat påvisa något samband mellan utbildning och attityd, men tabell 11 tyder på att utbildningen har påverkat attityden.

Tabell 11. Hållning till bevarande. Summerade självskattningar av samtliga bevarande item. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Hållning till bevarande	Skolutbildning	
	Folkskola	Mer än folkskola
Negativa till bevarande	7	7
Tveksamma	13	25
Positiva till bevarande	80	68
Totalt	100 (215)	100 (265)

Vi får en signifikant skillnad mellan utbildningsgrupperna, som inte beror på olika erfarenhetsbakgrund. Den sekundära socialisationen synes ha haft en viss betydelse för individens attityd, så att bebyggelsen blivit något mindre attraktiv som bevarandeobjekt. De procentuella skillnaderna är dock inte så stora att man kan dra några bestämda slutsatser av resultatet.

Sammanfattning - hållning till sanering och hållning till bevarande

Berger-Luckmann skiljer mellan zoner i vardagsverkligheten med olika grad av förtrolighet och avlägsenhet. Sanering tillhör det "förtroligas" zon. Det är ett synnerligen relevant begrepp för dem som deltagit i undersökningen. Här har det funnits en direkt erfarenhetskälla att ösa ur, vilket också de klart skilda attityder vi får vid kontroll av erfarenhetsvariabeln ger belägg för.

Bevarande berör en mera avlägsen sektor i kunskapsförrådet. Bebyggelsens relevans som bevarandeobjekt är endast vagt manifesterad i utvecklingen. Erfarenheten av det gamla samhället, det socio-kulturella sammanhang i vilket den primära socialisationen utspelats, synes inte här ha varit avgörande för attityden. Frågeställningen har närmast saknat relevans under den period då den primära socialisationen skedde. Oberoende av erfarenhetsbakgrund får vi också här som resultat en allmänt positiv hållning till bevarande. Vi kan tillägga, att detta är en attityd som inte praktiskt har prövats, men som fungerar i det teoretiska tänkandet. Berger-Luckmann säger vid något tillfälle, att så länge individens kunskap om verkligheten fungerar tillfredsställande anfäktas hon inte av tvivel.

Om den primära socialisationen var av underordnad betydelse för attityden till bevarande så medförde den sekundära socialisationen en förändring. Under utbildningens inverkan synes attityden ha transformerats ner till en mindre positiv hållning till bevarande. Detta för oss över till teorin om attitydens olika komponenter, de affektiva, kognitiva och konativa, och frågeställningen hur denna påverkan har skett. Har alla tre komponenterna påverkats i samma riktning eller är det enbart den känslomässiga komponenten som har dämpats? Vad har hänt med den kognitiva bedömningen? Hur är

relationen mellan den affektiva och konativa komponenten? Dessa frågor söker vi besvara i nästa avdelning, då vi närmare skall analysera de strukturella kännetecknen och göra en jämförelse mellan attitydstrukturen i sanerings- respektive bevarandedelen.

JÄMFÖRELSE AV STRUKTUREN I ATTITYDEN TILL SANERING RESPEKTIVE BEVARANDE

Vid enkätkonstruktionen var vår ambition att få attitydens tre delkomponenter representerade i itemsamlingen. Svårigheten låg i att få tillräckligt renodlade item, då arbetarrörelsens företrädare naturligtvis inte uttryckt sig i avsikten att uppfylla detta kriterium. Även om det finns brister så anser vi det dock möjligt att göra en uppdelning av itemsamlingen i item som huvudsakligen mäter den affektiva, kognitiva eller konativa komponenten. Med hjälp av denna gruppering kan vi analysera och jämföra attitydstrukturerna och få en uppfattning om hur attitydens delkomponenter påverkas av de olika socialisationsförloppen.

Den primära socialisationen påverkar attityden till sanering både affektivt, kognitivt och konativt

Bland de item som mäter attityden till sanering får vi vid kontroll av erfarenhetsvariabeln "Nya" och "Gamla" Arlövsbor signifikanta skillnader inom alla tre delkomponenterna. Den primära socialisationen påverkar attityden både affektivt, kognitivt och konativt. Vi har här en fast grundad attityd till en konkret process. De med lång erfarenhet av det gamla samhället är både känslomässigt, i sin kognitiva uppfattning av miljön och i sin handlingsattityd mindre negativa/mera positiva till sanering än de övriga.

Kognitivt: "Gamla" Arlövsbor mer positiva till sanering än "Nya" Arlövsbor

Tabell 12. Attityd till sanering - kognitiv komponent. "Nya" och "Gamla" Arlövsbor. Summerade självskattningar Item 3, Item 6, Item 7, Item 9, Item 10. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Attityd till sanering	Erfarenhet	
	"Nya" Arlövsbor	"Gamla" Arlövsbor
Positiva till sanering	30	61
Tveksamma	48	33
Negativa till sanering	22	7
Totalt	100 (242)	100 (248)

Tabellen visar att huvudparten av de "Gamla" Arlövsborna är direkt positiva till sanering. Skillnaderna mellan erfarenhetsgrupperna är kraftiga. I den kognitiva bedömningen tar 61 % av de äldre med lång boendetid i Arlöv ställning för sanering mot 30 % av de övriga. Erfarenhetens betydelse, den primära socialisationens genomslagskraft tycks väldokumenterad. De äldres kunskap om det gamla samhället medför att de idag har en betydligt lägre uppfattning om husen inför saneringen än vad de har som saknar denna erfarenhet.

Affektivt: "Gamla" Arlövsbor mindre negativa till saneringen än de "Nya"

Tabell 13. Attityd till sanering - affektiv komponent. "Nya" och "Gamla" Arlövsbor. Summerade självskattningar Item 2, Item 17. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Attityd till sanering	Erfarenhet	
	"Nya" Arlövsbor	"Gamla" Arlövsbor
Positiva till sanering	12	33
Tveksamma	24	33
Negativa till sanering	64	34
Totalt	100 (242)	100 (248)

Även affektivt visar tabellen på stora procentuella skillnader mellan erfarenhetsgrupperna. 64 % av de "Nya" Arlövsborna skattas som negativa till saneringen. Bland de "Gamla" är 1/3 negativa, 1/3 tveksamma och 1/3 positiva till saneringen. Vi ser således att en hög procent av de "Nya" emotionellt är motståndare till sanering. Denna känslomässiga dominans mot sanering finns inte i lika hög grad hos dem med djupare erfarenhet av den äldre arbetarmiljön. Ett större antal av dem tar ställning för sanering eller visar affektivt en större tveksamhet. De har genom den primära socialisationen internaliserat en grundvärdering som fortfarande påverkar deras förhållande till miljön.

Konativt: "Gamla" Arlövsbor mindre negativa till saneringen än "Nya" Arlövsbor

Tabell 14. Attityd till sanering - konativ komponent. "Nya" och "Gamla" Arlövsbor. Summerade självskattningar - Item 16, Item 21. Procentuell fördelning. De absoluta värdena inom parentes

Attityd till sanering	Erfarenhet	
	"Nya" Arlövsbor	"Gamla" Arlövsbor
Positiva till sanering	7	16
Tveksamma	20	35
Negativa till sanering	74	49
Totalt	100 (242)	100 (248)

Vi ser även här en markant skillnad mellan grupperna. I stort sett får vi samma resultat som när vi analyserat de andra delkomponenterna. De med längre erfarenhet av samhället är mindre negativa till saneringen. 74 % av de "Nya" Arlövsborna är i sin handlingsbenägenhet negativa till saneringen mot 49 % av de "Gamla". Erfarenhetens betydelse inför saneringen visar sig således gälla även den konativa komponenten.

Den sekundära socialisationen påverkar inte attityden till sanering

Utbildningsvariabeln ger ingen skillnad i någon av delkomponenterna som inte till övervägande del kan förklaras av erfarenhetsdifferenserna mellan utbildningsgrupperna. När vi jämförde siffrorna mellan "Gamla" Arlövsbor och siffrorna för gruppen "Folkskola" såg vi att resultatet stod sig väl. Samma sak hände när vi gjorde en jämförelse mellan

"Nya" Arlövsbor och "Mer än folkskola". Den sekundära socialisationen kan inte i någon av komponenterna påvisas ha haft betydelse för attityden till sanering.

Sammanfattning

Inför saneringen har den primära socialisationen haft avgörande och svårmodifierbar betydelse både affektivt, kognitivt och konativt. Någon effekt av den sekundära socialisationen har inte påvisats.

Den primära socialisationen har mindre betydelse för attityden till bevarande än för attityden till sanering

Vi har tidigare redogjort för attitydobjektens olika karaktär, när man talar om bebyggelsen som saneringsobjekt eller som bevarandeobjekt. Vid analysen av de summerade skattningarna fick vi inte fram något klart särskiljande mönster inför bebyggelsen som bevarandeobjekt. Samma resultat uppstår när vi kontrollerar de olika attitydkomponenterna var för sig. Det karakteristiska är den stora samstämmigheten i attityden inom samtliga kategorier, som utmärks av generell tveksamhet eller allmänt positiv hållning till objektet. De differenser som uppstår vill vi snarare kalla svaga tendenser än klart utsagda skillnader.

Rent statistiskt får vi vid kontroll av den primära socialisationens betydelse för attityden till bebyggelsen som bevarandeobjekt signifikanta skillnader inom de affektiva och kognitiva komponenterna, men signifikanserna är tveksamma då vissa celler är dåligt representerade. Konativt får vi inga differenser alls mot erfarenhetsbakgrund. En genomgång av komponenterna visar:

Kognitivt: Majoriteten tveksam, "Gamla" Arlövsbor mest tveksamma

Tabell 15. Attityd till bevarande - kognitiv komponent. "Nya" och "Gamla" Arlövsbor. Summerade självskattningar Item 4, Item 14. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Attityd till bevarande	Erfarenhet	
	"Nya" Arlövsbor	"Gamla" Arlövsbor
Negativa till bevarande	2	2
Tveksamma	79	90
Positiva till bevarande	20	8
Totalt	100 (242)	100 (248)

Vi ser att tveksamheten är stor både bland dem som bott länge i Arlöv och bland dem som varit bosatta där en kortare tid. En mycket hög procent av de "Gamla" Arlövsborna har haft svårighet att kognitivt ta ställning för eller mot husen som bevarandeobjekt. Tendensen är att den primära socialisationen kan ha betytt något för de "Gamlas" ställningstagande, men på grund av tabellens utseende kan vi inte dra några bestämda slutsatser och skillnaderna mellan grupperna är inte så tydliga som när attitydobjektet relaterades till saneringen.

Affektivt: Allmänt positiv hållning

Tabell 16. Attityd till bevarande - känslomässig komponent. "Nya" och "Gamla" Arlövsbor. Summerade självskattningar Item 5, Item 11, Item 12, Item 13, Item 19, Item 20. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Attityd till bevarande	Erfarenhet	
	"Nya" Arlövsbor	"Gamla" Arlövsbor
Negativa till bevarande	4	8
Tveksamma	11	17
Positiva till bevarande	85	75
Totalt	100 (242)	100 (248)

Tabellen visar att en hög procent inom båda grupperna affektivt är positiva till industrialismens boendemiljöer som bevarandeobjekt. Tendensen från tidigare står sig. De med lång erfarenhet av bebyggelsen är känslomässigt något mindre positiva till husen än de som saknar denna erfarenhet, men differenserna är inte så stora (och signifikansen ställer vi oss tveksamma inför). Anmärkningsvärt är det höga procenttal inom båda kategorierna som känslomässigt har en positiv hållning till bebyggelsen som bevarandeobjekt.

Konativt: Attityden till bevarande oberoende av erfarenhet

Tabell 17. Attityd till bevarande - handlingsberedskapskomponent. "Nya" och "Gamla" Arlövsbor. Summerade självskattningar - Item 1, Item 8, Item 15, Item 18. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Attityd till bevarande	Erfarenhet	
	"Nya" Arlövsbor	"Gamla" Arlövsbor
Negativa till bevarande	10	12
Tveksamma	27	28
Positiva till bevarande	63	60
Totalt	100 (242)	100 (248)

Vi kan konstatera, att konativt är grupperna något mindre positiva till bevarande än affektivt. Majoriteten intar fortfarande en positiv hållning, och erfarenhetsgrupperna är närmast identiskt lika i sina procenttal. Erfarenheten och den primära socialisationen har tydligen inte haft någon betydelse för handlingsbenägenheten, när man ser på byggelsen ur bevarandesynpunkt.

Kontroll av den sekundära socialisationen visar skillnader affektivt och konativt

I tabellerna 18, 19 och 20 kontrollerar vi hur olika utbildningsbakgrund påverkar attityden till bevarande inom de tre delkomponenterna. Tabell 18 mäter den kognitiva komponenten, tabell 19 den affektiva och tabell 20 den konativa komponenten.

Tabell 18. Attityd till bevarande - kunskapsmässig komponent i olika utbildningsgrupper. Summerade självskattningar Item 4, Item 14. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Attityd till bevarande	Skolutbildning	
	Folkskola	Mer än folkskola
Negativa till bevarande	2	1
Tveksamma	88	82
Positiva till bevarande	10	17
Totalt	100 (215)	100 (265)

Tabell 19. Attityd till bevarande - känslomässig komponent i olika utbildningsgrupper. Summerade självskattningar Item 5, Item 11, Item 12, Item 13, Item 19, Item 20. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Attityd till bevarande	Skolutbildning	
	Folkskola	Mer än folkskola
Negativa till bevarande	6	5
Tveksamma	11	17
Positiva till bevarande	83	78
Totalt	100 (215)	100 (265)

Tabell 20. Attityd till bevarande - handlingsberedskapskomponent i olika utbildningsgrupper. Summerade självskattningar - Item 1, Item 8, Item 15, Item 18. Procentuell fördelning. De absoluta värdena anges inom parentes

Attityd till bevarande	Skolutbildning	
	Folkskola	Mer än folkskola
Negativa till bevarande	7	13
Tveksamma	22	33
Positiva till bevarande	71	54
Totalt	100 (215)	100 (265)

Vid analys av de summerade skattningarna inför bebyggelsen som bevarandeobjekt fick vi resultatet, att den sekundära socialisationen kunde ha haft någon betydelse. När vi nu ser på attitydens delkomponenter finner vi, att denna förändring bör ha skett inom de affektiva och konativa komponenterna. Tendensen är att utbildning kan ha påverkat Arlövsbor med lång erfarenhet av den äldre miljön i så motto att man vid högre utbildning känslomässigt och i handlingsberedskapen blivit något mindre positiv till bebyggelsen som bevarandeobjekt. Men då differenserna är små och tabellerna osäkra på grund av det låga antalet "negativa", vill vi inte dra några slutsatser av differenserna, utan i stället betona den stora samstämmighet som råder mellan grupperna.

Vi kan sammanfatta att hållningen till attitydobjektet är olika inför sanering och bevarande. Inför sanering fick vi klart differentierade resultat i alla delkomponenterna. Inför bevarande uppvisar materialet genomgående en generell stor tveksamhet eller allmän positiv hållning till bebyggelsen.

De resultat vi har kommit fram till har vi försökt åskådliggöra schematiskt på nästa sida.

ATTITYDOBJEKT

Industrialismens boendemiljöer för arbetarklassen

Attitydkomponenter	SANERING		BEVARANDE
KOGNITIV (den kunskapsmässiga hållningen)	Genomgående mönster. Den primära so- cialisationen har stor be- tydelse. Personliga er- farenheter av attitydobjektet påverkar atti- tyden till sane- ring i positiv riktning i samt- liga komponenter.	Genomgående mönster. Den sekundära socialisationen mätt i utbild- ning, social- grupptillhörig- het mm påverkar ej någon av attitydens komponenter.	Stor tveksamhet inom samtliga kategorier
AFFEKTIV (den känslomässiga hållningen)			En allmänt positiv hållning till bevarande inom samtliga kategorier.
KONATIV (den handlingsinriktade hållningen)			Positiv till tveksam hållning till bevarande inom samtliga kategorier.

I den schematiska framställningen har vi sökt åskådliggöra de skillnader materialet uppvisat i attityden till industrialismens boendemiljöer inför saneringen och inför bevarandet. Det är uppenbart att vi har studerat samma attitydobjekt, den äldre bebyggelsen, i två olika sammanhang som inte är klart sammankopplade i individens medvetande.

Inför saneringen har vi lokaliserat som det verkar djupt rotade attityder, där impulser från tidig socialisation fortfarande påverkar attityden. Reaktionen inför bevarandet är av en helt annan karaktär. Vi kan här inte spåra några större skillnader mellan olika grupper eller fastställa någon klar effekt av olika socialisationsförhållanden. Det vi finner är genomgående tveksamhet eller positiv hållning. Då de tillfrågade intar en annan attityd inför saneringen har vi två system som dåligt harmonierar med varandra.

För att noggrannare bestämma vad som styr attityden till bevarande anser vi det önskvärt att göra en jämförande studie i ett samhälle där bevarandet i högre grad har konkretiserats i verkligheten. Undersökningen kan sägas ha klargjort attityden till den äldre bebyggelsen inför saneringen och fört fram frågan om vilket utseende attitydssystemet har i ett samhälle där saneringen varit mindre uttalad och där det funnits andra förutsättningar för bevarande.

AVSLUTANDE SYNPUNKTER

När vi redogjorde för approprieringsdiskussionen inom arkitekturpsykologin refererade vi avslutningsvis till Sansots uttalande, att accepterande är en förutsättning för appropriering och ställde frågan om den gamla arbetarmiljön var approprieringsbar för arbetaren.

Individen laddar miljön symboliskt med utgångspunkt från sina erfarenheter. Vi känner väl till att många av de äldre inte fått sina erfarenheter gratis under ett lätt liv, utan i kamp med grundläggande behov för livets nödtorft. I deras livsbetingelser ingick den byggda miljön som en beståndsdel, som ofta dåligt uppfyllde deras upplevda krav. Ur detta föddes en önskan om ett bättre samhälle och en förändrad miljö som skulle tillfredsställa deras behov på ett bättre sätt. Mot denna bakgrund förefaller det rimligt att anta, att den gamla miljön laddades med negativa symboler som försvårade approprieringen och att den förändrade miljön tilldelades positiva symboler som underlättade en identifikation.

Av de intervjuades attityd har vi dragit slutsatsen, att direkta erfarenheter av det gamla samhället fortfarande påverkar inställningen till den gamla bebyggelsen. Det innebär naturligtvis inte att de äldre gått opåverkade genom livet, men visar på det starka sambandet mellan de primära socio-kulturella förhållandena och individens verklighetsuppfattning. Den livserfarenhet individen har, den sociala situation hon befinner sig i är grunden för vad individen vet, kan, värderar och uppskattar.

Att leva i ett samhälle innebär att man upplever en fortlöpande modifiering av den subjektiva verkligheten. Vidmakt-hållandet och bekräftandet av verkligheten innefattar individens sociala situation i dess helhet. Ändras den sociala situationen så förändras verklighetsuppfattningen, även om basinställningen är svårmodifierad. De skillnader vi observerat i attityden mellan dem som upplevt den gamla bebyggelsen

och dem som inte gjort detta tyder på att en förändring håller på att ske. Man skiljer mellan tillfälliga attitydförändringar genom olika slag av påverkan och attitydförändringar på sikt. Den attitydförändring som vi påvisat hos de yngre jämfört med de äldre beror antagligen inte på någon tillfällig påverkan, utan på att de yngres primära erfarenheter varit olika de äldre invånarnas. De grundläggande behoven har varit bättre tillgodosedda, vilket underlättat approprieringen av miljön och förändrat den primära socialisationens innehåll.

Vi har noterat en förändrad inställning till den äldre bebyggelsen inom samtliga de områden vi har analyserat. Det har under 70-talet vuxit fram ett ökat intresse för konkreta alternativ till rivning och sanering på riks-, lokal- och individnivå.

Genomgången av den bostadspolitiska utvecklingen visade, att det har skett en omvärdering av den äldre bebyggelsen på det rikspolitiska planet.

Inom ledande arkitekturkretsar skrev man 1930 i samband med Stockholmsutställningen, att "vi har inte något behov av en gammal kulturs urvuxna former för att uppehålla vår självaktning". 1980 års manifestation av samma utställning uttryckte i sin katalog helt andra tankar: "... stadsförnyelsevägen. Den innehåller oerhörda krafter som kan skaka staden sönder och samman. Vi måste lära oss att kanalisera den in i en besinningsfull hantering av den äldre bebyggelsen. Återanvändning och bevarande måste bli ledord för alla. Låt husen stå kvar!" (Lars Ågren, artikel i Arkitektur, Form, Konst, Södertälje 1980).

Flera av de lokalpolitiker vi samtalade med förklarade, att de hade ändrat mening i saneringsfrågan. De ansåg att det idag borde finnas utrymme för bevarande. Lokalpolitiskt har det nu även i Arlöv vidtagits åtgärder för att upprätta en bevarandeplan.

På individnivå har vi konstaterat, att de yngre är mer negativa till rivning och sanering än de äldre, vilket tyder på att utvecklingen går mot ökat bevarande.

Slutligen så uttryckte många av de som skrivit egna synpunkter missnöje med rivningar och önskan om större återhållsamhet.

Den sammanfattande slutsatsen blir, att på samliga nivåer vi analyserat har ett ökat intresse för bevarande av det äldre bostadsbeståndet varit märkbart.

LITTERATURLISTA

- Allardt, E & Littunen, Y 1976. Sociologi. Almqvist & Wiksell Förlag AB, Stockholm (åttonde upplagan)
- Allport, G W 1967. Attitudes. Ingår i Fishbein, M 1967, Readings in Attitude Theory and Measurement, (John Wiley & Sons, Inc) New York, London, Sidney
- Berger, P & Luckmann, T 1966. The Social Construction of Reality. Anchor Books
- Carlsson, G. Sociologiska Metoder 1961. Svenska Bokförlaget Norstedts, Stockholm
- Castells, M 1977. The Urban Question. A Marxist Approach. (Edward Arnold), London
- Firey, W 1947. Land Use in Central Boston. (Harvard University Press), Cambridge, Massachusetts
- Firey, W 1971. Känsla och symboler som ekologiska variabler. Ingår i Lindberg, G 1971, Urbana Processer (CWK Gleerup Bokförlag), Lund
- Fishbein, M 1967. Readings in Attitude Theory and Measurement. (John Wiley & Sons, Inc) New York, London, Sydney
- Gans, H J, 1968. People and Plans. Essays on Urban Problems and Solutions. (Basic Books Inc Publishers) New York, London
- Gasslander, K & Järnegren, A & Ventura, F 1977: Malmötrakten - utvecklingen av bosättningsmönster, boendeformer och det kapitalistiska produktionssättet under ett sekel. (Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi vid Lunds universitet, rapporter och notiser) Lund
- Harvey, D 1973. Social Justice and the City. (Edward Arnold) London
- Himmelstrand, U 1961. Attitydmätning och psykologiska skalor. Ingår i Karlsson, 1961, Sociologiska metoder. (Svenska bokförlaget/Nordstedts) Stockholm
- Inghe, G 1976. Socialmedicin II - Den sociala miljöns betydelse. (Esselte Studium) Stockholm
- Jahoda, M & Warren, N. Attitudes. Penguin Books 1966, Cox & Wyman Ltd, Reading and Fakenham
- Johansson, R & Karlberg, B 1979. Bostadspolitiken. (Lieber förlag/Publica) Helsingborg

- Jonassen, C T 1949. Cultural Variables in the Ecology of an Ethnic Group. American Sociological Review, Vol 14, ss 32-41
- Järnegren, A & Ventura, F 1977. Tre samhällens förändringshistoria - Exploateringen av den fysiska miljön i historisk belysning. (Byggforskningsrådet R55:1977) Stockholm
- Järnegren, A & Ventura, F & Wärneryd, O 1980. Samhällsutbyggnad och energiförsörjning. (Byggforskningsrådet R52:1980) Stockholm
- Larsson, Ursula 1979. Landshövdingehusens Göteborg. Liber, Stockholm
- Lindberg, G 1971. Urbana Processer. (CWK Gleerup Bokförlag) Lund
- Lindsey, G 1954. Handbook of Social Psychology. Addison-Wesley Publishing Company
- Mann, Leon 1973. Socialpsykologi 1968. Berlingska Boktryckeriet, Lund
- Mannheim, K 1960. Ideology and Utopia. An Introduction to the Sociology of Knowledge. (Routledge & Kegan Paul Ltd) London
- Michelson, W 1976. Man and His Urban Environment. A Sociological Approach. (Addison-Wesley Publishing Company) Reading, Massachusetts, Melno Park, California, London, Amsterdam, Don Mills, Ontario, Sydney
- Nasenius, J & Ritter, K 1974. Delad välfärd. (Scandinavian University Books) Stockholm
- Ostrom, T M 1971. Item Construction in Attitude Measurement. Public Opinion Quaterly, Vol 35, ss 593-600
- Pahl, R 1957. Whose City? (Penguin Books)
- Pickvance, C G 1976. Urban Sociology: Critical Essays. (Tavistock Publications) London
- Rex, J & Moore, R 1967. Race, Community and Conflict: A Study of Sparkbrook. (Oxford University Press) London
- Sandström, S 1979. Approprieringen i rummet. Rapport från tredje internationella konferensen för arkitekturpsykologi, Strasbourg 1976. Ingår i Wählin, R 1979, Forskningsläget inom arkitekturpsykologin. (Byggforskningen R56:1979) Stockholm
- Sanering I, 1971. Betänkande avgivet av saneringsutredningen. (SOU 1971:64) Stockholm

- Sanering II, 1971. Bilagor till saneringsutredningens betänkande. (SOU 1971:65) Stockholm
- Sivik, L 1979. Åsikter om värderingar av byggd miljö - några kommentarer till attitydmätningar i allmänhet och i synnerhet. Ingår i Wåhlin, R 1979, Forskningsläget inom arkitekturpsykologin. (Byggforskningen R56:1979) Stockholm
- Sociologisk Uppslagsbok, 1973. (Rabén & Sjögren) Stockholm
- Swedner, H 1963. Sociologisk metod. (Gleerups) Lund
- Svensson, R 1973. Drabbad av planering. (Prisma) Stockholm
- Wåhlin, R 1979. Forskningsläget inom arkitekturpsykologin. Rapport från forskarseminarium den 18 mars 1977 sammanställt av Ramon Wåhlin. (Byggforskningen R56:1979) Stockholm
- Zetterberg, H 1977. Arbete, livsstil och motivation. (Svenska Arbetsgivareföreningen) Stockholm
- 1930/80 Arkitektur, Form, Konst. Utställningskatalog. Kulturhuset, Bröderna Ljungbergs tryckeri, Södertälja 1980

BILAGA 1 - ENKÄTEN

EN SOCIOLOGISK UNDERSÖKNING AV HUR ARLÖVS BEFOLKNING SER PÅ
RIVNINGEN AV DEN GAMLA BEBYGGELSEN I SAMHÄLLET

Foto: Burlövs fotoklubb

Foto: Christer Rosén

Fram till början av 1960-talet var Arlöv bebyggelsemässigt ett ganska typiskt exempel på de industrisamhällen som under 1800-talets slut växte fram på den skånska landsbygden.

Några miljöer från denna tid kan du se på fotografierna i detta häfte. Under 1960- och 1970-talen har stora delar av den gamla bebyggelsen rivits.

I ett forskningsprojekt på Sociologiska institutionen vid Lunds universitet försöker vi klarlägga hur just ni som bor i Arlöv ser på den gamla bebyggelsen. Vi har därför skickat ut frågeformulär till c:a 900 arlövsbor. Du är en av dessa. Dina och andras svar på våra frågor kan bidra till en grundad bild av hur olika delar av samhällets befolkning ser på saneringen av äldre miljöer.

Just din mening är viktig!

Vi vill ha din medverkan och dina synpunkter. Därför ber vi dig besvara frågorna i det bifogade frågeformuläret så noggrant som möjligt.

Så här fyller du i formuläret:

På de flesta frågorna finns ett antal fasta svarsalternativ. Här skall du sätta ett kryss i cirkeln vid det svar som bäst stämmer överens med din uppfattning eller dina förhållanden. Några av frågorna kräver att du själv skriver svaret, t.ex. på vilken ort du är född, var du har bott i Arlöv, etc.

I slutet av frågeformuläret finns också reserverat två sidor där du själv kan ta upp sådant som du tycker är viktigt och som vi kanske inte berört tillräckligt angående bevarande eller rivning av äldre bebyggelsemiljöer.

När du besvarat alla frågor i formuläret så lägger du det i det bifogade svarskuvertet och postar det. Portot är betalt.

Svaren kommer att behandlas konfidentiellt

Ingen kommer att få veta vad just du svarat. Resultaten skall dessutom presenteras som siffror i tabeller.

Det är viktigt att du svarar

För att vi skall kunna dra något så när säkra slutsatser måste alla som valts ut till denna undersökning svara. Behåll alltså gärna bilderna som ett minne av det gamla Arlöv, men fyll i frågeformuläret och posta det så snart som möjligt till Lunds universitet!

Foto: IWA foto, Malmö

Foto: Stälters fotohus, Malmö

Foto: IWA foto, Malmö

Foto: -

Om du vill ha ytterligare upplysningar:

Kontakta Anders Järnegren
Sociologiska institutionen vid Lunds universitet

Telefon: 046/124100, ankn. 629 (arbetet)
040/60830 (bostaden)

Foto: Bertil Edstrand

Foto: Stälters fotohus, Malmö

VI TACKAR PÅ FÖRHAND
FÖR DIN MEDVERKAN!

Fotografierna i detta häfte har ställts till förfogande av
kulturnämnden i Burlövs kommun

DEN BYGGDA MILJÖNS SYMBOLVÄRDEN

VILL DU TILL ATT BÖRJA MED BESVARA FÖLJANDE FRÅGOR:

	ORT	ÅR
Var och när är du född?	_____	_____

	ORT	TIDSPERIOD
På vilka orter har du varit bosatt (mantalskriven) under ditt liv?	_____	_____
Ange också på ett ungefär under vilka år du bodde (var mantalsskriven) på respektive ställe.	_____	_____
	_____	_____
	_____	_____

	ANTAL ÅR
Under hur många år har du varit bosatt i Arlööv?	_____

	ADRESS I ARLÖV	TIDSPERIOD
På vilka olika ställen i Arlööv har du varit bosatt under dessa år?	_____	_____
Ange adressen och på ett ungefär under vilka år du varit bosatt på respektive ställe.	_____	_____
	_____	_____
	_____	_____

Vilken typ av bostad har du idag, och hur stor är den?	0 Hyreslägenhet med _____ rum
	0 Bostadsrättslägenhet med _____ rum
	0 Egen villa
	0 Inneboende
	0 Annan typ av bostad

HÄR FÖLJER ETT ANTAL PÅSTÄENDEN OM DEN GAMLA BEBYGGELSEN I ARLÖV SOM MAN KAN HA OLIKA ÅSIKTER OM. SKULLE DU FÖR VART OCH ETT AV DE OLIKA PÅSTÄENDENA VILJA MARKERA DIN PERSONLIGA MENING GENOM ATT ANGE OM DU HELT OCH HÅLLET INSTÄMMER I PÅSTÄENDET, OM DU DELVIS INSTÄMMER, OM DU ÄR TVEKSAM, OM DU DELVIS TAR AVSTÅND ELLER OM DU HELT TAR AVSTÅND.

SÄTT ETT KRYSS I DEN RING/KOLUMN SOM BÄST MOTSVARAR VAD DU TYCKER!

Påstående	Instäm- mer helt och hållet	Instäm- mer i stort sett	Tar inte avstånd men in- stämmer inte heller	Tar i stort sett avstånd	Tar helt och hållet avstånd	VET EJ
-----------	---	-----------------------------------	---	-----------------------------------	--------------------------------------	--------

Omedelbart rivningsförbud borde införas för all äldre bebyggelse i Arlöv.	0	0	0	0	0	0
---	---	---	---	---	---	---

De gamla husen var obehagliga påminnelser om fattigdom och misär.	0	0	0	0	0	0
---	---	---	---	---	---	---

Känslor driver fram icke realistiska krav på bevarande.	0	0	0	0	0	0
---	---	---	---	---	---	---

Gammal bebyggelse är en anknytning bakåt som behövs för framtiden.	0	0	0	0	0	0
--	---	---	---	---	---	---

Ett samhälle som har kvar gammal bebyggelse är trevligare att bo i än ett helt nybyggt område.	0	0	0	0	0	0
--	---	---	---	---	---	---

Påstående	Instäm- mer helt och hållet	Instäm- mer i stort sett	Tar inte avstånd men in- stämmer inte heller	Tar i stort avstånd	Tar helt och hållet avstånd	VET	EJ
Det var ingen i- dyll. I den gamla miljön fanns många problem.	0	0	0	0	0	0	0
En god bostads- standard är vik- tigare än beva- randet av den gamla miljön.	0	0	0	0	0	0	0
Man bör spara he- la miljöer för att visa hur arbetaren hade det förr.	0	0	0	0	0	0	0
Arbetarklassens hus i det gamla Arlöv var inte användbara.	0	0	0	0	0	0	0
Man måste se beva- randet praktiskt. Det är folk som ska betala.	0	0	0	0	0	0	0
Helt fantastisk gemenskap i det gamla boendet. Synd att den miljön försvann.	0	0	0	0	0	0	0
Många av de gamla arbetarbostäderna var vackra.	0	0	0	0	0	0	0
Människor tappar fotfästet om det inte finns något gammalt.	0	0	0	0	0	0	0

Påstående	Instäm- mer helt och hållet	Instäm- mer i stort sett	Tar inte avstånd men in- stämmer inte heller	Tar i stort sett avstånd	Tar helt och hållet avstånd	VET	EJ
En del av husen var inte så dåliga. Många skulle kunnat stå kvar.	0	0	0	0	0	0	0
Gamla Lommavägen skulle ha bevarats som exempel på en gammal arbetar- miljö.	0	0	0	0	0	0	0
Gamla miljöer kan bevaras på bilder. Helt onödigt att spara en verklig miljö.	0	0	0	0	0	0	0
Det är inget att spara minnesmär- ken som bara är förnedring.	0	0	0	0	0	0	0
Så länge ett hus är beboeligt ska det inte rivas.	0	0	0	0	0	0	0
Mycket har gått förlorat för kom- mande generationer.	0	0	0	0	0	0	0
Det fanns ett vär- de i sjäva hant- verket i de gamla husen som gjorde dem mer levande och mindre oper- sonliga.	0	0	0	0	0	0	0
I dagens Arlöw finns det i stort sett inga hus kvar som är värda att bevara.	0	0	0	0	0	0	0

TILL SIST NÅGRA FRÅGOR OM DIG SJÄLV:

Skulle du vilja ange
vilket civilstånd du
har?

0 Gift (sammanboende)
0 Ogift
0 Frånskild
0 Änka/änkling

Vill du så ange
födelseår och ställ-
ning i hushållet för
övriga hushållsmed-
lemmar?

0 Jag är ensamboende

0 Jag bor tillsammans med:

0 Make/maka, född år _____

0 Barn, födda år _____

0 Andra hushållsmedlemmar,
födda år _____

Vilket har varit din
huvudsakliga syssel-
sättning och vilken
titel har du?

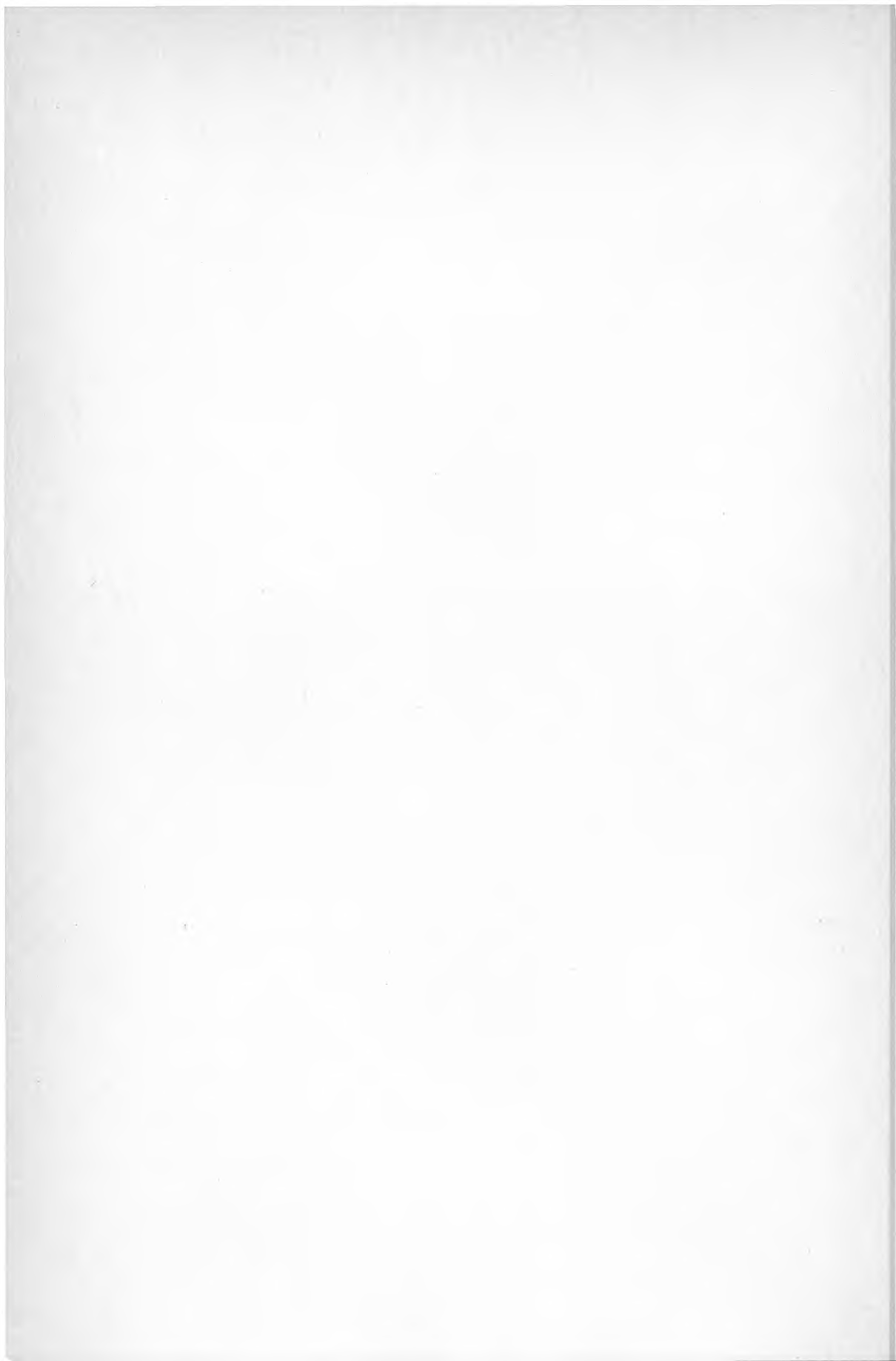
Yrke _____

Titel _____

0 Jag är ej (har ej varit) för-
värvsarbetande utan är:

0 Hemarbetande husmor/husfar
0 Medhjälpande familjemedlem
0 Studerande
0 Långvarigt sjuk eller handikappad
0 Annan orsak _____

		Med- lem	Ej med- lem	Styrel- seupp- drag
Tillhör du någon eller några föreningar eller organisationer? Ange också om du har något styrelseuppdrag!	Fackförening	0	0	0
	Politisk förening	0	0	0
	Idrottsförening	0	0	0
	Nykterhetsorgani- sation	0	0	0
	Religiöst samfund	0	0	0
	Hobbyförening	0	0	0
	Sällskapsklubb (Ordenssällskap)	0	0	0
	Annan typ av före- ning/organisation	0	0	0
Vilken skolutbildning har du?	0	Enbart folkskola, fortsättnings- skola eller liknande, icke helt genomgången grundskola eller en- hetsskola		
	0	Folkskola (eller liknande), samt därutöver yrkesutbildning i minst ett år (t.ex. yrkesskola, lant- hushållsskola, hushållsskola)		
	0	Enbart realexamen (även praktisk), genomgången grundskola eller en- hetsskola, högre folkskola, flick- skola, folkhögskola		
	0	Realexamen, grundskola, högre folkskola, flickskola eller folk- högskola <u>samt därutöver</u> yrkesut- bildning i minst ett år (t.ex. fackskola, handelsskola, sjukskö- terskeskola, folkskoleseminarium, teknisk utbildning)		
	0	Enbart studentexamen/gymnasieut- bildning (även fackgymnasium)		
	0	Studentexamen/gymnasieutbildning samt därutöver yrkesutbildning i minst ett år (t.ex. folkskollä- rarexamen, högskola eller univer- sitet <u>utan</u> examen)		
	0	Examen från universitet eller hög- skola		

KOMMENTARER OCH SYNPKUNKTER PÅ RIVNING OCH SANERING

På enkäten som sändes ut i Arlöv hade vi en sida där de intervjuade själva fick skriva ner sina synpunkter på rivning och bevarande av äldre miljöer och på saneringen i Arlöv. 135 stycken, 65 kvinnor och 70 män har gjort detta och vi har valt ut ett antal som representerar olika aspekter på sanering och och bevarande. Vi presenterar dem utan något inbördes sammanhang och låter dem tala för sig själva.

Gammal Arlövsbo skriver:

"Skall man bevara gamla hus så ska de ha nåt' kulturshistoriskt värde. För egen del tycker jag att det inte är något att bevara för eftervärlden, möjligtvis på foto, hur förnedrande arbetarfamiljer tvingades att framleva medan andra levde stort på deras jobb och slit".

Gammal Arlövsbo:

"Jag tycker att den gamla bebyggelsen särskilt på Lomnavägen borde fått vara kvar. Tänk på de små husen, de var välvårdade med sina små täppor utanför. Vilken gemenskap mellan grannar det var på den tiden. Allt är försvunnet. Bara fritt fram för vägar och bilar".

Infödd Arlövsbo:

"I tiden ligger att man ska hylla allt nära nog som är gammalt för det gamlas skull. Detta är fel. Min farfar drömde om ett samhälle utan förnedring utan dåliga miljöer i bostäder, utan TBC, utan Engelska sjukan och allt det som arbetarmiljön hade. Han tog ett löfte av mig att jag skulle verka för ett nytt samhälle där de nya människorna inte kände koppling till de urusla levnadsförhållanden de tvingats att leva under. Jag siktar stadigt på att leva upp till farfars ideal".

Infödd Arlövsbo:

"Under mina första uppväxtår bodde vi 6 barn och 2 vuxna i ett rum och kök. Trångt och bedrövligt, men med en sammanhållning du inte kan hitta idag. Fattigt och eländigt var det, men hur ser samhället ut idag? Materiellt sett har du det bra men nu lever människorna efter mottot: Sköt dig själv och skit i andra. Så var det inte förr, då hjälpte och stöttade människorna varandra. Idag jagas bara status. Tänk om man kunde uppleva sin gamla miljö och gå omkring och säga: Tänk ändå vad vi var lyckliga här trots fattigdom, slit och jävelskap".

Inflyttad till Arlöv:

"Då jag inte är infödd Arlövsbo har jag inte de nostalgiska minnena som äkta Arlövsbor har för de gamla husen. Dock vill jag minnas Arlöv som det såg ut när jag flyttade hit 1965 så jag har börjat använda kameran för att hjälpa minnet minnas när industribyn och nybebyggelsen tar överhand i framtiden. Anser att den gamla miljön kring Sockerbruket bör finnas kvar med dess gamla sockerbruksbostäder för det var kring Sockerbruket som Arlöv växte upp och Lundavägen satte Arlöv i förbindelse med Malmö och Lund".

Arlövsbo:

"Rivning av ett hus måste avgöras från fall till fall. Så skall t.ex ett gammalt hus inte hindra en behövlig trafikomläggning. Ingen vill väl ha tillbaka eländet med bommarna på Lommavägen och Kärleksgatan. Att renovera ett hus måste vara ekonomiskt försvarbart såvida det inte rör sig om något alldeles speciellt".

Ung Arlövsbo:

"I och med att den gamla bebyggelsen blivit riven har också samlingsplatser som t.ex hotellet, dansparken, matställen (för vanligt folk), ölkafé, det är ställen som får ut folk från hemmen och umgås och trivas, det fyller en funktion i samhället. Som det ser ut nu tycker jag att det liknar ett enda djävla betonggetto".

Arlövsbo:

"Det är ju alltid pittoreskt med gamla hus bara man själv slipper bo i dem".

Arlövsbo:

"När vi flyttade hit 1939 var Arlöv en idyll tills rivningsraserit började på de gamla husen på Lommavägen, Kärleksgatan, Dalbyvägen".

Arlövsbo:

"Hela Arlövs idyll försvann när de stängde Lommavägen. För det var det s.k Ströget när man var ung".

Arlövsbo:

"Jag saknar inte den äldre bebyggelsen i Arlöv som är riven. Det var enligt min åsikt hus av dussinkaraktär, ointressanta, obekväma, charmlösa".

Infödd Arlövsbo:

"Arlöv är ett trevligt och välskött samhälle. Jag kan inte tänka mig något annat bättre".

Infödd Arlövsbo:

"Rivningen av hus i Arlövs centrum var en ren våltäkt på ett trivsamt samhälle. Att riva upp ett boendecentrum med all service endast av den orsaken att tillgodose trafikfördelar anser jag vara att bortse från människors trivsel".

Gammal Arlövsbo:

"Kan bara beklaga, att de styrande i samhället tyvärr många gånger, inte inser förrän det är för sent, att vi har kommande generationer som förhoppningsvis bättre förstår att uppskatta kultur. Enligt mitt förmenande, bör man bevara så mycket som möjligt till eftervärlden, vi har plats tillräckligt".

Yngre inflyttad Arlövsbo:

"Jag tror att det finns ett stort antal människor som gärna avstår en del standard för att få bo i äldre fastigheter. Det finns idag mycket få möjligheter. De gamla fastigheterna vittnar om fattigdom, men det är ju inte negativt. De upp-
växande grupperna idag med allt större krav på allt bör nog få en påminnelse ibland. Dessutom anser jag inte att man utplånar fattigdom genom att riva husen. Det gäller att bevara det som var fint förr i världen. Gemenskap i boendet".

Arlövsbo:

"Rivningsraseriet i Arlöv och andra kommuner borde stoppas. Som ensamstående har man svårt att påverka myndigheter då byråkratin är invecklad och ofta vet man knappast var man ska vända sig".

Arlövsbo:

"Ofta var husens underhåll väldigt dåligt. De låg direkt på marken med mycket fuktskador. De var ofta små, så små att ytan inte räckte för att göra ens en liten lägenhet om man ville ha någorlunda köks- och hygienutrymme, lågt till taket och inget för nutida mycket längre människor".

Infödd Arlövsbo:

"Riv omgående alla äldre dåliga hus i Arlövs innerkärna och bygg nya låga tegelhus i stället".

Infödd Arlövsbo:

"Jag anser ej att hela den gamla bebyggelsen skall få finnas kvar enbart av känsluskäl. I vår tid bör alla ha möjlighet till en viss standard i boendet".

Ung Arlövsbo:

"Jag tycker att de gamla husen som i regel är dåligt isolerade skall rivas pga oljebristen. Man kan bevara miljön genom foto".

Gammal Arlövsbo:

"Burlövs församling börjar bli ett vackert samhälle, det har varit trivsamt. Vi har haft vårt Sockerbolag som gett oss arbete".

Arlövsbo:

"Något enstaka hus av varje typ borde bevaras, men renoveras invändigt på ett sådant sätt, att miljön skall kunna hållas levande".

De två följande citaten är från två kvinnor, den ena född 1926 och den andra 1938.

1.

"Det bör stå klart för varje samhällsplanerare, att gamla miljöer, vare sig de vittnar om hårda problemfyllda tider eller om rika välmående borgares liv, bör i största görligaste mån bevaras.

De vittnar alla om kulturer. Att värdera en kultur och livsmiljö som finare än den andra är ej bra för kommande generationer. De får en ytterst sned uppfattning om sina förfäders livsmöjligheter. Men bostäder, t.ex arbetarbostäder, bör inte stå som museiföremål utan skall brukas till bostäder idag. RENOVERAS. Fördomsfullt tänkande för historien kan bli följderna av allt för mycket rivande. Det som går att brukas skall brukas. Den nya generationen får kanske större förståelse för förfäders arbete. Att riva hela Lommavägens husbebyggelse vittnar om ett rivningsraseri. Eventuellt tecken på skuld för att många i Arlov levit under relativt knappa förhållanden och kommunfolk idag vill ej låta unga känna till detta liv.

Det var en idyll i de små husen längs Lommavägen. Hela boendemiljöer som kunde ha upplyst dagens människor om historia, samhällsliv är nu borta för alltid. Många hus visade tecken på starkt förfall, men de som ej hade pengar kunde ej rå på sin situation.

Fallfärdiga hus ska bort. Men renoveras innan fallfärdigheten inträder. Många bostäder - fabriksägda - var redan på 50-talets början i uselt skick. De hade behövt renoveras så."

2.

"Vad ser dagens ungdom i de gamla husen? De som har sett rucklen på nära håll som barn kommer väl aldrig ifrån den unkna kalla luften, draget från enda fönstret med 6 små glasrutor, vita av frost vintern igenom, halvt nervissna pelargonier i krukor innanför. I bättre hus förekom innanfönster med lite vitt papper från affärspaket nere vid fönsterkarmen + vita pappersremsor doppade i vetemjöl + vatten som klisterremsor runt omkring. Spis på fyra ben mitt i rummet. Vattenspann på en stol eller låda + ösa. Soffor och sängar runt omkring 2 eller 3 i varje säng, ett bord vid fönstret, 2 eller 3 stolar + pallar under bordet + skänken till mat och porslin. Rökta fläsket hängde på loftet, potatisen i stack. Hembakta brödet på logen. Mer mat fanns aldrig. Vem vill ha det tillbaka? Vem vill påminnas om klasskillnad? Vem kan sätta sig in i miljön idag? Låt oss inte se bakåt utan göra det så ljust och trivsamt och slippa gamla hus och förnedrande minnen".

Inflyttad Arlövsbo:

"Som hyresgäst i ett höghusområde känner man kanske lättare behovet av äldre varierad bebyggelse. När man kommer från höghusområdets sterila miljö in i gamla Arlöv är det tankestimulerande att se dessa hus med sin historiska anknytning till industrisamhället.

Visst känns det mer levande och mänskligt i den miljön, dessutom är husen ibland vackra men framför allt en anknytning bakåt i tiden som vi får allt större behov av.

I Arlöv med sina höghus är bevarandet av äldre hus av största vikt som en balans till den sterila nybyggnationen".

Arlövsbo:

"Min önskan vore, att satsa på hela gator och kvarter från 20-30-talen, ofta ha hela gatan i samma stil i tidens epok".

Arlövsbo:

"Bevara gärna byggnader av allmänt intresse, ex skolbyggnader, Hundramannasalen, Prästgården osv. Bevara även några byggnader som tillhör profilerna i Arlövmiljön, ex Geuka-huset, men riv annars alla gamla, dåligt underhållna byggnader, exempelvis 'slumkvarteren' kring stationen och gamla Lommavägen".

Äldre Arlövsbo:

"Jag kan inte komma på något särskilt vad det gäller rivning men tycker det är rofyllt att gå och titta på gamla bevarade hus och gårdar, och tala med yngre om tider som varit, men kanske ser jag mig själv som jag var då, jag vet inte".

Inflyttad Arlövsbo:

"Kanske jag inte kan bedöma arbetarbostäderna rättvist, eftersom jag har växt upp på landsbygden i frihet. Blev faktiskt betryckt när jag såg fabrikernas arbetarbostäder, eftersom jag aldrig kommit i beröring med liknande bostäder tidigare. Var van vid små hus med snickarglädje. (Dåliga även de.) Arbetarbostäderna det gäller var Waggonfabrikens bostäder och där är bättre bebyggelse nu. Men enbart stora nya komplex som stora lådor är själsdödande."

De synpunkter och ibland hela levnadsbeskrivningar vi fått in, och som vi här presenterat ett urval av, ger oss en mycket fin inblick i vad som kan ligga bakom en attityd. Hur subjektiv verklighetsuppfattningen är. Vi konstaterar, att objektivt sett samma levnadsbetingelser, omständigheter, som man delar med andra inom samma sociala struktur och samma sociala värld inte med självklarhet ger en identisk verklighetsuppfattning, då det inte enbart gäller en enkel inlärning, utan av betydelse är även känslomässig bindning och individuell känslighet.

Berger-Luckmann talar om den dubbla selektiviteten: hur verklighetsuppfattningen passerar både genom ett socio-kulturellt och ett individuellt filter. Från samma perspektiv

kan man förmedla och internalisera hat, resignation och förnöjsamhet, man kan betona de goda eller dåliga sidorna, man kan stirra sig blind och man kan bortse från. Kort sagt, man kan finna sig i sitt öde eller man kan rasa över det beroende på individuell, biografiskt rotad känslighet.

Några av de ovanstående bidragen illustrerar direkt detta fenomen. De beskriver objektivt sett samma miljö, med trångboddhet och fattigdom. I det ena fallet upplevs den som en materialiserad förolämpning som måste bort, i det andra symboliserar husen positiva värden som bör sparas, medan de sociala orättvisorna naturligtvis inte bör följa husen.

Vi har refererat synpunkter som betonar olika attitydkomponenter. Ibland har den kognitiva bedömningen dominerat, i andra fall är det känslomässiga engagemanget tydligt, och vi har även förelagts konkreta handlingsalternativ.

Det bidrag som får avsluta denna avdelning är betydligt längre än de övriga. Vi presenterar det i obeskuret skick och är tacksamma för de sammanfattande synpunkter det förmedlar.

"Att det förekommit mycket rivningar av äldre och bra hus i Arlöv kan inte förnekas. Rivningar av flera skäl. Trafiklösningar, hus som stått och förfallit där en restaurering ej anses vara lönsam, samt saneringar av områden som rent samhällsekonomiskt var motiverade genom tillskapande av flera lägenheter i ett gammalt område utan allt för mycket följdinvesteringar.

Även där industri har ägt bostäder har rivningar förekommit i de fall där markbehovet för industrins utveckling varit särskilt påfallande. Så har skett med ett gammalt bostadsområdet benämnt 'bostäderna', på sin tid ägt av Waggonfabriken i Arlöv, numera Saab Scania AB. Området beboddes huvudsakligen av anställda på företaget. Ett trivsamt bostads-

område där grannsämjan var god och där endast ett plank skilde bostadsområdet från arbetsplatsen. Nu är allt detta borta med det historiska sambandet mellan företaget och de boende som upplevt slitet och sotet på Waggonfabriken. Ett äldre bostadsområde har försvunnit utan att någon har skildrat den historiska bakgrunden till tillkomsten av detsamma och de människor som levat och verkat där under många år.

Man kan idag om man gör jämförelse hur livet gestaltade sig i Arlöv före ombyggnaden av Lommavägen och hur man upplever situationen idag utan överdrift påstå, att vi offrat bort det gamla Arlöv för att åstadkomma en planskild genomfartsled genom samhället. Den gamla lagom breda Lommavägen kantad med äldre lagom stora hus passade väl ihop. Idag när alla dessa gamla hus är borta och vägen har breddats så har denna förändring skapat ett kalt och beklämmande intryck, som den äldre generationen har svårt att vänja sig vid.

Å andra sidan har det trafikhinder som järnvägsbommarna i Arlöv under många år undanröjts och som i en nyårsrevy skämtade om att de går alltid ned men sällan upp. Antalet tåg som passerade genom samhället vid den aktuella tidpunkten beräknades till 240 om dygnet.

Man kan således med den största sannolikheten konstatera, att kravet på en planskild genomfart under stambanan i Arlöv var tillskyndaren till den omfattande rivningen av hus i centrala Arlöv. Kärnan slogs sönder där handel och hantverk under många år haft en livlig verksamhet. Sammanlagt ett 25-tal butiker fanns i samhället under den bästa tiden fram till 50-60-talet för att därefter avta. Även om samhället hade bestått i sin ursprungliga utformning hade med all säkerhet affärslivet här avtynat liksom i andra samhällen. Varje hus i Arlöv som rivits har haft sin historia. Där människor bott som satt sin prägel på vardagslivet i samhället. Deras levnadsöden har aldrig blivit upptecknade. Deras sätt att leva, umgås, arbeta skulle med all säkerhet

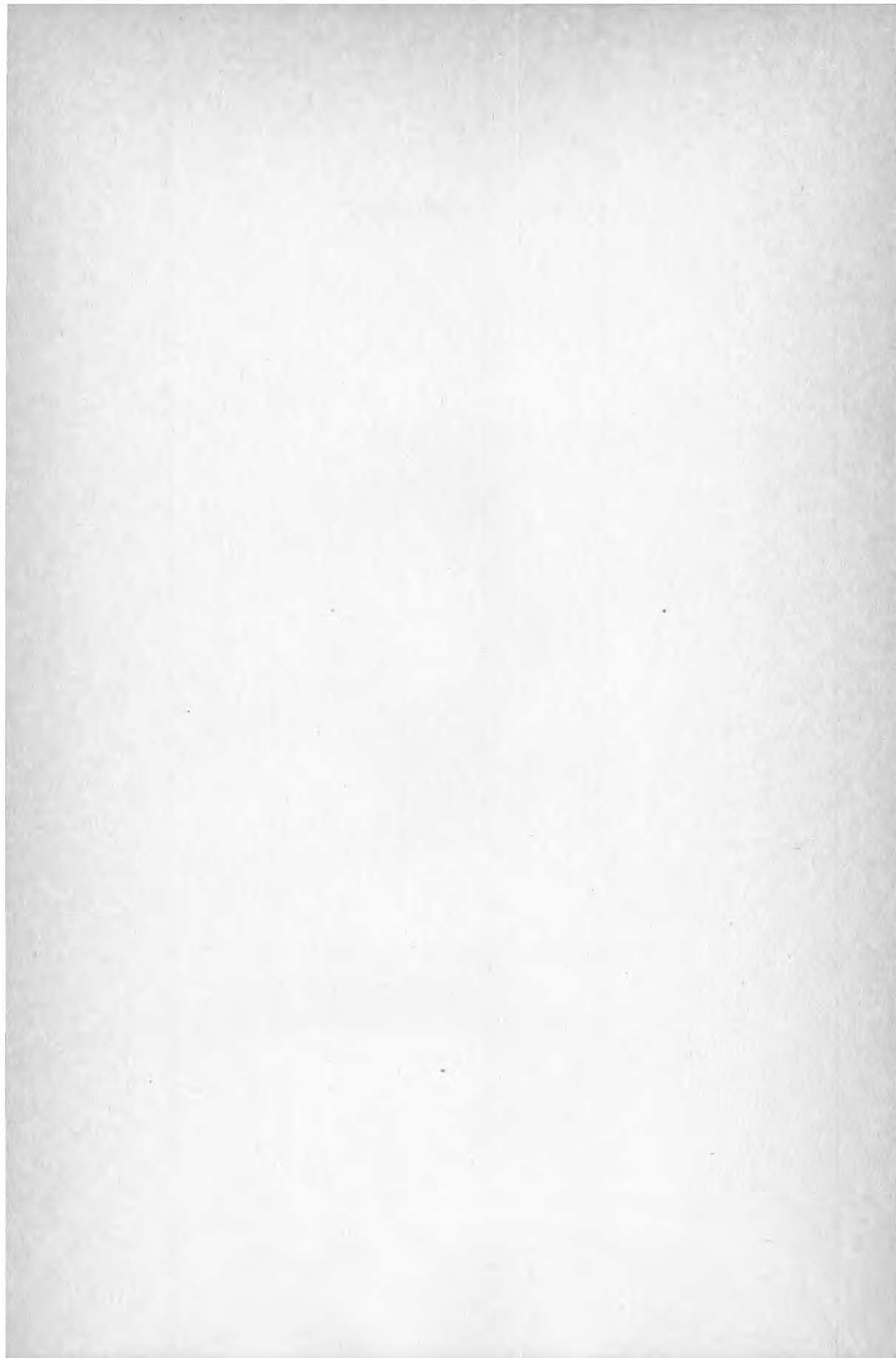
utgöra en nyttig läsning för den nu uppväxande generationen och även ingå som ett moment i historiundervisningen i skolan.

Ja, detta handlar om folk som bodde på den ena sidan av Lommavägen, som arbetade på den andra sidan, om folk som stod och väntade vid de fällda järnvägsbommarna med smörgåspaketet i den ena kavajfickan och mjölkflaskan i den andra och svor över järnvägsbommarna och var rädda för att komma försent till sina jobb på sockerfabriken. Som aldrig tycks ha något obehag av att arbetsplatsen låg så nära med sina bolmande skorstenar.

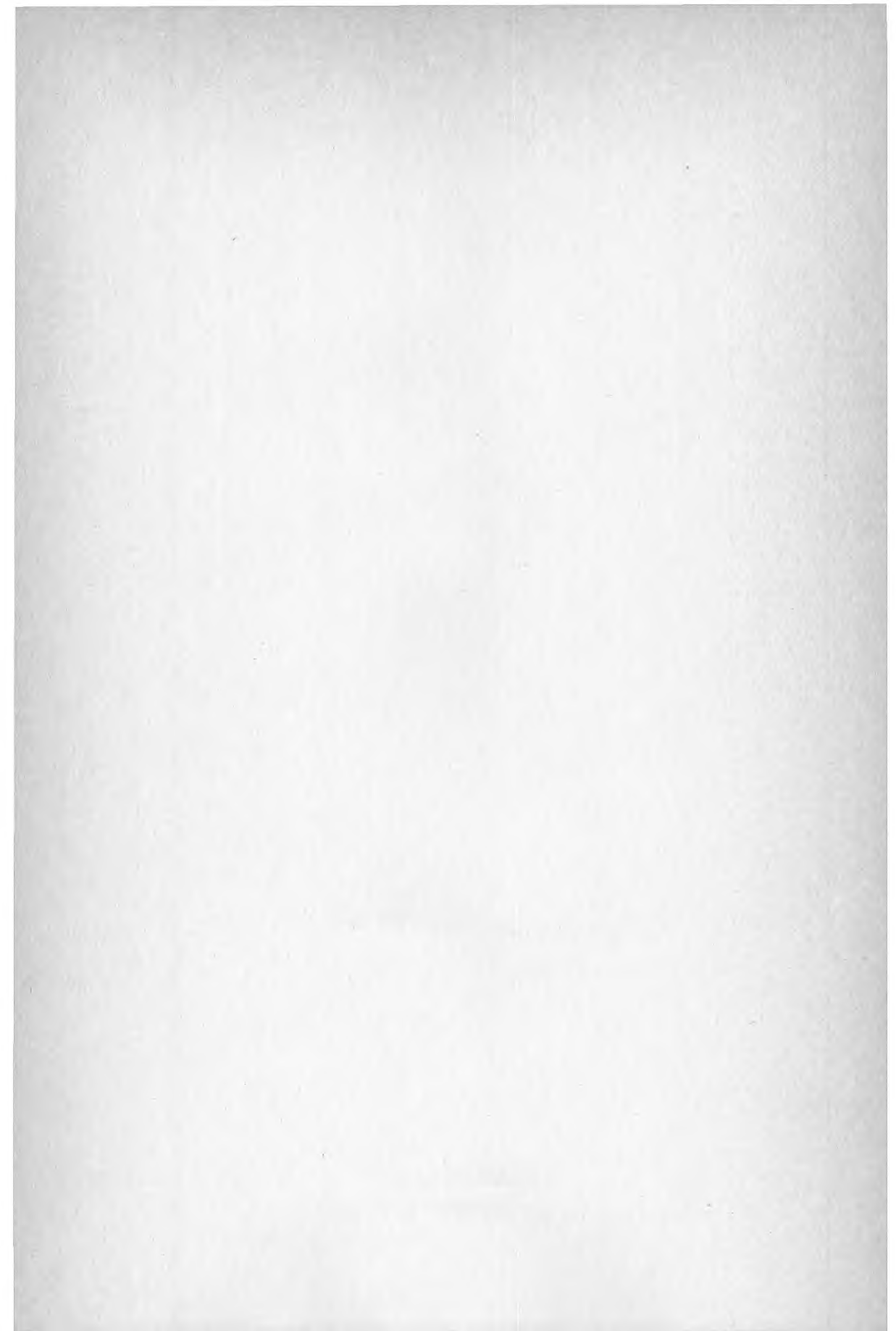
Nu finns inte idyllen mer, smågatorna och gränderna. Där samhörigheten innevånarna emellan var stor. Om någon familjemedlem gick bort för alltid sörjde hela gatan. Nu finns inte kvarteren mer som Anna-Lena Lövgren har sjungit om.

Ganska så sent har vi kommit underfund med vilka omistliga värden som låg i den gamla bebyggelsen och som nu till stor del är borta. Vad den betytt för dess innevånare i många avseende. Fortfarande kan jag se postmästare Larsson som hade sin bostad på ena sidan järnvägen och postkontoret på den andra vandra över järnvägsövergången i en gammal jacket med avsneddade och avrundade skört. Om man någon gång glömt att köpa frimärken gick det bra att lägga 15 öre i ett tidningspapper och brevet i postlådan så satte Larsson på frimärket. Nu är både postkontoret och Larssons bostad rivna och Larsson gått ur världen.

Ja, detta var några tankegångar kring rivningen av hus i Arlov. Hoppas att vi ska ha möjligheter att bevara vad som kan bevaras och vara rädda och aktsamma om det som finns kvar."

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 790508-1
från Statens råd för byggnadsforskning till Sociologiska
institutionen, Lunds universitet.**

R22: 1981

ISBN 91-540-3452-3

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Art.nr: 6700322

**Abonnemangsgrupp:
Y. Byggnadsfunktion**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 7853
103 99 Stockholm**

Cirka pris: 40 kr exkl moms